

Easy Sanskrit Self Teacher

सरल-संस्कृत-स्वयं-शिक्षकः

वेदमित्रः शिक्षा-शास्त्री
ऋतुः चौधरी

'सरल-सस्कृत-स्वय-शिक्षक' पुस्तक वैज्ञानिक विधि से लिखी गई, अपने ढग की अनूठी पुस्तक है। इसमे प्रार्थना से लेकर व्यावहारिक वाक्यो एव वर्णोच्चारण के विषयो का समावेश किया गया है। साथ ही साथ देवनागरी लिपि एव रोमन् लिपि के तुलनात्मक पाठ दिए गए है। इसके अतिरिक्त आवश्यक भगवद्-गीता के श्लोको, शब्दरूपो, धातुरूपो (पाच लकारो मे), कारको, कृत् एव कृत्य प्रत्ययो, सख्यावाचक शब्दो, सन्धियो, समासो, साहित्यिक सूक्तियो तथा वैदिक सूक्तियो को अग्रेजी माध्यम से समझाया गया है। अन्तिम चार पाठो मे भारत के विश्व प्रसिद्ध चार महापुरुषो के विषय मे सस्कृत भाषा मे जीवनीपरक निबन्ध रखे गए है। जिससे यह पुस्तक विभिन्न प्रकार के पाठको के लिए उपयोगी एव सग्रहणीय बन पडी है।

जिनकी सस्कृति मे रुचि है तथा जो बचपन मे किसी कारण सस्कृत भाषा नही पढ सके है, ऐसे प्रौढ व्यक्ति (शिक्षक, डॉक्टर, इन्जीनियर, वकील आदि) इस पुस्तक के माध्यम से स्वय घर बैठे सस्कृत सीखने का आनन्द उठा सकते है।

कोई अग्रेजी भाषा-भाषी व्यक्ति एव हिन्दी भाषा को न जानने वाले दक्षिण भारतीय लोग इस पुस्तक की सहायता से सस्कृत भाषा सरलता से सीख सकते है, इसमे उन्हे किसी अध्यापक की आवश्यकता नही रहेगी। यह पुस्तक ही उनके लिए स्वय-शिक्षक का कार्य करेगी।

कक्षा X से कक्षा XII के सस्कृत विषय के विद्यार्थी, महाविद्यालयो के विद्यार्थी एव गुरुकुलो के विद्यार्थी, इस पुस्तक के द्वारा जहाँ सस्कृतभाषा की नीव पक्की कर सकेगे वही अग्रेजी भाषा का ज्ञान भी स्वत प्राप्त कर सकेगे। उनके लिए यह पुस्तक 'एक पथ दो काज' का कार्य करेगी।

पाठको के लिए असीम शुभकामनाओ सहित-

- वेदमित्र एवं

ऋतु चौधरी

Easy Sanskrit Self Teacher

सरल-संस्कृत-स्वयं-शिक्षकः

Writers :

Ved Mitra 'Shiksha-Shastri'

(वेदमित्रः 'शिक्षाशास्त्री')

Ritu Choudhary

(ऋतुः चौधरी)

राजस्थानी साहित्य संस्थान, जोधपुर

प्रकाशक
राजस्थानी साहित्य संस्थान
यू आई टी के पास,
भगवती पौधशाला के सामने
जोधपुर (राज)

प्रथम सस्करणम् **2003**

मूल्यम् · **250.00 (दो सौ पचास रुपये)**

लेज़रटाईप सेटिंग :
सूर्या कम्प्यूटर, जोधपुरम्
✆ 2622171 (R)

मुद्रकः :
भारत-प्रिण्टर्स (प्रेस)
जोधपुरम्

Preface

It has been felt for a long time to bring out Sanskrit grammar book in English to enable the English medium students and foreign language learners This book has been an humble attempt to meet this demand This book will enable them to practise Devnagri Script and will make it easier to acquire Sanskrit language At the same time many Sanskrit students studying in various institutions will be able to acquire the knowledge of English by learning Sanskrit grammar Thus the book has two fold advantages

More over Sanskrit language is capable of being Computerised Its mathematical grammar is excēllent in itself That is why the intellectuals of foreign countries are being attracted towards it This book will prove a boon for such scholars

The author and authoress express their gratefulness to all those writers who and whose books helped them in writing out this book

Our heartiest thanks to Shri Rajendra Singhvi of Rajasthani Granthagar, Jodhpur, who took meticulous care in the publication of this work

We also express our gratitude to the Bharat Printers and Surya Computers Jodhpur And compliments to whom they helped in this work

Ved Mitra
and
Ritu Choudhary

Entrance

We are very glad that we have meet here Let us discuss and understand the main reason of our meeting, perhaps you might have known the cause that it is Sanskrit language If you think so, we have our co-operation with you Before entering in to the language that is the word `Sanskrit' and also to know about Sanskrit and importance of Sanskrit etc

(1) **First of all the meaning of the word ``Sanskrit"—** Whether other names of languages themselves have their meanings in their words or not but the name of ``Sanskrit" word has the meaning which is hidden in it That is like this—cleared, cleaned and free from all grammatical mistakes etc that is called ``Sanskrit" Ancient cultured saints removing wrongs and errors by framing grammar rules from language concerned prepared pure and holy language that is used in our life, is called as ``Sanskrit language"

``Vidwañso hi Devah" (विद्वासो हि देवा) means supreme and renowned scholers are only called God So as this language is being used by them, it is said God-language (Devabhāṣā), God-speach (Devawāni) God-talk (Gīrvāna wāni) and God-song (Gīrvāngīḥ) this language is the life of Indians It is improving their future It is giving guidance for goodness and moral qualities It tells and teaches for good behaviour and character It gives us such knowledge that what is to be done and what is not to be done. It helps us for our welfare in both the worlds that is in earth and heven

(2) **Plenty of literature in Sanskrit**—The whole ancient Indian literature exists in Sanskrit language only Rigveda, Yajurveda, Samaveda, Atharvaveda, Brahmanas, Auranyakas, Upnishadas etc Vaidik literature, Rāmāyana, Mahābhāratha, Epics (Purana) Smrthi-Granthas, Philosophy, Religious books, Big-poetries, Poetries, Dramas, Prose-poetries, Song-poetries, Stories, Moral books etc are written in Sanskrit-language only Not only this, books on Grammar, Poetry books, Mathematic books, Astrology, Auchār Shastras, Auyurveda Shastras (Medicin), Dhanurveda (Archary), Vasthukala Shastras (Enginering), Economics, Poletics, Histories, Prosody-books and Dictionaries have been developing the glory of Sanskrit By the reason endless effort of those ancient saints and sages, Poets and great persons who had spiritual knowledge and belonging to ancient culture, number of books and literature seems in Sanskrit-language

(3) **The greatness of Sanskrit-language**—The greatness of Sanskrit-language has been acknowledged not only by Indians, but also gladly by foreingners The most ancient literature of the world is found in this language In this regard—``The Rgveda is to be quoted It is agreed by every body that the ``Rgveda" is the first and oldest book in the world The Sanskrit-language is the only means for real knowledge of ancient culture and civilisation of the world

There is a high greatness of Sanskrit language that it what is written in this, that is only read just as—'अ' 'आ' 'इ' 'ई' 'उ' 'ऊ', 'क' 'च' 'ट' 'त' 'प' 'श' 'ष' 'स' etc

There is another big highness of this language, that every letter of this language has its own meaning, for example—the meaning of 'अ' is God The meaning of 'क' is happiness, water and head The meaning of 'ख' is sky The meaning of 'ग' is going and understanding The meaning of 'ज' is bearing and the meaning of 'द' is giving The meaning of the three

letter of the word "हृदय" are like this—'हृ'= Attraction, 'द'= giving and 'य'= keeping in own control and looking after which drowes blood to its own side from body, again it sends that blood to other parts of the body and like this it protects the whole body by doing pure blood, so this is called "हृदय" the word heart

There is a third high greatness of Sanskrit-language that in its words only their meaning exists, just as "खग"= any thing going in the sky, or a bird or flyit goes like a bird, seems in shape "वेद"= The treasury of knowledge, "राम" All are playing in whom, he is God "पाचक" Means cook who is cooking food, and "स्वस्थ"= he who stays in him etc

The fourth high greatness is that more over Sanskrit language is capable of being Computerised Its mathematical grammar is excellent in itself

The foundation stone of world culture is available in Sanskrit-literature only As and how much vast literature is available in Sanskrit that is knowledge, Science, Arts, Culture, Religion, Philosophy, Economics, Grammar, Auyurveda etc , are not available in any other language

According to Macdonnel, the root of entire culture exists in Sanskrit literature The glory of Sanskrit is very high in the fields of Riligion and philosophy It is necessary to go through the Sanskrit in order to comprehend the real nature of universel love, intigration and culture

(4) **The three qualities of Sanskrit-language**—(i) Sweetness (ii) Importance and (iii) Divinity (Bhāshāsu Madhurā Mukhyā Divyā Geervāna Bhārathi) Who is the not attracted by the sweetness of Sanskrit language? So the poems of Kalidas, Dandi, Bharavi, Magha, Sri Harsha, Jayadeva and other poets are contained with sweetness and melody The sweetness of Sanskrit language only instigates foreigners for reading lisening and translating the great poems like Geeta, Ramayana etc

(5) **The purpose of Sanskrit study**—If we think over the purposes of Sanskrit language, it can easely be said that Sanskrit language gives us spiritual light, teaches us the modes of conduct and behaviour, improves the life, removes the darkness of ignorance by the light of wisdom, shows us the right path by her incomparable power and guides us towards our duties and responsibilities By the study of this language so many good qualities like belief in God and Dharma develop

(6) **Cultural greatness of all**—This language of Indians is an ocean of culture The Sanskrit language and the culture of this land spread over Barma, Sumatra, Java, Japan and so many different countries of the world The everlasting influence of this culture can be seen in America, Europe and other countries

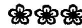
Sanskrit literature is the only means of attain four principle goals of human beings that is Dharma (Righteousness), Artha (Wealth and prosperity), Kama (Desire) and Moksha (Salvation) It is the only vehicle to reach near the real and pure nature of Indian culture

``Sathyam, Shivam (and) Sundaram"—

This is the only language which expresses the above threè good qualities-like this—generous, high and unselfish spiritual thought appears in this language only

``Sarve Bhavantu Sukhinah
Sarve Santu Niramayah,
Sarve Bhadrāni Paśyantu
Ma Kaścit duhkhabhag Bhavet"

Its meaning :—All be happy All be healthy All see goodnesses No body should face unhappy circumstencess

Contents

		Pages
	Preface	5
	Entrance	7
1	Prayer (प्रार्थना)	15
2	Useful Sentences	18
3	Letters (Vowels and Consonants)	23
4	(i) Why the instructions of letters done? (ii) The formation of letters how to announcement being done? (iii) The qualities of prono-unciators, (iv) The names of vowels and their qualities, (v) The definition of consonants	28
5	Vowels and consonants with their places of pronounciation	31
6	मात्रा (Matras) अकार (अ) and आकार (आ)	36
7	Mātrās of इकार (इ) and ईकार (ई)	40
8	Mātrās of उकार (उ) ऊकार (ऊ) and ऋकार (ऋ)	44
9	Mātrās of एकार (ए) ऐकार (ऐ) and ओकार (ओ)	47
10	Mātrās of औ (au), अं (am), अ (ah)	51
11	Shlokās (श्लोका) and their meanings	55
12	Some daily used sentences	59
13	Three persons and three Numbers and their sentences	64

14	1 Compound-consonants, 2 Sandhih (सन्धि), 3 भवत् (You) word, 4 Formation of some roots (in presant tense), 5 Sentences and 6 Exercise	69
15	1 Typies of words 2 Avyayas (अव्ययानि) 3 Rules about अपि, स्म, न, नहि and च 4 Mixed translation 5 Three types of genders in noun and their list	75
16	1 Forms of a noun ending in अ (बालक) 2 Ending vowels of a few words . 3 Sentences 4 Forms of root अस् and भू (भव्) 5 Mixed sentences-formation 6 In future tense (भविष्यत् काल) Formation of some roots (पठ्, लिख्, वद्, खाद्, गम्, पा, दृश्) 7 Roots their meanings and first person in singular number (in future tense) 8 Sentences 9 Will, Shall प्रयोग 10 Exercise	82
17	1 Cases of neuteral word 'पुस्तक' 2 Cases of feminine 'बालिका' word 3 Sentences 4 A prayer to lord Krishna 5 Duel (द्विवचनम्) 6 Adjectives and their sentences	90
18	1 लङ् लकार (Past tense) and their sentences 2 Forms of अस्मद् (I) and युष्मद् (you) simeltaniously 3 Sentences 4 Words meanings and 5 Exercise	97
19	1 Subject of लोट्लकार (Order and request) Imperative 2 Verbical forms of लोट्लकार· 3 Verbical forms of root अस् 4 Rules about First and second cases (Government, कारकम्) and 5 Some exercise	105
20	1 विधिलिङ्लकार (Potential mood) and their sentences 2 Verbical forms of root कृ in five	

लकाराज् (tenses) 3 Description about the suffix ल्युट् (अन) their forms and sentences
4 Exercise 5 Words meanings (शब्दार्था) 114

21 1 Government (कारकम्)—Instrumental, Dative and Ablative 2 Discription of suffixes तव्यत् & अनीयर् 3 तव्यत् (तव्य) and अनीयर् (अनीय) Suffixel forms and their sentences
4 Words meanings and 5 Exercise 122

22 1 Government—Genitive, Locative and Vocative
2 तुमुन् प्रत्यय (Suffix तुमुन् (तुम्) 3 Root अस् in विधिलिङ्लकार 4 Sentences (वाक्यानि)
5 'गुरु' शब्द in masculine, 'नदी' शब्द in faminine
6 Forms of pronoun (सर्वनाम) तत् , यत् , किम् , सर्व etc
7 Sentences 8 Meanings of words (शब्दार्था) and
9 Exercise 129

23 1 A detail description about the suffixes क्त्वा (त्वा) and ल्यप् (य) 2 क्त्वा and ल्यप् suffixial words
3 Sentences 4 णिच् (इ) प्रत्ययान्ता शब्दा and their sentences 5 इकारान्त - पुल्लिङ्ग - स्त्रीलिङ्ग - शब्दाना वाक्यानि (Sentences) 6 Dictionary and
7 Exercise 138

24 1 The detail description about द्वितीया विभक्ति (Accusative case) 2 Vowel-combination (स्वरसन्धि) 3 Numberal words one to fifty
4 Sentence-constraction
5 Dictionary and 6 Exercise 146

25 1 Instrumental case 2 Vowel-combination (स्वरसन्धि) 3 Numberal words 51 to खर्वम्
4 Impersonal words (भाववाचकशब्दा)
5 Sentences 6 शब्दार्था and 7 Exercise 154

26 1 Dative and Ablative cases (सम्प्रदानम् अपादान च)
2 Suffix क्तवतु (तवत्) and their examples
3 Sentences 4 Dictionary and 5 Exercise 161

27 1 Genitive and Locative cases 2 क्त (त) Suffix
3 Sentences formation
4 Consonent-combination (व्यजनसन्धि)
5 The world famous Indian great person -
J Krishnamurti 6 Dictionary 167

28 1 शतृ (अत्) and शानच् (आन्) Suffixes 2 विसर्गसन्धि
3 Sentences formation 4 समासा (Compounds)
5 The world famous Indian great person—Swami-Chinmayananda 177

29 1 समासा· (Compounds) 2 Maxims (सूक्तय) and their meanings 3 The world famous Indian great person—Maharshi Mahesh Yogee 4 शब्दार्था· 188

30 1 Maxims of Vedas (वेदाना सूक्तय.) and their meanings 2 The world famous Indian great person—OSHO 3. शब्दार्था 197

Appendix No. 1 Words formation 206
Appendix No 2 Pronoun words formation 212
Appendix No 3 Suffixes & verbical forms of roots 214
Appendix No 4 ल्युट् (अन) suffixel (प्रत्ययान्त) words 219
Appendix No 5 तव्यत् & अनीयर् suffixel words 222
Appendix No 6 तुमुन् (तुम्) suffixel words 225
Appendix No. 7 क्त्वा & ल्यप् suffixel words 227
Appendix No 8 क्तिन् suffixel words and their meanings 230
Appendix No 9 क्तवतु suffixel words in three genders 232
Appendix No 10 Some useful words. 235

1. प्रथमः पाठः

प्रार्थना (Prayer)

त्वमेव माता च पिता त्वमेव,
त्वमेव बन्धुश्च सखा त्वमेव।

त्वमेव विद्या द्रविणं त्वमेव,
त्वमेव सर्व मम देवदेव॥1॥

पितेव सर्वलोकानां, यः करोति सदा हितम्।
मातेव लालनं चैव, परमेशं नमामि तम्॥2॥

दूरीकरोति दुःखानि, सुखानि प्रददाति च।
सर्वदानन्दरूपो यः, परमेशं नमामि तम्॥3॥

मोहं हरति बालानाम्, उपदेशेन सर्वदा।
ज्ञानं ददाति नित्यं यो, गुरुं पूज्यं नमामि तम्॥4॥

यो वारयति पापेभ्यः, सर्वदा सर्वमानवान्।
प्रयोजयति धर्मे च, गुरुं पूज्यं नमामि तम्॥5॥

ओं सहनाववतु सह नौ भुनक्तु सह वीर्य करवावहै,
तेजस्विनावधीतम् अस्तु मा विद्विषावहै॥6॥

ओम् असतो मा सद्गमय,
तमसो मा ज्योतिर्गमय,
मृत्योर्माऽमृतं गमय॥7॥

Prārthana (Prayer)

Tvam eva mātā ca Pitā tvam eva,
tvam eva bandhuś ca sakhā tvam eva |

tvam eva vidyā dravinaṁ tvam eva,
tvam eva sarvam mama devadeva! ||1||

Piteva sarvalokānāṁ yaḥ karoti sadā hitam
Māteva lālanaṁ caiva parameśam namāmi tam ||2||

Dūrīkaroti duhkhāni sukhāni pradadāti ca
Sarvadānandarūpo yah parmeśaṁ namāmi tam ||3||

Moham harati bālānām upadeśena sarvada
Jñānam dadati nityam yo gurum pujyam namāmi tam ||4||

Yo varayati Pāpebhyah sarvada sarva-mānavān
Prayojayati dharme ca gurum pujyam namāmi tam ||5|

Oṁ sahanāvavatu saha nau bhunaktu
saha vīryam karavāvahai,
tejasvināvadhītam astu
mā vidvisāvahai ||6||

Om asato mā sadgamaya
tamaso mā jyotir-gamaya
mrtyormā+mrtaṁ gamaya ||7||

Meaning in English

O god! you are only our mother and father You are only our brother and sister You are our friend You are only our education and money O God of Gods and O Almighty! you are only the supreme being who looks after everything belonging to us (1)

I bow to the Almighty who does welfare of all human beings like father and who does goodness of all as mother (2)

I do obeisance to the Almighty who removes sorrows and gives happiness and who is only eternal bliss (3)

My humble obeisance to the respected precaptor (Guru) who enlightens the minds of beings by dispelling their ignorance through his teachings (4)

I surrender myself to such respectful teacher (Guru) who saves us from sins and makes us deal with our duties for ever (5)

May He (God) save us both together! May He support us both together! Let us apply our might together May our studies be glorious and should there be no hatred among us! (6)

Om! Lead me from pereshable to Eternal! Lead me from darkness to light! Lead me from death to Eternal life! (7)

2. द्वितीयः पाठः

Useful Sentences

Where do you live ? कुत्र निवसति ?

In Chennai / In village चैन्नईनगरे / ग्रामे ।

Why are you here ? अत्र कथम् ?

Some work was किंचित् कार्यम् आसीत् ।

See you again पुनर्दर्शन करिष्यामि ।

Where are you come from ? कुत आगमनम् ?

From home गृहात् ।.

Whre do you go ? कुत्रगच्छति / गच्छसि ?

I go to market / home आपणम् / गृह गच्च्छामि ।

How is your study go on ? पठन कथ चलति ?

Best उत्तमम् ।

Have you washed your face ? मुख क्षालितम् किम् ?

Yes, I have washed आम्, क्षालितम् ।

Give me water जल ददातु ।

Please take it भवतु, नयतु ।

Have you not cleaned your teeth ? दन्तधावन न कृतम् ?

No sir नैव श्रीमन् ।

Where is the toothpest ? दन्तफेन कुत्र ?

Where is the brush ? दन्तधावनी कुत्र ?

I shall take bath स्नान करिष्यामि ।

I need soap फेनकम् आवश्यकम् ।

Food has cooked पाचन सिद्धम् एव ।

Where is dress ? गणवेश कुत्र ?

See, there may be पश्यतु तत्रैव स्यात् ।

Exam is near परीक्षा समीपम् अस्ति ।

Study well सम्यक् पठतु ।

I slept निद्रा आगता ।

Give quick शीघ्र ददातु ।

Call for all to meal भोजनार्थ सर्वान् आह्वयतु ।

All are come सर्वे आगता ।

Have please खादन्तु ।

No, I dont अलम्, नावश्यकम् ।

Please take some किंचित् नयतु ।

No-no sir I have taken so much मास्तु, अधिक जातम् ।

Have you not brought bicycle today? अद्य द्विचक्रिका नानीता ?

Yes, brought it sir आनीता श्रीमन् ।

Yes it is आम् अस्ति ।

Yes, written it आम्, लिखितम् ।

Come soon शीघ्रम् आगच्छ / आगच्छतु ।

Wait now तिष्ठतु भो आगच्छामि ।

Teachers came शिक्षका आगता ।

Dont make noise कोलाहल मास्तु ।

Any body said by me यम् / याम् आदिशामि ।

He/She must say स / सा कथयतु ।

You must say त्व कथय ।

Yesterday you did not come ह्य नागत ।

So I dont know अत न जानामि ।

Well, sitdown please अस्तु, उपविशतु ।

May I come in? किम् अहम् अन्तर् आगच्छानि ?

Come in आगच्छतु ।

Open the book पुस्तकम् उन्मोचय ।

Read it / Rember it पठतु / स्मरतु ।

Dont forget मा विस्मरतु ।

How are the questions ? प्रश्ना· कथ सन्ति ?

Very difficult / Very easy बहुकष्टम् / बहुसहजम् ।

When will result be declared ? परीक्षाफल कदा आगमिष्यति ?

Tomorrow may be श्व भवेत् ।

Passed उत्तीर्ण ।

Walk slowly शनै शनै चलतु / चलन्तु ।

Hurry up शीघ्रं कुरु / करोतु ।

Write a letter पत्र लिखतु ।

Play with the ball कन्दुकेन खेलतु ।

Listen carefully सावधानं श्रृणोतु ।

Carry paper कर्गल नयतु ।

Bring broom मार्जनीम् आनयतु ।

Meet friend बन्धु मिलतु ।

Wait a moment क्षण तिष्ठतु ।

Eat fruit फल खादतु ।

Do work कार्य कुरु / कार्य करोतु ।

Pen here please लेखनी स्थापयतु ।

Wash house गृह क्षालयतु ।

Run on track प्रान्तरे धावतु ।

Speak truth सत्य वद / वदतु ।

Follow religion धर्म चर / चरतु ।

Remain left वामपार्श्वे चल / चलतु ।

Ahead school अग्रे विद्यालय· ।

Bumps ahead अंग्रे गतिरोधा ।

Left turn वामतो गति ।

Right turn दक्षिणतो गति· ।

Light on विद्युद् दीपयतु ।

Fan on please व्यजन पिजयतु ।

Light off / Lemp off दीप निर्वापयतु ।

Break please रोधयतु ।

Be fresh क्लान्तिम् अपनयतु ।

Please dial कृपया दूरभाष ददातु ।

What is your Tel no ? दूरभाषसख्या कति ?

249856 द्वि-चतुर्-नव-अष्ट-पञ्च-षट् ।

Wrong No भ्रान्तसख्या ।

Forgive me क्षन्तव्यम् ।

Bus No thirty leads to Jaipur त्रिशत् सख्याक बसयान जयपुर प्रति गच्छति।

Never mind कृपया अन्यथा न चिन्तयतु ।

I myself live here अहम् अत्रैव निवसामि ।

What need आपणिक -किम् आवश्यकम् ?

Is there soap? क्रेता - फेनकम् अस्ति वा ?

How tipe do you need soap? आप - कीदृश फेनकम् इच्छति ?

I want Rin क्रेता-मम 'रिन' आवश्यकम् ।

What is cost क्रेता - कियत् मूल्यम् ?

It is ten rupees cost. आप - दश रुप्यकाणि मूल्यम् ।

See your ticket सचालक - भवत अधिकारपत्रम् ।

Please give यात्री - ददातु ।

Where will you go? स - कुत्र गमिष्यति ?

Delhi यात्री - दिल्लीनगरम् ।

Give 70 rupees स - सप्तति रुप्यकाणि ददातु ।

Why is fare more? यात्री - भाटकम् अधिक कथम् ?

It is supper fast स - इद द्रुतगामियानम् ।

O K give me ticket यात्री - भवतु, अधिकारपत्र ददातु ।

Why is late to-day? अद्य कथम् एतावान् विलम्ब ?

I up & down from Jodhpur अह जोधपुरात् आवागमन करोमि ।

Bring that file ता पत्रावलीम् आनयतु ।

I want leave sir! श्रीमान् अहम् अवकाशम् इच्छामि ।

Which purpose? किमर्थम् ?

I want to go home tomorrow श्व गृह गन्तुम् इच्छामि ।

O K only oneday leave take भवतु, एकस्य दिनस्य अवकाश नयतु।

I obliged / Thank you कृतज्ञोऽस्मि ।

What is special news? विशेष समाचार क. ?

Not hard & fast तथा किमपि नास्ति ।

Give me ten letters दश पत्राणि ददातु ।

Give five envelops पञ्चविहितपत्राणि ददातु ।

Good morning / evening / afternoon नमस्ते ।

All O K sir? भवत. सर्व कुशलम् ?

Yes sir आम् श्रीमन् ।

3. तृतीयः पाठः

Letters

In Sanskrit language there are sixty three letters Here the more important types are being discussed

Mainly there are two types of letters in Sanskrit language

First type of letters are called `Swara' (vowels) and the other type of letters are called `Vyañjana' (Consonents)

First type of letters which are called `Swara' like this—

अ	आ	इ	ई	उ	ऊ		
a	ā	i	ī, e	u, oo	ū, oo		13
ऋ	ॠ	लृ	ए	ऐ	ओ	औ	
r	r	l	a,e	ai	o	o,au	

Anuswara (') and Visarga ( ) these (,) two letters are called Ayogawaha These are used after `Swaras' like

अ	+		=	अ,	अ + = अ	आ + = आ	
a	+	m	=	am ,	a + h = ah	ā + h = āh	2

etc

These are the Swaras (15), and now explanation of thirty three consonents which are called vyañjana

There are five sats of letters each like—

First	क	ख	ग	घ	ङ	
	ka	kha	ga	gha	ṅa	5

Second	च ca	छ cha	ज ja	झ gha	ञ ña	5
Third	ट ṭa	ठ ṭha	ड da	ढ dha	ण na	5
Fourth	त ta	थ tha	द da	ध dha	न na	5
Fifth	प pa	फ pha	ब ba	भ bha	म ma	5
	य ya	र ra	ल la	व va		4
	श śa	ष sa	स sa	ह ha		4
						33+15=48

(क्ष kṣa   त्र tra   ज्ञ jña)

These three letters are joint letters

In these consonents, vowel 'a' is added, because consonents are not pronounced without any vowel

Without any Swara (vowel) consonents are written like this—

(i)

क् k	ख् kh	ग् g	घ् gh	ङ् n	च् c	छ् ch	ज् j	झ् jh	ञ् ñ
ट् ṭ	ठ् ṭh	ड् d	ढ् ḍh	ण् n	त् t	थ् th	द् d	ध् dh	न् n
प् p	फ् ph	ब् b	भ् bh	म् m	य् y	र् r	ल् l	व् v	
श् ś	ष् ṣ	स् s	ह् h						

(्) This sign can be used under the consonents.

(ii)	क k	ख kh	ग g	घ gh	ङ् ṅ	च c	छ् ch	ज j	झ् jh	ञ ñ
	ट् ṭ	ठ् ṭh	ड् ḍ	ढ् ḍh	ण ṇ	त t	थ th	द् d	ध dh	न n
	प p	फ ph	ब b	भ bh	म m	य y	र् r	ल l	व v	
	श ś	ष ṣ	स s	ह् h						

Knowledge of words through the method of pronunciation—

1	अ	For	अग्नि	(Agnih)	= God and fire
	आ	For	आम्रम्	(āmram)	= Mango
	इ	For	इन्धनम्	(indhanam)	= Fuel
	ई	For	ईश्वर	(Īśwarah)	= God
5	उ	For	उदरम्	(udaram)	= Stomach
	ऊ	For	ऊष्मा	(ūṣma)	= Heat
	ऋ	For	ऋषि	(rsih)	= Sage
	ॠ	For	ॠकार	(rkārah)	= 'ॠ' letter only
	लृ	For	लृकार	(ḷkarah)	= लृ letter only
10	ए	For	एक	(Ekah)	= One
	ऐ	For	ऐश्वर्यम्	(aiśvaryam)	= Wealth
	ओ	For	ओषधी	(osadhī)	= Medicine
	औ	For	औषधम्	(osadham)	= Medicine
	अं	For	अंगुलि	(amgulih)	= Finger
15	अः	For	अः	(ah)	= Joint letter

कवर्ग	क	For	कमलम् (kamalam) = Lotus
	ख	For	खगः (khagah) = Bird
	ग	For	गगनम् (gaganam) = Sky
	घ	For	घटः (ghatah) = Pot

	ङ	For	ङकार (ṅakarah) 'ङ' this letter only
चवर्ग	च	For	चमसम् (camasam) = Spoon
	छ	For	छत्रम् (chatram) = Umbrella
	ज	For	जलम् (jalam) = Water
	झ	For	झर्झर (jharjharah) = Musical instrument
	ञ	For	ञकार (ñakarah) 'ञ' this letter only
टवर्ग	ट	For	टकणम् (tamkanam) = Type-writer
	ठ	For	ठग (thagah) = Cheater
	ड	For	डमरु (damaru) = Drum
	ढ	For	ढक्का (dhakha) = Big drum
	ण	For	णकार. (ṅakarah) = 'ण' this letter only
तवर्ग	त	For	तरु (taruh) = Tree
	थ	For	थर्मस्पात्रम् (tharmaspātram) = Thermos
	द	For	दण्ड (dandah) = Stick
	ध	For	धनम् (dhanam) = Money
	न	For	नख (nakah) = Nail
पवर्ग	प	For	पवन (pavanah) = Wind
	फ	For	फलम् (phalam) = Fruit
	ब	For	बक (bakah) = Swan
	भ	For	भवनम् (bhavanam) = Building
	म	For	मन्दिरम् (mandiram) = Temple
अन्तस्था	य	For	यज्ञ (yajña) = Secrifice for God
	र	For	रथ (rathah) = Chariot
	ल	For	लवणम् (lavanam) = Salt
	व	For	वनम् (vanam) = Forest
ऊष्माण	श	For	शशक (śaśakah) = Hare, Rabbit
	ष	For	षट्कोणः (ṣatkoṇa) = Hexagon
	स	For	सर (saraḥ) = Tank,
33	ह	For	हस्त· (hastah) = Hand

क्ष For क्षत्रिय (ksatrıyah) = Warrıor (Arace)

त्र For त्रपु (trapuh) = Lac

ज्ञ For ज्ञानम् (jñanam) = Knowledge

1 Only to tell the letters usıng ın end of letters the Conjugatıon "कार" ıs used, for example—'अ' = अकार, 'इ' = इकार, 'क्' = ककार, 'ह्' = हकार etc

The letter 'र्' to exprass, thıs 'र्' ıs called 'रेफ' not रकार

Offen the fırst kınd of consonents—क्, ख् ग्, त् म् etc are comıng ın the end of words—just as— 'सम्यक्, वाक्, वाग्, दृग्, जगत्, अहम्, त्वम्, माम्' etc

And the second type of consonents

क्‍	ख्‍	ग्‍	त्‍	न्‍	प्‍	म्‍	श्‍	स्‍	ब्‍	ध्‍	
k	kh	g	t	n	p	m	ś	s	b	dh	etc

In the begınnıng or mıddle of the words are comıng—just as क्लान्त, रक्तम् (klantah, raktam) ख्याति (khyātıh) ग्लानि (glānıh) त्वम् (tvam) ध्यानम् (dhyānam) जन्म (janma), निम्नम् (nımnam), धन्य (dhnyah), आप्त (aptah), गुप्त (guptah) श्मशानम् (śmaśanam), स्तर (starah), स्थानम् (sthānam) etc

4. चतुर्थः पाठः

In the last lesson we learnt vowels and consonents Now in this lesson we have to learn—(i) Why the instructions of letters done, (ii) The formation of letters how to announcement being done, (iii) The qualities of pronounciators, (iv) The names of vowels and their qualities, (v) The names of consonents or the definition of consonents

Ques 1 Why instruction of letters is being done?

Ans वर्णज्ञानं वाग्विषयो यत्र च ब्रह्म वर्तते ।
तदर्थम् इष्टबुद्ध्यर्थं लघ्वर्थं चोपदिश्यते ॥

Varna jñānam vāgviṣayo
yatra ca brahma vartate |
tadartham iṣtabuddhyartham
laghvartham copadiśyate ||

Ans in English In the matter of languâge and in the actual science of letters, there is Śabda Brahma, to get such truthful knowledge of Śabda Brhma and to get great advantage through a less try, we use the instruction of letters

Ques 2 How to announce the form of letters?

Ans आत्मा बुद्ध्या समेत्यार्थान् मनो युङ्क्ते विवक्षया ।
मनः कायाग्निम् आहन्ति, स प्रेरयति मारुतम् ।
मारुतस्तूरसि चरन् मन्दं जनयति स्वरम् ॥

Ātmā buddhyā sametyārthān
mano yuṅkte vivakṣayā

manah kāyāgnım āhantı
sa prerayatı mārutam
mārutas tūrası caran
mandam janayatı swaram

(Ans 2) The soul combınes together mınd wıth knowledge by the desıre of tellıng meanıng of letters The mınd beats the aware of corrent form, the stomach fıre pushes the aır, and the aır gıves bırth the slow vowel or sound ın the area of heart

Ques 3 What are qualıtıes by pronouncıatíon of letters wıch could be get by us?

Ans 3 माधुर्यम् अक्षरव्यक्ति पदच्छेदस्तु सुस्वरः ।
धैर्य लयसमर्थ च षड् एते पाठका गुणाः ॥

Mādhuryan - akṣara - vyaktıh
padacchedas-tu suswarah
dhaıryam laya - samartham ca
sadete pāthakā gunāh

(Ans 3) There are sıx qualıtıes by pronouncıatıon of letters or readers, That there ıs a sweatness, dıfferent letters, seperate and seperate words, beautıful sound, patıence and meanıngful speakıng

4 The meanıng of vowels name and qualıtıes Meanıng—Those are called as vowels whıch are pronounced freely wıthout help of other letters

ऊकालोऽज्झ्रस्वदीर्घप्लुतः 1-2-27

Noun—There are three names of vowels about whom there ıs a lıst gıven by Saínt Panını (ı) short (ıı) long and (ııı) pluth

short — अ इ उ ऋ लृ

long — आ ई ऊ ॠ ए ऐ ओ औ

* (pluth — अ३ इ३ उ३ ऋ३ लृ३ ए३ ऐ३ ओ३ औ३

* The thırd categary of the vowels ıs not more importent

ह्रस्वं लघु (Hraswam laghu) अ 1-4-10 There is a name ``light" (लघु) for short vowel just as 'अ, इ उ, ऋ and लृ' **दीर्घं च** (Dīrgham ca) अ 1-4-12 There is a name ``hard" (गुरु) for long (दीर्घ) vowels just as—'आ ई ऊ' etc

गुणा (Qualities) 1 **उच्चैरुदात्तः** अ 1-2-29 (Ucchairudāttah)

Which is spoken with big sound that is called ``udāttah (उदात्त)" There is no sign for ``udāttah"

2 **नीचैरनुदात्तः** (nīchairanudattah) अ 1-2-30

That is called anudāttah (अनुदात्त) which is spoken as slowly To announce the ``anudāttah" there are underlined ``vowels" bellow them just as अ आ इ etc

3 **समाहारः स्वरितः** (Samāhārah swaritah) अ 1-2-31

That is called ``Swaritah" which is spoken with mixing ``Udāttah" and Anudattah (उदात्त एवम् अनुदात्त).

To show and recognise ``Swarittah (स्वरित) there given some signs on the vowels just as अ आ इ ई etc

Technical name of consonents —

अन्वग्भवति व्यजनमिति - महाभाष्यम्
anwag bhavati vyanjanamiti - Mahābhāṣyam

They are called consonents which could not be pronounced without vowels, just as from 'क्' 'ख्' to 'ह्' and there are 33 consonents

5. पञ्चमः पाठः

I shall take now vowels and consonents with their places of pronounciation It will depend on the sūtras of Panini

1. अकुहविसर्जनीयाः कण्ठ्याः

akuhavisarjanīyah kanthyah

अ, आ, अ3, कु = क ख ग घ ङ ह and visarjanīyah ( ) all these letters are Gutturals

The main part (root) of tongue and the front of throat, these are the points or places from where these letters are pronounced

2. सर्वमुखस्थानम् अवर्णम् इत्येके

sarva-mukha-sthānam-avarnam iti.ekė.

Some preceptors say that 'अ' is pronounced by the intira mouth There for it is correct to pronounce 'अ' by the intira mouth

3. इचुयशास्तालव्याः

icuyaśās - talavyāh

"इ, ई, इ३ चु = च छ ज झ ञ, य and श" these letters are Palatals These letters should be pronounced by Palatals

4. ऋटुरषा मूर्धन्याः
rturaṣā mūrdhanyāh

"ऋ, ॠ, टु = ट ठ ड ढ ण, र and ष" these letters are Cereprals

5. लृतुलसा दन्त्याः
|tulasā dantyāh

"लृ, तु = त थ द ध न, ल and स" these letters are Dentals

6. वकारो दन्त्यौष्ठ्यः
vakāro dantyauṣthyah

"व" should be pronounced by teeth and lips

7. उपूपध्मानीया ओष्ठ्याः
upūpadhmānīyā oṣṭhyāḥ

"उ ऊ, पु = प फ ब भ म and '≍' this upadhmānīya, these letters are libials

8. अनुस्वारयमा नासिक्याः
anuswārayamā nāsikyāḥ

" " This anuswāra and yamāh is nesal (pronounced by nose)

9. एदैतौ कण्ठ्यतालव्यौ
adaitau kanṭhya-tālavyau

These 'ए ऐ' are Palatals as well as pronounced by the throut

10. ओदौतौ कण्ठ्यौष्ठ्यौ
odautau kaṇthyauṣthyau

"ओ औ" These letters are pronounced by throut and lips.

11. ङञणनमाः स्वस्थाननासिकास्थानाः

ṅa ña na na māh swasthāna nāsıkā sthānāh "ङ ञ ण न म" These five letters are Nesels and also pronounced with their groups (वर्गा)—For example 'ङ' spelt with nose and also with throut Because 'ङ' belongs kavarga (ka-group)

The table of these rules

कण्ठ्या — अ आ क ख ग घ ङ, ह,
Gutturals

तालव्या — इ ई, च छ ज झ ञ, य, श,
Palatals

मूर्धन्या — ऋ ॠ, ट ठ ड ढ ण, र, ष,
Carebrals

दन्त्या — लृ त थ द ध न, ल, स,
Dantals

ओष्ठ्या — उ ऊ, ᳵ, प फ ब भ म
Labials

नासिक्या — ( ), ङ ञ ण न म
Nesels

कण्ठ्य + तालव्यौ—ए, ऐ
कण्ठ्य + ओष्ठ्यौ—ओ, औ
दन्त्य + ओष्ठ्य —व

Now we read about Effort and also some aspects releted to ıt

स्पर्शाः—The letters from ka to ma (क to म) are called Sperśhah, They are 25 ın numbers

अन्तस्थाः—"य र ल व" These four letters are called Semıvowels

ऊष्माणः "श ष स ह" These four letters are called sıbılants

स्वरा (Swarāh) These letters 'अ' to 'औ' are called vowels

Now we know about the letters through the chart given below

कवर्ग·	'क	ख	ग	घ	ङ			
चवर्ग	च	छ	ज	झ	ञ			
टवर्ग	ट	ठ	ड	ढ	ण			
तवर्ग	त	थ	द	ध	न			
पवर्ग	प	फ	ब	भ	म'			
अन्तस्था	'य	र	ल	व'				
ऊष्माण	'श	ष	स	ह'				
स्वरा	अ	आ	इ	ई	उ	ऊ	ऋ	ॠ
	ऌ	ए	ऐ	ओ	औ			

1. **स्पृष्टकरणाः स्पर्शाः**

sprṣta karanāh sparṣāh

Effort (प्रयत्न) The letters ka to ma (क to म) are pronounced by Sprista effort In this process the toung will touch concerned spots completly

2. **ईषत् स्पृष्टकरणा अन्तस्थाः**

Īṣat spriṣtakaraṇa antasthaḥ

The letters 'य र ल व' are pronounced by Īṣat sprıṣta (ईषत् स्पृष्ट) effort In this process the toung will touch concerned spots incompletly

3(i). **ईषत् विवृतकरणा ऊष्माणः**

Īṣat vivrtakarana ūṣmānah

The letters 'श ष स ह' are pronounced by Īṣat vivrta (ईषत् विवृत) effort

In this process the toungue will touch concerned spots very slightly

3(ii). विधृतकरणा वा

vivrtakaraṇā vā

The letters 'श ष स ह' may be pronounced without any connection of toungue The effort also called as विवृत (vivrta)

4. विवृतकरणाः स्वराः

vivrta-karaṇāh swarāh

The vowels are pronounced without any movement (touch) of tongue The effort in pronouncing these letters are called as विवृत (vivrta) effort

5. संवृतस्त्वकारः

samvrtas - tvakārah

The effort in pronouncing the letter 'अ' is called any movement (touch) of tongue The effort in pronouncing these letters are called as सवृत (samvrtah) In this process the throut is contrected

6. षष्ठः पाठः

मात्राः (Mātras)

मात्रा — The time required to pronounce a vowel is called Mātra (मात्रा) There are two types of mātrā ह्रस्व and दीर्घ (harsva & dīrgha) The consonents take the time equal to half mātrā

In words we find vowels in pure forms, for example— अग्नि, आकाश, ईश्वर etc

With consonents in the form of mātrā (mixed) for example—राम =र्+आ+म्+अ+, रमेश =र्+अ+म्+ए+श्+अ+: etc

With combination of vowels consonents will form twelve types—like this table—

व्यजनानि -	क्	क्	क्	क्	क्	क्	क्	क्	क्	क्	क्	क्
स्वरा. -	अ	आ	इ	ई	उ	ऊ	ए	ऐ	ओ	औ	अ	अ
परिवर्तनम् -		ा	ि	ी	ु	ू	े	ै	ो	ौ	-	
मिश्रितरूपाणि	क	का	कि	की	कु	कू	के	कै	को	कौ	कं	कः

The consonent types in English are like this—

Consonents	k	k	k	k	k	k	k	k	k	k	k	k
+ Vowels	a	ā	i	ī	u	ū	e	ai	o	au	am	ah
Mixed forms	ka	kā	ki	kī	ku	kū	ke	kai	ko	kau	kaṁ	kah

1 The vowels ऋ, ॠ and ऌ are used little, for example

see the chart—

व्यजनानि	क्	ग्	ज्	त्	द्	ध्	न्	प्	भ्	म्	व्	श्	स्	ह्
+ स्वरा	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ
मिश्रितरूपाणि	कृ	गृ	जृ	तृ	दृ	धृ	नृ	पृ	भृ	मृ	वृ	शृ	सृ	हृ

Consonents	k	g	j	t	d	dh	n	p	bh	m	v	ṡ	s	h
Vowels	r	r	r	r	r	r	r	r	r	r	r	r	r	r
Mixed forms	kr	gr	jr	tr	dr	dhr	nr	pr	bhr	mr	vr	śr	sr	hr

2 क् + ॠ = कॄ	k + r̄ = kr̄	3 क् + ॡ = क्ॡ
ग् + ॠ = गॄ	g + r̄ = gr̄	= K + l = kl
ज् + ॠ = जॄ	j + r̄ = jr̄	म् + ॡ = म्ॡ
त् + ॠ = तॄ	t + r̄ = tr̄	M + l = ml
प् + ॠ = पॄ	p + r̄ = pr̄	

Up to now you practiced about the mixed form of अकारः (akarah) Without the help of akara it is impossible to pronounce the consonents For example—क्+अ=क, ख्+अ=ख, ग्+अ=ग etc

Read these words for practice—

फल, बल, मल, पल, वद, चर, चल, पठ, वन, अज, उदक, इत्र, अधर, उलट, ऐनक, कमल, कमर, डबल, धन, सघन, सबल, मगर, लवण, चपल, बटन, रटन, लखन, लपट, कलम, अगर, रमण, कनक, गगन, गमन, पठन, वदन, चलन, भवन, महल, मगन, चरण, पवन, अनल etc These Hindi and Sanskrit words are only for pronunciation

In this lesson now we practice about mātrā of आकारः (ākārah)

	क्	ख्	ग्	घ्	ङ्
+	आ	आ	आ	आ	आ
=	का	खा	गा	घा	ङा

	च्	छ्	ज्	झ्	ञ्
+	आ	आ	आ	आ	आ
=	चा	छा	जा	झा	ञा

	ट्	ठ्	ड्	ढ्	ण्
+	आ	आ	आ	आ	आ
=	टा	ठा	डा	ढा	णा

	त्	थ्	द्	ध्	न्
+	आ	आ	आ	आ	आ
=	ता	था	दा	धा	ना

	प्	फ्	ब्	भ्	म्
+	आ	आ	आ	आ	आ
=	पा	फा	बा	भा	मा

	य्	र्	ल्	व्
+	आ	आ	आ	आ
=	या	रा	ला	वा

	श्	ष्	स्	ह्
+	आ	आ	आ	आ
=	शा	षा	सा	हा

	क्ष्	त्र्	ज्ञ्
+	आ	आ	आ
=	क्षा	त्रा	ज्ञा

	k	kh	g	gh	ṅ
+	ā	ā	ā	ā	ā
=	kā	khā	gā	ghā	ṅā

	c	ch	j	jh	ñ
+	ā	ā	ā	ā	ā
=	cā	chā	jā	jhā	ña

	t	th	d	ḍh	n
+	ā	ā	ā	ā	ā
=	tā	thā	dā	ḍhā	nā

	t	th	d	dh	n
+	ā	ā	ā	ā	ā
=	tā	thā	dā	dhā	nā

	p	ph	b	bh	m
+	ā	ā	ā	ā	ā
=	pā	phā	bā	bhā	mā

	y	r	l	v
+	ā	ā	ā	ā
=	yā	rā	lā	vā

	ś	ṣ	s	h
+	ā	ā	ā	ā
=	śā	ṣā	sā	hā

	tṣ	tr	jñ
+	ā	ā	ā
=	kṣā	trā	jñā

Read these words for practice—

आम् ईहा अजा आशा आरात् तारा धारा माम् गाम् काम इमा राम नाम धाम घटा नाक काननम् मानम् पाठ माला बाला वाद शाला उषा उदारा दारा उदानम् उदय· एकता माता नाना आराम· आसनम् आसव आषाढ कमला आधार ।

वा या सा अथवा मया त्वया त्वाम् वराम् यदा कदा तदा सदा यथा तथा कथा व्यथा गाथा मान्या गत्वा नत्वा दया क्षमा धन्या आप्ता कर्ता दाता जाता भाषा भारतम् जयतात् आचार्या सरला अर्चना दानम् यानम् महान् ध्यानम् सनातनम्, एका एषा पावनम् उत्तमा मनसा सरसा काव्यम् ज्ञानम् जनता आभा रामा वडवा वचसा वदाव पठाम चलाव ॥

7. सप्तमः पाठः

In this lesson we practice about इकार (इ) and ईकार (ई) Matras

The time required to pronounce a vowel is called Mātra (मात्रा)

First is about इकारः (Matra of ikaraḥ)

	क्	ख्	ग्	घ्	ङ्		k	kh	g	gh	ṅ
+	इ	इ	इ	इ	इ	+	i	i	i	i	i
=	कि	खि	गि	घि	ङि	=	ki	khi	gi	ghi	ṅi
	च्	छ्	ज्	झ	ञ्		c	ch	j	jh	ñ
+	इ	इ	इ	इ	इ	+	i	i	i	i	i
=	चि	छि	जि	झि	ञि	=	ci	chi	ji	jhi	ñi
	ट्	ठ्	ड्	ढ्	ण्		t	th	d	ḍh	ṇ
+	इ	इ	इ	इ	इ	+	i	i	i	i	i
=	टि	ठि	डि	ढि	णि	=	ti	thi	ḍi	ḍhi	ni
	त्	थ्	द्	ध्	न्		t	th	d	dh	n
+	इ	इ	इ	इ	इ	+	i	i	i	i	i
=	ति	थि	दि	धि	नि	=	ti	thi	di	dhi	ni
	प्	फ्	ब्	भ्	म्		p	ph	b	bh	m
+	इ	इ	इ	इ	इ	+	i	i	i	i	i
=	पि	फि	बि	भि	मि	=	pi	phi	bi	bhi	mi

य्	र्	ल्	व्		y	r	l	v
+ इ	इ	इ	इ		+ i	i	i	i
= यि	रि	लि	वि		= yi	ri	li	vi
श्	ष्	स्	ह्		ś	ṣ	s	h
+ इ	इ	इ	इ		+ i	i	i	i
= शि	षि	सि	हि		= śi	ṣi	si	hi
क्ष्	त्र्	ज्ञ्			kṣ	tr	jñ	
+ इ	इ	इ			+ i	i	i	
= क्षि	त्रि	ज्ञि			= kṣi	tri	jñi	

Read these words for practice

(अ) इन इस उस किल खिल गिर
घिर दिल बिल निल पिल मिल
रिन दिन गिन छिन मिन अभि
अपि कपि इव एव मति गिरि पिता ।

* These Hindi words are only for pronunciation

(आ) अनिल कपिल गलित पलित चलित हसित
उदित चरित्रम् मित्रम् रात्रि समय ईषत्
निखिल पाणिनि पठति चलति वदति लिखति
हसति खादति पठसि चलसि वदसि लिखसि
हससि खादसि पठामि चलामि वदामि लिखामि
हसामि खादामि ।

Now the mātrā of ईकारः (ई)

क्	ख्	ग्	घ्	ङ्		k	kh	g	gh	ṅ
+ ई	ई	ई	ई	ई		+ ī	ī	ī	ī	ī
= की	खी	गी	घी	ङी		= kī	khī	gī	ghī	ṅī

	च्	छ्	ज्	झ्	ञ्
+	ई	ई	ई	ई	ई
=	ची	छी	जी	झी	ञी
	ट्	ठ्	ड्	ढ्	ण्
+	ई	ई	ई	ई	ई
=	टी	ठी	डी	ढी	णी
	त्	थ्	द्	ध्	न्
+	ई	ई	ई	ई	ई
=	ती	थी	दी	धी	नी
	प्	फ्	ब्	भ्	म्
+	ई	ई	ई	ई	ई
=	पी	फी	बी	भी	मी
	य्	र्	ल्	व्	
+	ई	ई	ई	ई	
=	यी	री	ली	वी	
	श्	ष्	स्	ह्	
+	ई	ई	ई	ई	
=	शी	षी	सी	ही	
	क्ष्	त्र्	ज्ञ्		
+	ई	ई	ई		
=	क्षी	त्री	ज्ञी		

	c	ch	j	jh	ñ
+	ī	ī	ī	ī	ī
=	cī	chī	jī	jhī	ñī
	ṭ	ṭh	d	ḍh	n
+	ī	ī	ī	ī	ī
=	tī	thī	dī	ḍhī	nī
	t	th	d	dh	n
+	ī	ī	ī	ī	ī
=	tī	thī	dī	dhī	nī
	p	ph	b	bh	m
+	ī	ī	ī	ī	ī
=	pī	phī	bī	bhī	mī
	y	r	l	v	
+	ī	ī	ī	ī	
=	yī	rī	lī	vī	
	ś	ṣ	s	h	
+	ī	ī	ī	ī	
=	śī	ṣī	sī	hī	
	kṣ	tr	jñ		
+	ī	ī	ī		
=	kṣī	trī	jñī		

Read these words for practice

(अ) कीर कील कीश खीर खारी गीत गीता सीता वीना पीना नदी चीर चीन चीनी छागी रानी पानी नीर आनी जानी जाली जीना ज्ञानी तीर तीन मीन बीन दीन त्रीणि दीक्षा क्षीर धीर नीड नीली

पीला चाची मामी दादी नानी ताई भाई मीत पीत शीत भीत रीति जीत जीर बीत नीति चीता सीना टीना मीरा फीता नारी नाली पीला लीला ।*

(आ) अमीर गरीब ईलित उशीर कदली करीर कीलक जीवन चीवर जम्बीर जीवनी तदानीम् तितिक्षा दवीयस् दीधिति धमनी निवीत नीलिका फलिनी बृहती परीभाव भारती भागीरथी मालती मन्थनी माधवी यामिनी राक्षसी वरीयस् नाराची निरीश शीकर सनीड हारीत क्षीरदा विकास विनाश ।*

* These Hindi and Sanskrit words are only for pronunciation

8. अष्टमः पाठः

In this lesson we practice about matra of उकार, ऊकार and ऋकार । First the matra of उकार (उ)

	क्	ख्	ग्	घ्	ङ्		k	kh	g	gh	ṅ
+	उ	उ	उ	उ	उ	+	u	u	u	u	u
=	कु	खु	गु	घु	ङु	=	ku	khu	gu	ghu	ṅu
	च्	छ्	ज्	झ्	ञ्		c	ch	j	jh	ñ
+	उ	उ	उ	उ	उ	+	u	u	u	u	u
=	चु	छु	जु	झु	ञु	=	cu	chu	ju	jhu	ñu
	ट्	ठ्	ड्	ढ्	ण्		ṭ	th	ḍ	ḍh	n
+	उ	उ	उ	उ	उ	+	u	u	u	u	u
=	टु	ठु	डु	ढु	णु	=	tu	thu	ḍu	ḍhu	nu
	त्	थ्	द्	ध्	न्		t	th	d	dh	n
+	उ	उ	उ	उ	उ	+	u	u	u	u	u
=	तु	थु	दु	धु	नु	=	tu	thu	du	dhu	nu
	प्	फ्	ब्	भ्	म्		p	ph	b	bh	m
+	उ	उ	उ	उ	उ	+	u	u	u	u	u
=	पु	फु	बु	भु	मु	=	pu	phu	bu	bhu	mu

य्	र्	ल्	व्	y	r	l	v
+ उ	उ	उ	उ	+ u	u	u	u
= यु	रु	लु	वु	= yu	ru	lu	vu
श्	ष्	स्	ह्	ś	ṣ	s	h
+ उ	उ	उ	उ	+ u	u	u	u
= शु	षु	सु	हु	= śu	su	su	hu
क्ष्	त्र्	ज्ञ्		kṣ	tr	jñ	
+ उ	उ	उ		+ u	u	u	
= क्षु	त्रु	ज्ञु		= kṣu	tru	jñu	

Read these words for practice

(अ) उरस् एरु गुरु पुरम् उदय उदरम् उटजम् उत्सव किमु गुण बुध गुप्त तरु दारु नुति पुष्पम् मुखम्, भीरु मुनि· रुद्र शत्रु· शुचि सुर सुत सुधा उमा चुर सुखम् दु खम्।

(आ) कुटिया कुटीरम् कुन्द कुत्सा कुटिला जुङ्ग, कुमारी कुमार तुषार· पुनाति तुलना तुमुलम् प्रचुरम् बहुलम् भुवनम् भुजग मातुल रुधिरम् चतुर निपुण लुब्ध· शुषिरा बुभुक्षा पठतु लिखतु पिबतु खादतु चलतु हसतु सुन्दरम् ।

Now we practice about matra of ऊकारः (ऊ)

क्	ख्	ग्	घ्	ङ्	k	kh	g	gh	ṅ
+ ऊ	ऊ	ऊ	ऊ	ऊ	+ ū	ū	ū	ū	ū
= कू	खू	गू	घू	ङू	= kū	khū	gū	ghū	ṅū
च्	छ्	ज्	झ्	ञ्	c	ch	j	jh	ñ
+ ऊ	ऊ	ऊ	ऊ	ऊ	+ ū	ū	ū	ū	ū
= चू	छू	जू	झू	ञू	= cū	chū	jū	jhū	ñū
ट्	ठ्	ड्	ढ्	ण्	ṭ	ṭh	ḍ	ḍh	n
+ ऊ	ऊ	ऊ	ऊ	ऊ	+ ū	ū	ū	ū	ū
= टू	ठू	डू	ढू	णू	= ṭū	ṭhū	ḍū	ḍhū	nū

त्	थ्	द्	ध्	न्	t	th	d	dh	n
+ ऊ	ऊ	ऊ	ऊ	ऊ	+ ū	ū	ū	ū	ū
= तू	थू	दू	धू	नू	= tū	thū	dū	dhū	nū
प्	फ्	ब्	भ्	म्	p	ph	b	bh	m
+ ऊ	ऊ	ऊ	ऊ	ऊ	+ ū	ū	ū	ū	ū
= पू	फू	बू	भू	मू	= pū	phū	bū	bhū	mū

य्	र्	ल्	व्	y	r	l	v
+ ऊ	ऊ	ऊ	ऊ	+ ū	ū	ū	ū
= यू	रू	लू	वू	= yū	rū	lū	vū
श्	ष्	स्	ह्	ś	ṣ	s	h
+ ऊ	ऊ	ऊ	ऊ	+ ū	ū	ū	ū
= शू	षू	सू	हू	= śū	sū	sū	hū

क्ष्	त्र्	ज्ञ्	ks	tr	jñ
+ ऊ	ऊ	ऊ	+ ū	ū	ū
= क्षू	त्रू	ज्ञू	= kṣū	trū	jñū

Read these words for practice

(अ) ऊरी ऊषर कूपम् कूलम् गूढ· चमू चूडा दूरम् दूरता (दूरी) दूत दूती धूम पूर पूत भूत यूप यूथ मूलम् रूपम् मूलानि रूपाणि ।

(आ) कूपकम् चूचुकम् जीमूत लूलिका नूतनम् पूर्ण· पीयूषम् पूज्य भ्रूणः मूल्यम् रूषित समूह शूद्र सूकर स्थूल आहूति· ।

The reading of ऋकार· (ऋ Matra)

कृषि कृष्ण कृत्यम् नृत्यम् नृप गृहम् मृत्यु मातृ, पितृ स्वसृ दुहितृ दृश्यम् पृथु पृथ्वी, पृथिवी दृढ ऋतु ऋषि भृत्य भृगु· धृति· सृष्टि वृषभ लृट् लृङ् हृदयम् ।

9. नवमः पाठः

In this lesson we practice about matra of एकार (ए), ऐकार (ऐ) and ओकार (ओ)

	क्	ख्	ग्	घ्	ङ्		k	kh	g	gh	ṅ
+	ए	ए	ए	ए	ए	+	e	e	e	e	e
=	के	खे	गे	घे	ङे	=	ke	khe	ge	ghe	ṅe
	च्	छ्	ज्	झ्	ञ्		c	ch	j	jh	ñ
+	ए	ए	ए	ए	ए	+	e	e	e	e	e
=	चे	छे	जे	झे	ञे	=	ce	che	je	jhe	ñe
	ट्	ठ्	ड्	ढ्	ण्		t	ṭh	d	ḍh	n
+	ए	ए	ए	ए	ए	+	e	e	e	e	e
=	टे	ठे	डे	ढे	णे	=	te	ṭhe	ḍe	dhe	ne
	त्	थ्	द्	ध्	न्		t	th	d	dh	n
+	ए	ए	ए	ए	ए	+	e	e	e	e	e
=	ते	थे	दे	धे	ने	=	te	the	de	dhe	ne
	प्	फ्	ब्	भ्	म्		p	ph	b	bh	m
+	ए	ए	ए	ए	ए	+	e	e	e	e	e
=	पे	फे	बे	भे	मे	=	pe	phe	be	bhe	me

	य्	र्	ल्	व्		y	r	l	v
+	ए	ए	ए	ए	+	e	e	e	e
=	ये	रे	ले	वे	=	ye	re	le	ve
	श्	ष्	स्	ह्		ś	s	s	h
+	ए	ए	ए	ए	+	e	e	e	e
=	शे	षे	से	हे	=	śe	ṣe	se	he
	क्ष्	त्र्	ज्ञ्			ks	tr	jñ	
+	ए	ए	ए		+	e	e	e	
=	क्षे	त्रे	ज्ञे		=	kṣe	tre	jñe	

Read these words for practice

(अ) एक एका एकम् एवम् एव एकदा केशा गेहम् देव धेनु नेमि भेद वेद मेदक मेधा वेला त्रेता लेख लेखनी खेलति सेवते ।

(आ) गणेश दिनेश सुरेश महेश परेश रमेश भूतेश विश्वेश· वचनेश. कमलेश· कुबेर चेतना, जेता विजेता जेमनम् तेजस् प्रेतः देवता फेनिलम् लेखक पठेत् लिखेत् वदेत् चलेत् विशेष शेष. हसेत् ।

Now we read about the matra of ऐकारः (ऐ)

	क्	ख्	ग्	घ्	ङ्		k	kh	g	gh	ṅ
+	ऐ	ऐ	ऐ	ऐ	ऐ	+	ai	ai	ai	ai	ai
=	कै	खै	गै	घै	ङै	=	kai	khai	gai	ghai	ṅai
	च्	छ्	ज्	झ्	ञ्		c	ch	j	jh	ñ
+	ऐ	ऐ	ऐ	ऐ	ऐ	+	ai	ai	ai	ai	ai
=	चै	छै	जै	झै	ञै	=	cai	chai	jai	jhai	ñai
	ट्	ठ्	ड्	ढ्	ण्		ṭ	ṭh	ḍ	dh	n
+	ऐ	ऐ	ऐ	ऐ	ऐ	+	ai	ai	ai	ai	ai
=	टै	ठै	डै	ढै	णै	=	ṭai	ṭhai	ḍai	dhai	ṇai

	त्	थ्	द्	ध्	न्		t	th	d	dh	n
+	ऐ	ऐ	ऐ	ऐ	ऐ	+	ai	ai	ai	ai	ai
=	तै	थै	दै	धै	नै	=	tai	thai	dai	dhai	nai
	प्	फ्	ब्	भ्	म्		p	ph	b	bh	m
+	ऐ	ऐ	ऐ	ऐ	ऐ	+	ai	ai	ai	ai	ai
=	पै	फै	बै	भै	मै	=	pai	phai	bai	bhai	mai
	य्	र्	ल्	व्			y	r	l	v	
+	ऐ	ऐ	ऐ	ऐ		+	ai	ai	ai	ai	
=	यै	रै	लै	वै		=	yai	rai	lai	vai	
	श्	ष्	स्	ह्			ś	s	s	h	
+	ऐ	ऐ	ऐ	ऐ		+	ai	ai	ai	ai	
=	शै	षै	सै	है		=	śai	sai	sai	hai	
	क्ष्	त्र्	ज्ञ्				ks	tr	jñ		
+	ऐ	ऐ	ऐ			+	ai	ai	ai		
=	क्षै	त्रै	ज्ञै			=	ksai	trai	jñai		

Read these words for practice

(अ) ऐण चैत्र. रै वै दैवम् तैलम् मैत्री ।

(आ) कैतवम् ऐश्वर्यम् कैरवम् गैरिकम् चैतन्य जैत्रम् तैतिर दैवतम् धैवत नैगम· पैठर भैरव· मैथुनम् वैद्य (वैद्‌य) वैश्य. शैल सैनिक· हैमवती ।

Now we read the matra of ओकारः (ओ = O)

	क	ख्	ग्	घ्	ङ्		k	kh	g	gh	ṅ
+	ओ	ओ	ओ	ओ	ओ	+	o	o	o	o	o
=	को	खो	गो	घो	ङो	=	ko	kho	go	gho	ṅo

	च्	छ्	ज्	झ्	ञ्		c	ch	j	jh	ñ
+	ओ	ओ	ओ	ओ	ओ	+	o	o	o	o	o
=	चो	छो	जो	झो	ञो	=	co	cho	jo	jho	ño
	ट्	ठ्	ड्	ढ्	ण्		t	th	d	dh	n
+	ओ	ओ	ओ	ओ	ओ	+	o	o	o	o	o
=	टो	ठो	डो	ढो	णो	=	to	tho	do	dho	no
	त्	थ्	द्	ध्	न्		t	th	d	dh	n
+	ओ	ओ	ओ	ओ	ओ	+	o	o	o	o	o
=	तो	थो	दो	धो	नो	=	to	tho	do	dho	no
	प्	फ्	ब्	भ्	म्		p	ph	b	bh	m
+	ओ	ओ	ओ	ओ	ओ	+	o	o	o	o	o
=	पो	फो	बो	भो	मो	=	po	pho	bo	bho	mo
	य्	र्	ल्	व्			y	r	l	v	
+	ओ	ओ	ओ	ओ		+	o	o	o	o	
=	यो	रो	लो	वो		=	yo	ro	lo	vo	
	श्	ष्	स्	ह्			ś	s	s	h	
+	ओ	ओ	ओ	ओ		+	o	o	o	o	
=	शो	षो	सो	हो		=	śo	so	so	ho	
	क्ष्	त्र्	ज्ञ्				kṣ	tr	jñ		
+	ओ	ओ	ओ			+	o	o	o		
=	क्षो	त्रो	ज्ञो			=	kṣo	tro	jño		

Read these words for practice—

ओम् ओशो ओड्कार ओदनम् ओष्ठ कोटरम् कोटि गोत्रम् चोल ज्योति तोयम् स्तोत्रम् दोला दोषा बोध नो भोग. मोह भोजनम् मोदकम् योजनम् लोहित रोमन् शोक शोभा सोम होरा ।

Write these letters in Sanskrit

go gho no to tho do bo mo ro pho lo śo ṣo ho tro etc

10. दशमः पाठः

In this lesson we practice about matra of औकार (औ=au) and joint matra of अ (am) and अ (ah)

	क्	ख्	ग्	घ्	ङ्		k	kh	g	gh	ṅ
+	औ	औ	औ	औ	औ	+	au	au	au	au	au
=	कौ	खौ	गौ	घौ	ङौ	=	kau	khau	gau	ghau	ṅau
	च्	छ्	ज्	झ्	ञ्		c	ch	j	jh	ñ
+	औ	औ	औ	औ	औ	+	au	au	au	au	au
=	चौ	छौ	जौ	झौ	ञौ	=	cau	chau	jau	jhau	ñau
	ट्	ठ्	ड्	ढ्	ण्		t	ṭh	d	ḍh	n
+	औ	औ	औ	औ	औ	+	au	au	au	au	au
=	टौ	ठौ	डौ	ढौ	णौ	=	ṭau	thau	dau	ḍhau	nau
	त्	थ्	द्	ध्	न्		t	th	d	dh	n
+	औ	औ	औ	औ	औ	+	au	au	au	au	au
=	तौ	थौ	दौ	धौ	नौ	=	tau	thau	dau	dhau	nau
	प्	फ्	ब्	भ्	म्		p	ph	b	bh	m
+	औ	औ	औ	औ	औ	+	au	au	au	au	au
=	पौ	फौ	बौ	भौ	मौ	=	pau	phau	bau	bhau	mau

य्	र्	ल्	व्		y	r	l	v
+ औ	औ	औ	औ		+ au	au	au	au
= यौ	रौ	लौ	वौ		= yau	rau	lau	vau
श्	ष्	स्	ह्		ś	ṣ	s	h
+ औ	औ	औ	औ		+ au	au	au	au
= शौ	षौ	सौ	हौ		= śau	ṣau	sau	hau
क्ष्	त्र्	ज्ञ्			ks	tr	ȷñ	
+ औ	औ	औ			+ au	au	au	
= क्षौ	त्रौ	ज्ञौ			= kṣau	trau	ȷñau	

Wrıte these letters ın Sanskrıt—

khau gau ghau cau ȷau ȷhau ṭau thau dhau nau pau bau bhau yau rau ṣau trau ȷñau

Read these words for practıce

औषधम् कौमुदी गौर कौपीनम् चौर धौरेय नौका पौरुषम् प्रौढ· भौम· मौनम् रौद्र सौम्य ।

Now we read about joint matra of अं (aṁ)

क्	ख्	ग्	घ्	ङ्		k	kh	g	gh	ṅ
+ अ	अं	अ	अ	अ		+ am	am	am	am	am
= क	ख	ग	घ	ङ		= kam	kham	gam	gham	ṅam
च्	छ्	ज्	झ्	ञ्		c	ch	ȷ	ȷh	ñ
+ अ	अ	अ	अ	अ		+ am	aṁ	am	am	am
= च	छ	ज	झं	ञ		= cam	cham	ȷam	ȷham	ñam
ट्	ठ्	ड्	ढ्	ण्		ṭ	ṭh	ḍ	ḍh	n
+ अं	अ	अ	अ	अ		+ am	am	am	am	am
= टं	ठ	ड	ढ	ण		= ṭaṁ	ṭham	ḍam	ḍham	naṁ
त्	थ्	द्	ध्	न्		t	th	d	dh	n
+ अ	अ	अ	अ	अ		+ am	aṁ	am	aṁ	aṁ
= त	थं	द	ध	न		= tam	tham	dam	dhaṁ	naṁ

प्	फ्	ब्	भ्	म्		p	ph	b	bh	m
+ अ	अ	अ	अ	अ		+ am	am	am	am	am
= प	फ	बं	भ	म		= pam	pham	bam	bham	mam
य्	र्	ल्	व्			y	r	l	v	
+ अ	अ	अ	अ			+ am	am	am	am	
= य	र	ल	व			= yam	ram	lam	vam	
श्	ष्	स्	ह्			ś	s	s	h	
+ अ	अ	अ	अ			+ am	am	am	am	
= श	ष	स	ह			= śam	ṣam	sam	ham	
क्ष्	त्र्	ज्ञ्				ks	tr	ȷñ		
+ अ	अ	अ				+ am	am	am		
= क्ष	त्र	ज्ञ				= ksam	tram	ȷñam		

Read these letters for practice—

अश अस अहस् कस· दश दशनम् रहस् वश सयत् सयम· हस ।

पाठ ग्राम गमन भक्षण क्रीडन पत्रं चित्र गगनं खग घट तट नटं रण क्षण जल नद फल राम गुरु नदी लता सीता ।

Now we read about joint matra of अः (aḥ)

क्	ख्	ग्	घ्	ङ्		k	kh	g	gh	ṅ
+ अ	अ	अ	अ	अ		+ ah	ah	ah	ah	ah
= क	ख	ग.	घ	ङ		= kah	khah	gah	ghah	ṅah
च्	छ्	ज्	झ्	ञ्		c	ch	ȷ	ȷh	ñ
+ अ	अ	अ	अ.	अ		+ ah	ah	ah	ah	ah
= च	छ	ज	झ.	ञ		= cah	chah	ȷaḥ	ȷhah	ñah

	ट्	ठ्	ड्	ढ्	ण्
+	अ	अ	अ	अ	अ
=	ट	ठ	ड	ढ	ण
	त्	थ्	द्	ध्	न्
+	अ	अ	अ	अ	अ
=	त	थ	द	ध	न
	प्	फ्	ब्	भ्	म्
+	अ	अ	अ	अ	अ
=	प	फ	ब	भ	म
	य्	र्	ल्	व्	
+	अ	अ	अ	अ	
=	य	र	ल	व	
	श्	ष्	स्	ह्	
+	अ	अ	अ	अ	
=	श	ष	स	ह	
	क्ष्	त्र्	ज्ञ्		
+	अ	अ	अ		
=	क्ष	त्र	ज्ञ		

	t	th	d	ḍh	n
+	ah	ah	ah	ah	ah
=	tah	thah	ḍah	dhah	nah
	t	th	d	dh	n
+	ah	ah	ah	ah	ah
=	tah	thah	dah	dhah	nah
	p	ph	b	bh	m
+	ah	ah	ah	ah	ah
=	pah	phah	bah	bhah	mah
	y	r	l	v	
+	ah	ah	ah	ah	
=	yah	rah	lah	vah	
	ś	ṣ	s	h	
+	ah	ah	ah	ah	
=	śah	sah	sah	hah	
	kṣ	tr	jñ		
+	ah	ah	ah		
=	kṣah	trah	jñah		

The pure form of Visarga ( ) is "h"

Read these letters for practice—

खग घट नद बक मेघ भेद भिन्न तप नम मन वृक्ष शिरः वेद ।

राम रमेश देवेन्द्र राजेश देव धर्मेश. रूपेश रामा. छात्रा. बालका मनुष्या बालिका लता. गुरु पाठ धनु मनु गो गौ· ।

Write these letters in Sanskrit—

gah jah kah thah dah nah pah bah mah rah vah ṣah hah

11. एकादशः पाठः

Contens—

Shlokās and their meanings

In the preceding ten chapters you got good practice of reading Sanskrit and Hindi language Those who dont know to read Devnagri-script, it is very useful for them In the following chapters we will learn some sentences and rules

Till now we were practicing how to read Sanskrit It was a first and primary stage Now we are starting the second stage of understanding Sanskrit better

In this lesson, at first we will see some Sanskrit Shlokas Then for your conveience we will give their Roman-script Finally we will give their meaning in English also

1. सर्वोपनिषदो गावो दोग्धा गोपालनन्दनः ।
पार्थो वत्सः सुधीर्भोक्ता दुग्ध गीतामृतं महत् ॥
गीतामाहात्म्यम् ॥6 ॥

2. न जायते म्रियते वा कदाचिन्नायं भूत्वा भविता वा न भूयः ।
अजो नित्यः शाश्वतोऽयं पुराणो न हन्यते हन्यमाने शरीरे ॥
श्रीमद्भगवद्गीता 2-20

3. नैनं छिन्दन्ति शस्त्राणि नैनं दहति पावकः ।
न चैनं क्लेदयन्त्यापो न शोषयति मारुतः ॥
गीता 2-23

4. जातस्य हि ध्रुवो मृत्युर्ध्रुवं जन्म मृतस्य च ।
तस्मादपरिहार्येऽर्थे न त्वं शोचितुमर्हसि ॥
गीता 2-27

5. त्रैगुण्यविषया वेदा निस्त्रैगुण्यो भवार्जुन ।
निर्द्वन्द्वो नित्यसत्त्वस्थो निर्योगक्षेम आत्मवान् ॥
गीता 2-45

6. योगस्थः कुरु कर्माणि सङ्गं त्यक्त्वा धनञ्जय ।
सिद्ध्यसिद्ध्योः समो भूत्वा समत्वं योग उच्यते ॥
गीता 2-48

7. बुद्धियुक्तो जहातीह उभे सुकृतदुष्कृते ।
तस्माद् योगाय युज्यस्व योगः कर्मसु कौशलम् ॥
गीता 2-50

8. उद्धरेदात्मनात्मानं नात्मानमवसादयेत् ।
आत्मैव ह्यात्मनो बन्धुरात्मैव रिपुरात्मन·
गीता 6-5

9. ऊर्ध्वमूलमधः शाखमश्वत्थं प्राहुरव्ययम् ।
छन्दांसि यस्य पर्णानि यस्तं वेद स वेदविद् ॥
गीता 15-1

10. तमेव शरणं गच्छ सर्वभावेन भारत ।
तत्प्रसादात्परां शान्तिं स्थानं प्राप्स्यसि शाश्वतम् ॥
गीता 18-62

Roman Script

1 Sarvopnısado gavo dogdha gopalnandanah
partho vatsah sudhīrbhaktā dugdham gītāmrtam mahat
Gītāmāhātmyam ||6||

2 na jayate mrıyate kadācın
nāyam bhūtvā bhavıtā vā na bhūyah
ajo nıtyah śāśvato'yam purāno
na hanyate hanyamāne śarıre 2-20

3 naınam chındantı śastrānı
naınam dahatı pāvakaḥ
na chaınam kledayantyāpo
na śosayatı mārutah 2-23

4 jātasya hi dhruvo mrtyur
dhruvam janma mrtasya ca
tasmād aparihārye'rthe
na tvam śocitum arhasi 2-27

5 traigunya visaya vedā
nistraigunyo bhavārjuna
nirdvandvo nityasattvastho
niryogaksema ātmavān 2-45

6 yogasthah kuru karmāni
sangam tyaktvā dhanañjaya
siddhyasiddhyoh samo bhūtvā
samatvam yoga ucyate 2-48

7 buddhiyukto jahatīha
ubhe sukrta-duskrte
tasmad yogāya yujyasva
yogah karmasu kauśalam 2-50

8 uddhared ātmanātmānam
nātmānam avasādayet
ātmaiva hyāmano bandhur
ātmaiva ripur ātmanah 6-5

9 ūrdhva-mūlam adhah śākham
aśvattham prāhur avyayam
chandāmsi yasya parnāni
yas tam veda sa vedavit 15-1

10 tam eva śaranam gaccha
sarva bhāvena bhārata
tat prasādāt parām śāntim
sthanam prāpsyasi śāśvatam 18-62

English meaning of these Shlokas

1 All the Upnishadas are like cous, Lord Krishna is the drawer of milk, Arjuna is the calf and wise-man is the drinker of the nectarlike divine milk of Geeta

2 The soul is never born nor dies; nor does it become only after being born For it is unborn, eternal, everlasting and ancient, even though the body is slain, the soul is not —

2-20

3 Weapons cannot cut it nor can fire burn it, water cannot wet it nor can wind dry it —2-23

4 For in that case death is certain for the born, and rebirth is inevitable for the dead You should not, therefore, grieve over the inavitable —2-27

5 Arjun, the Vedas thus deal with the evolutes of the three Gunas (modes of prakriti), viz, worldly enjoyments and the means of attaining such enjoyments, be thou indifferent to these enjoyments and their means, rising above pairs of opposites like pleasure and pain etc , established in the External Existence (God), absolutely unconcerned about the supply of wants and the preservation of what has been already attained, and self controlled —2-45

6 Arjuna, perform your duties established in Yoga, renouncing attachment, and even-tempered in success and failure, evenness of temper is called Yoga —2-48

7 Endowed with equanimity, one sheds in this life both good and evil Therefore, strive for the practice of this Yoga of equanimity Skill action lies in (the practice of this) Yoga —2-50

8 One should lift oneself by one's own efforts and should not degrade oneself, for one's own self is one's friend, and one's own self is one's enemy —6-5

9 He who knows the peepul tree (in the form of creation), which is said to be imperishable with its roots in the Primeval Being (God), whose stem is represented by Brahmā (the Creator), and whose leaves are the Vedas, is a knower of (the intention of) the Vedas —15-1

10 Take shelter in Him (God) alone with all your being, Arjuna By His mere grace you shall attain supreme peace and the eternal stage —18-62

By repeating these Shlokas time and again you will have good practice in Sanskrit

12. द्वादशः पाठः

Contents—

Some daily used sentences

In this lesson we describe the some daily used sentences Our readers read and remember and enter the field of Sanskrit through this lesson The rememberence of these sentences increase the eanthousiyasisum (उत्साह) So for we give some useful sentences here for our readers

In English verson we see the different different words used for show the respectiveness For example—Good Morning, Good afternoon, Good evening, Good night etc But in Sanskrit only one common word 'नमस्ते' (Namaste) used for showing respectiveness

Good morning	नमस्ते, सुप्रभातम्
Good morning mother	नमस्ते मात ।
Good morning father	नमस्ते पितृदेव।
Good afternoon	नमस्ते
Good evening	नमस्ते
Good evening my child	नमस्ते पुत्र।
Good night	नमस्ते, शुभरात्रि ।

The meaning of Namaste (नमस्ते) word—

With all the knowledge of my mind, with all the strength

of my arms and with all the love of my heart, I bow to the soul unto you

Another sentences—

Welcome	स्वागतम्
Thank you	धन्यवादस्ते
Thanks	धन्यवादा
Thank you very much	धन्यवादास्ते
Sorry	क्षन्तव्यम् / कष्टम्
So Sorry	अतिकष्टम्
Sir	श्रीमान् श्रीमन् ।
Pleased to meet you	भवता मिलनेन प्रसन्न अभवम्। (Male)
Pleased to meet you	भवता मिलनेन प्रसन्ना जाता (Female)
Hope to see you	अस्तु चलामि, अस्तु पुनर्मेलिष्यामि।
Good bye	शिवास्सन्तु।
Bye bye	शुभम् अस्तु।
Time please	का वेला? कः समय ?
Give me a glass of water please	कृपया जलं ददातु।
Excuse me	क्षम्यताम्, क्षन्तव्यम्।
It's fine	समीचीनम्।
It's all right	सर्व समीचीनम्।
No mention	कीर्तन मास्तु।
Allow me please	कृपया आज्ञा ददातु।

Exclamation (भावबोधकाः)

Beautiful	अति सुन्दरम् ।
Excellent	अति सुन्दरम् ।
Wel done	शोभनम् ।

Oh God !	हे भगवन् !
How sweet	अहो !
Hurry up	शीघ्रम् आचरतु ।
Hurry up please	कृपया शीघ्र करोतु ।
May God bless you	ईश्वर भवन्त / भवतीं रक्षतु ।
Same to you	भवन्तम् / भवतीम् अपि ।
Of course	अवश्यम् ।
My God !	हा !
Quiet please	तूष्णी भव ।
Is it ?	सत्यम् ?
Yes it is	आम् एवम् एव ।
Your name please	भवत· नाम किम् ?
Sir my name is Hanuman	श्रीमन् मम नाम हनुमान् ।
What is your name	भवत्या नाम किम्? (Female)
Sir my name is Ritu	श्रीमन् मम नाम ऋतु वर्तते ।
Is Rama your Sister?	अपि रमा ते भगिनी ?
Yes sir	आम् श्रीमन् ।
What is your fathers name?	भवत पितु कि नाम ?
What is your fathers name?	भवत्या पितु कि नाम ?
My fathers name is Govind	मम पितु नाम श्री गोविन्द ।
What is your father ?	भवत पिता कि करोति ?
My father is a teacher	मम पिता एक शिक्षक ।
Where do you live ?	भवान् कुत्र निवसति ?
Where do you live ?	भवती कुत्र निवसति ? (Female)
I live in Delhi	अह दिल्ली नगरे निवसामि ।

It is enough	एतावत् पर्याप्तम् ।
So kind	अति कृपा ।
This is sufficient	अलम् अनेन ।
Sit down please	कृपया उपविशतु ।
Don't be formal	कष्ट मा करोतु ।
Don't worry about me	मम चिन्ता मा करोतु ।
Thank for your help	साहायार्थ धन्यवाद ।
We are gratful to you	भवता कृतज्ञा स्म ।
Walk slowly	शनै चलतु ।
Entrance	प्रवेश ।
No entrance	प्रवेशनिषेध ।
Exit	बहि In Hindi बाहर ।
No smoking	धूम्रपान वर्जितम् ।
Waiting room	प्रतीक्षालय ।
Come with me	मया साक चलतु ।
Don't be late	विलम्ब मा करोतु ।
O. K sir	अस्तु श्रीमन् ।
How are you	अपि भवान् स्वस्थः ?
How are you	अपि भवती स्वस्था ?
Yes, I am all right	आम् अह स्वस्थ· ।
Yes, I am all right	आम् अह स्वस्था ।
What is the time	कतिवादनम् ।
10 PM	दशवादनम् ।
10 15 PM	सपाददशवादनम् ।
10 20 PM	विशत्यधिक दशवादनम् ।

7 30 A M	सार्धसप्तवादनम् ।
7 40 A M	चत्वारिशदधिक सप्तवादनम् ।
10 45	पादोनैकादशवादनम् ।
10 55	एकादशवादने पञ्चपलानि ।
What is today	अद्य को वासर
What is today	अद्य कि दिनम् ?
To-day is Sunday	अद्य रविवासर ।
To-day is Monday	अद्य सोमवासर
What day was it yesterday?	ह्य कि दिनम् आसीत् ?
It was Saturday yesterday	ह्य शनिवासर आसीत् ।
What day will it be tomorrow?	श्व कि दिनम् ?
It will be Monday tomorrow	श्व सोमवासर भविष्यति ।
It will be Tuesday day after tomorrow	परश्व मगलवासर भविष्यति ।
It will be Wednesday next	तत बुधवासर भविष्यति ।
How old are you !	भवान् कति वर्षीय
I am 16 years old	अह षोडशवर्षीय
How old is she?	सा कतिवर्षीया ?
She is twenty years old	सा विशतिवर्षीया ।

13. त्रयोदशः पाठः

Contents—

Three persons, three Numbers and their sentences.

There are three persons in the Sanskrit language, who are called 'पुरुष' (Purusha) and every person has three numbers (वचनानि) 1 Singular (एकवचनम्), Dual (द्विवचनम्) and Plural (बहुवचनम्)

For easiness here we will practice about singular and plural Commit the following words to memory

Persons	Singular	Plural
First	अहम् (I)	वयम् (we)
Second	त्वम् (you)	यूयम् (you)
Third	स (he)	ते (they) Masculine
Third	सा (she)	ता· (they) Feminine
Third	तत् (that)	तानि (they) Neuter

Roots and their meanings—

1	पठ्	= to read	5	खाद्	= to eat
2.	लिख्	= to write	6.	पा	= to drink
3	गम्	= to go	7	दृश्	= to see
4	आ+गम्	= to come	8	भ्रम्	= to walk

9	क्रीड्	= to play	15	नी	= to carry
10	वद्	= to speak	16	आ+नी	= to bring
11	हस्	= to laugh	17	उप+विश्	= to sit
12	पत्	= to fall	18	नम्	= to bow
13	पच्	= to cook	19	स्मृ	= to remember
14	धाव्	= to run	20	इष् (इच्छ्)	= to desire

These are the more importent roots Roots are called धातु (dhatu) in Sanskrit language

At the different times these roots have different forms Here we are giving its form in present tense

Roots	Persons	Singular	Plural
पठ्	First	—पठामि (I) read	पठाम (we) read
	Second	—पठसि (you) read	पठथ (you) read
	Third	—पठति (he) reads	पठन्ति (they) read
लिख्	First	—लिखामि (I) write	लिखाम (we) write
	Second	—लिखसि (you) write	लिखथ (you) write
	Third	—लिखति (he) writes	लिखन्ति (they) write
गम् (गच्छ्)	First	—गच्छामि (I) go	गच्छाम (we) go
	Second	—गच्छसि (you) go	गच्छथ (you) go
	Third	—गच्छति (he) goes	गच्छन्ति (they) go
खाद्	First	—खादामि (I) eat	खादाम (we) eat
	Second	—खादसि (you) eat	खादथ (you) eat
	Third	—खादति (he) eats	खादन्ति (they) eat

Similarly other roots also exist in present tense

Who directly particepet in works, he called in Sanskrit कर्ता (kartā=subject) For example—``Ram ate five Roties", here in eating work particepet Ram, so Ram is called कर्ता (subject)

The fırst person ıs called 'उत्तमपुरुष', the second person ıs called 'मध्यमपुरुष' and the thırd person ıs called 'प्रथमपुरुष' The numbers are called 1 एकवचनम् 2 द्विवचनम् and बहुवचनम् ın Sanskrıt

In sentence constractıon the person pronounced along with पुरुष and वचनम् just like—

उत्तमपुरुष	1	अहम् पठामि	—	I read
	2	वयम् पठाम	—	We read
मध्यमपुरुष	3	त्वम् पठसि	—	You read
	4	यूयम् पठथ	—	You read
प्रथमपुरुष	5	स पठति	—	He reads
	6	ते पठन्ति	—	They read

The above sentences may be spoken ın the reverse order—

	एकवचनम्	**बहुवचनम्**
उत्तमपुरुष	पठामि अहम्	पठाम वयम् ।
	अहम् पठामि	वयम् पठामः ।
मध्यमपुरुष	पठसि त्वम्	पठथ यूयम् ।
	त्वम् पठसि	यूयम् पठथ ।
प्रथमपुरुष	पठति स	पठन्ति ते ।
	स पठति	ते पठन्ति ।

Both these sentences are correct Thus there ıs a kınd of sımplıcıty ın Sanskrıt

Now you can understand the following sentences—

	Singular (एकवचनम्)	**Plural (बहुवचनम्)**
उत्तमपुरुष.	अहम् पठामि	वयम् पठामः ।
	अहम् लिखामि	वयम् लिखाम. ।

	अहम् गच्छामि	वयम् गच्छाम ।
	अहम् खादामि	वयम् खादाम· ।
मध्यमपुरुष	त्वम् पठसि	यूयम् पठथ ।
	त्वम् लिखसि	यूयम् लिखथ ।
	त्वम् गच्छसि	यूयम् गच्छथ ।
	त्वम् खादसि	यूयम् खादथ ।
प्रथमपुरुष	स पठति	ते पठन्ति ।
	स लिखति	ते लिखन्ति ।
	सा (she) गच्छति	ता गच्छन्ति ।
	सा (she) खादति	ता खादन्ति ।

* If the sentence has 'स ' ın the begınıng we use Male common names just lıke राम (Ram) देव (Dev) बालक (Boy) मनुष्य (Man) etc

If the sentence has 'सा' ın beginnıng we use Female common vız—सीता, बालिका (Gırl) रमा (Ramā), वनिता (Woman) etc If the sentence has 'तत्' ın beginnıng we use Nutral common words vız फलम् (A fruıt), जलम् (Water) etc

Now you can understand the following sentences —

राम पठति। डेविड लिखति। बालक गच्छति। देव आगच्छति। नरेश हसति। रूपेश खादति। बालिका पठति। पूजा लिखति। वनिता गच्छति। जलम् पतति। फलम् पतति।

Make Sanskrıt sentences of the followıng —

He reads He goes He eats Ram goes Davıd (डेविड) drınks Krıshna (कृष्ण) wrıtes She comes She eats She goes They read They wrıte They go They come You read You eat You wrıte You go I wrıte I read I drınk I eat I come (आगच्छामि) I go We go We read We wrıte We eat Ram reads A Boy ets Deved goes Seeta reads Meena wrıtes Shantı goes A gırl (बालिका) comes

The general characteristic of conversation, as we know is make others near at hand know about some other objects or persons in the form of sound Hance three things are required if conversation is to take place

1 A person to speak

2 A person to listen

3 A topic to speak about

If any one of these three is absent, conversation is impossible Even if there is a person to speak and some to listen, but there is nothing to speak about, conversation is not possible Both of them will have to sit in silence If there is person to speak and a topic to be spoken of, but nobody to listen, it is not a conversation, but mere madness If there is a topic to speak about and some body to listen, but if there is no one to speak, again conversation is not possible

Thus we see that wherever there is a chance of conversation, All the three things are quite essential

These three things essential for conversation are denoted by the term 'पुरुष ' It is quite different from the word पुरुष (Man) the opposite gender of woman (स्त्री) Let us define it as the essential part required for conversation In English grammar it is called `person'

The person, who speaks is called उत्तमपुरुष The person, who listens is called मध्यमपुरुष and the topic or the thing spoken about is called प्रथमपुरुष

Suppose, I speak to you about Ram, Here I, being the speaker उत्तमपुरुष You being the listener is मध्यमपुरुषः and Ram, being the topic of conversation is प्रथमपुरुष

* For the detail see the appendix no 3

14. चतुर्दशः पाठः

Contents—

1. Compound-consonants, 2. Sandhih (सन्धिः), 3. 'भवत्' ward, 4. Formation of some roots (in present tense). 5. Sentences, and 6. Exercise.

In English, when the consonants come together, we write all letters in their full form as one after another But in Sanskrit the initial part of the first consonant connects with the following one and we write both joining not as separate ones eg Suppose we write क्+त, we remove the vertical stroke of क and taking the initial parl 'क' connect with the following letter त Then the letter becomes क्त Similarly न्+त becomes न्त, ख्+य=ख्य, ग्+न=ग्न, ज्+व=ज्व

If the case of 'र' when it comes after any consonant, a stroke slanting from right to left is put under the letter like—

क्+र=क्र , द्+र=द्र , प्+र=प्र, ब्+र=ब्र, भ्+र=भ्र etc

If it comes before any consonent a sign like 'ᐧ' is put just above the vertical line eg

र्+क=र्क, र्+म=र्म, र्+य=र्य, र्+व=र्व etc

Some important compound–consonants are given below–

क्क kka, क्त kta, क्न kna, क्य kya, क्र kra, क्ल kla, क्व kva, क्ष ksha, क्ष्म kshma, ख्य khya, ग्य gya, ग्र gra, ग्र्य grya, घ्न ghna, घ्र ghra, ङ्क ṅka, ङ्क्त ṅkta, ङ्ग ṅga, च्च chcha, च्छ chchha, च्छ्र chchhra,

ज्ज jja, ज्ञ jña, ज्र jra, ञ्च ñcha, ञ्ज ñja, ट्ट tta, ठ्य=thya, ड्य dya, ढ्य dhya, ढ्र=dhra, ण्ठ ntha, ण्ड nda, ण्ण nna, त्त tta, त्य tya, त्र tra, त्व tva, त्थ=ttha, त्न tna, त्प=tpa, थ्य thya, द्द (द्द) dda, द्ध ddha, द्भ dbha, द्म (द्म) dma, द्य dya, द्र dra, द्व dva, ध्न dhna, ध्र dhra, ध्व dhva, न्त nta, न्त्य ntya, न्द nda, न्द्र ndra, न्ध ndha, न्न nna, प्त pta, प्न pna, प्र pra प्ल pla, ब्द bda, ब्ध bdha, भ्य bhya, भ्र bhra, म्न mna, म्प mpa, म्ब mba, म्र mra, म्ल mla, र्क rka, र्ग rga, र्थ rtha, र्म rma, ल्प lpa, व्य vya, व्र vra, श्व shva, श्च shcha, श्य shya, श्र shra, ष्ट shta, ष्ट्र shtra, ष्व shva, ष्ण shna, ष्म shma, स्क ska, स्त sta, स्त्र stra, स्थ stha, स्न sna, स्प spa, स्म sma, स्व sva, ह्ण hna, ह्न (ह्न) hna, ह्र hra, ह्ल (ह्ल) hla, ह्व (ह्व) hva

सन्धि (Sandhıh) - For perticular meanıng two letters when compounded then ıt has some changes These changes are called सन्धिS (sandhıs) ın Sanskrıt grammar

There are three typıes of सन्धिS namely—1 विसर्गसन्धि 2 स्वरसन्धि and 3 व्यञ्जनसन्धि

1 विसर्गसन्धि (Vısarga Sandhıh) when the vowel or consonant letters joın wıth विसर्ग (:) then the vısarga has some changes Thıs step ıs called विसर्गसन्धि For example स गच्छति=स गच्छति, स अटति=सोऽटति। राम गच्छति= रामो गच्छति।

2 स्वरसन्धि (Svara sandhıh, Vowel changes)—When the vowel letters coınsıde wıth other vowel letters, then the vowel accurs some changes Thıs changıng stage treated as स्वरसन्धि (Vowel change) For example इति+अत्र = इत्यत्र, रमा+ईश = रमेश ।

3 व्यञ्जनसन्धि (Vyanjana sandhıh) = consonant changes—When the vowel or consonant letters mıngle wıth consonant letter, then the consonant gets some changes These changes are called as व्यञ्जनसन्धिः or consonant changes

For example जगत्+ईश· = जगदीशः, वाक्+ईश = वागीश ।

An important rool about व्यञ्जनसन्धि -

1 The rool is—If one word had 'म्' (M) letter in ending and next word starting with any other consonant (व्यञ्जन) letter then 'म्' (M) changed into अनुस्वार ( ) just like—

अहम्	पठामि	=	अह ़पठामि ।
अहम्	लिखामि	=	अह लिखामि ।
वयम्	गच्छाम	=	वय गच्छाम ।
वयम्	खादाम	=	वय खादाम ।
त्वम्	पठसि	=	त्व ़पठसि ।
यूयम्	क्रीडथ	=	यूय क्रीडथ ।

2 When the first word ending with 'म्' (m) letter and second letter starting with vowel letter, then 'म्' letter could not get any kind of change For example—अहम् आगच्छामि (अहमागच्छामि) । अहम् इच्छामि (अहमिच्छामि) । वयम् आगच्छाम (वयमागच्छाम) । वयम् इच्छाम (वयमिच्छाम) । त्वम् इच्छसि (त्वमिच्छसि) । etc

विसर्गसन्धि —Rool No 1

When the vowel exsept 'अ' (a) and consonants join with स (he), एष (this) words, then the विसर्गऽ of स , एषः have been disappeared Just like—स पठति। स लिखति। स गच्छति। स आगच्छति। स इच्छति। एष पठति। एष गच्छति। एष आगच्छति। एष इच्छति etc

In Sanskrit we use respective word just like भवान् and भवती in the place of त्वम् (you) male and female gender But we could not see these arrengement in English grammar These words (त्वम् etc) used in second person only In female gender we use the words 'भवती', 'भवत्य ' in the place of त्वम् and यूयम्

Different typies of 'भवत्' in male and female gender

	एकवचनम्	बहुवचनम्
Male	भवान्	भवन्त
Female	भवती	भवत्य

Examples of male—

Singular	—	भवान् पठति	—	You read
		भवान् लिखति	—	You write
Plural	—	भवन्त पठन्ति	—	You read
		भवन्त लिखन्ति	—	You write

Examples of Female—

Singular	—	भवती खादति	—	You eat
		भवती गच्छति	—	You go
Plural	—	भवत्य खादन्ति	—	You eat
		भवत्य गच्छन्ति	—	You go

In present tense formation of some roots

पा (पिब्) to drink

Persons	एकवचनम्	बहुवचनम्
उत्तमपुरुष	पिबामि	पिबाम
मध्यमपुरुष	पिबसि	पिबथ
प्रथमपुरुष	पिबति	पिबन्ति ।

दृश् (पश्य्) to see

First person	पश्यामि	पश्याम.
Second person	पश्यसि	पश्यथ
Third person	पश्यति	पश्यन्ति

प्रच्छ् (पृच्छ्) to ask

उत्तमपुरुष	पृच्छामि	पृच्छाम
मध्यमपुरुष	पृच्छसि	पृच्छथ
प्रथमपुरुष	पृच्छति	पृच्छन्ति ।

वद् = to speak

First person	वदामि	वदाम
Second person	वदसि	वदथ
Third person	वदति	वदन्ति

अट् = to walk

उत्तमपुरुष	अटामि	अटाम
मध्यमपुरुष	अटसि	अटथ
प्रथमपुरुष	अटति	अटन्ति ।

In the same way other roots are follow

क्रीड् = to play, हस् = to laugh, भ्रम् = to walk, इष् (इच्छ) = to want, चल् = to move, उप+विश् = to sit, उत्+तिष्ठ् = to stand, तप् = to heat

Read the following sentences—

अह पिबामि	I drink, I am drinking
अह पश्यामि	I see, I am seeing
अह पृच्छामि	I ask, I am asking
अहम् इच्छामि	I want,
वय पिबाम	We drink, We are drinking
वय खादाम	We eat, We are eating
वय पृच्छाम	We ask, We are asking
वयम् अटाम	We walk, We are walking
त्वम् इच्छसि	You want
भवान् इच्छति	You want (Thou want)
भवान् पिबति	You drink, You are drinking`
भवान् चलति	You move, You are moving
यूयम् इच्छथ	You want
भवन्त इच्छन्ति	You want (Thou want)

भवन्त अटन्ति		You walk, You are walking
Female	भवती वदति	You speak, You are speaking
Female	भवती पश्यति	You see, You are seeing
Female	भवत्य चलन्ति	You move, You are moving
Female	भवत्य भ्रमन्ति	You walk, You are walking
Male—स वदति		He speaks, He is speaking
	राम पृच्छति	Ram asks, Ram is asking
	डेविड पश्यति	Devid sees, Devid is seeing
Female सा चलति		She moves, She is moving
	बालिका उपविशति	Girl sits, Girl is siting
	रमा गच्छति	Ramā goes, Ramā is going
	ता लिखन्ति	They write, They are writing
	बालिका क्रीडन्ति	Girls play, Girls are playing
Male	ते गच्छन्ति	They go, They are going
	बालका धावन्ति	Boys run, Boys are runing

When we use the form of 'भवत्' word (भवान्, भवन्त , भवती, भवत्य) in the place of you (त्वम् यूयम्), then no use of second person (मध्यमपुरुष) I The मध्यमपुरुष only used in the case of children inviteness This 'भवत्' word only used in third person

*** Make Sanskrit sentences of the following—**

I am asking You want He moves I am seeing You are going He is reading I drink You are walking He asks I speak You are playing He is drinking We sit You are runing. They are playing We want You want They want You see They are asking We write You are speaking They walk He runs He goes She is going She is asking She sees Anand speaks

15. पञ्चदशः पाठः

Contents—

1 Types of wards
2 अव्ययानि (Avyayas)
3 Rules about अपि, स्म, न नहि and च ।
4 Mixed translation
5 Three types of genders in noun and their list

Types of words in Sanskrit grammar—There are four kinds of words in Sanskrit grammar mainly They are 1 Noun 2 Verbs 3 Upasargas (उपसर्गा) and 4 Avyayas (अव्ययानि)

1 नाम (Noun) Noun is a name of person, any male or things For example—स, अहम्, राम, सिह (lion), वृक्ष = (tree), पत्रम् (papper) etc

2 आख्यात (Verb) Which word shows the activity of person is called verb For example—पठति, लिखति, गच्छति, पश्यामि, गत (went) etc

3 उपसर्ग· (Upasargah) Which word coinside himself with verbs and change the meaning of verbs, is called उपसर्ग For example गच्छति (goes), add, आ=आगच्छति (comes)

4 निपातम् or अव्ययम् (Nipātās or avyayas)—

Which word common in three genders, numbers and cases

(विभक्ति) is called निपातम् or अव्ययम् Used for sentence decorem For example—वा, इति, अपि, तत्र, स्म etc

In Sanskrit grammar very importent words are noun and verbs

The next chapters are mostly including the nouns and verbs stacually Here we explain the अव्ययाऽ importently The help of these अव्ययाऽ we consturect the new-new sentences and learn the sentences

अपि	—	also	स्म	—	was and were
न, नहि	—	no, not	नैव	—	no, never
च	—	and	आम्, बाढम्	—	yes
वा, अथवा	—	or	एव	—	only
कुत्र	—	where	तत्र	—	there
यत्र	—	where	अत्र	—	here
कदा	—	when	तदा	—	then
यदा	—	when	सदा	—	always
सर्वत्र	—	every where	अधुना, इदानीम्	—	now
अद्य	—	to-day	कथम्	—	how
किमपि	—	any thing			

Rule of अपि (i) When the word 'अपि' added in the middle of sentence, then it gives the meaning `also' For example—राम गच्छति (Ram goes) मोहन. अपि गच्छति = (Mohan also goes) or (Mohan also follow him)

(ii) When the word अपि becomes a first word in a sentence, then it converts that sentence as Interogative or quationable sentence For example—

अपि स गच्छति	—	Does he go?
अपि राम वदति.	—	Is Ram speaking?
अपि बालक क्रीडति	—	Is boy playing?
अपि ते पठन्ति	—	Are they reading?

The words `is, are, am, was, were' are how convert the sentences into Interogative sentences, in the same menner 'अपि' word also What ever the aserative sentences we learned those all sentences convert as Interogative sentences easely put the word अपि as a first word For example—अपिअह पठामि? अपि वय पठाम ? अपि त्व लिखसि? अपि भवान् लिखति? अपि भवन्त लिखन्ति? अपि स खादति? अपि ते खादन्ति? etc

In future whatever the sentences we learn those are also converted into Interogative sentences by putting the word अपि as a first in every sentences

Rule about स्म (was, were)

The word स्म is also a अव्यय, just like अपि It gives us the meaning was and were When we put this अव्यय (avyaya) स्म in the end of present tense sentences, then they become convert into past tense sentences For exàmple—

अह पठामि—I read — अह पठामि स्म—I was reading

अह लिखामि—I write — अह लिखामि स्म—I was writing

त्व वदसि—You speak — त्वं वदसि स्म—You were speaking

यूय गच्छथ—You go — यूय गच्छथ स्म—You were going

भवान् खादति—You eat — भवान् खादति स्म—You were eating

भवन्त खादन्ति—You eat — भवन्त खादन्ति स्म—You were eating

स पिबति—He drinks — स पिबति स्म—He was drinking

अपि स गच्छति स्म—Was he going?

अपि भवान् पश्यति स्म—Were you seeing?

अपि वय लिखाम स्म—Were we writing?

अपि ते गच्छान्ति स्म—Were they going?

अपि ता गच्छन्ति स्म—Were they going?

Rule about न नहि (no, not)—In the use of न, नहि we convert the common or any other sentences in to Nagetive sentences For example—

राम न पठति	—	Ram does not read
स न गच्छति	—	He does not go.
अपि भवान् न पश्यति	—	Do you not see?
नहि, अह न पश्यामि	—	No, I do not see
अपि भवान् न क्रीडति?	—	Do you not play?
आम्, अह न क्रीडामि	—	Yes, I do not playing
अपि भवान् अद्य न पठति?	—	Do you not read today?
आम्, अहम् अद्य न पठामि	—	Yes, I do not read today

Rule about च (and) (i) In a sentence when two or more subject coinsides with avyaya (अव्यय) च, then the number of verb must be changed according to the number of subjects Examples—राम कृष्ण गोविन्द च खादन्ति — (Ram, Krishna and Govind are eating) स, त्वम् अह च पठाम (He, you and I are reading)

(ii) In a sentence when two or more verbs joining together with the help of च, then the avyaya च will be used lastly or after the verbs Examples—राम वदति गच्छति च (Ram speaks and goes) राम वदति गच्छति खादति च—(Ram is speaking, going and eating)

Mixed trancelation :—

भवान् कुत्र गच्छति	—	Were do you go ?
अह तत्र गच्छामि	—	I go there
राम किमपि न पश्यति	—	Ram does not see anything
अपि भवन्त पृच्छन्ति	—	Are you asking?
अहम् अपि क्रीडामि	—	I am also playing

डेविड सदैव क्रीडति	—	Devid plays always
अहम् अत्र पठामि	—	I read here
अधुना स खादति	—	Now he eats
ते तत्र भ्रमन्ति	—	They are walking there
अपि स तत्र न आगच्छति	—	Does he not come there?
अपि बालक पठति स्म	—	Was boy read?
भवती कदा पठति,	—	When do you read?
यदा सरला पठति	—	When Sarala reads
स नैव लिखति	—	He never writes
स एव पृच्छति	—	He only asks
कृष्ण पठति न वा	—	What Krishna read or not?
अह यदा पठामि	—	When I read
तदा न लिखामि	—	Then I do not write
भवान् कुत्र गच्छति	—	Where are you going?
यत्र राम गच्छति	—	Where Ram goes
अहम् अपि तत्र एव गच्छामि	—	I am also go there
ते तत्र क्रीडन्ति	—	They are playing there
ता तत्र भ्रमन्ति	—	They walk there
अद्य सूर्य न तपति	—	The Sun does not warm to-day
मोहन खादति वदति च	—	Mohan is eating and speaking

Make Sanskrit sentences of the following —

Today I go He goes every where When do you go? When Ram goes I read always Yes, he was eating I do not walk He does not go Boy was reading Rama only goes Does Ram not go there? No, Ram does not go there Devid reading and writing Ram is also reading Was he eating?

Now you can understand the following sentences—

अधुना अह पठामि। अद्य वय लिखाम। त्वम् किमपि न वदसि। भवान् तत्र भ्रमति। अहम् अपि तत्र भ्रमामि। भवन्त कुत्र गच्छन्ति? वय क्रीडाम। बालक अपि धावति। अपि भवान् पृच्छति? स कुत्र गच्छति स्म? राम लिखति स्म। यदा स पठति, तदा भवान् कुत्र गच्छति? इदानीम् अह गच्छामि आगच्छामि च।

1 There are three types of genders in noun masculine (पुल्लिङ्गम्), Feminine (स्त्रीलिङ्गम्) and Nutral (नपुसकलिङ्गम्)

(i) Which words explain male nouns, they are all called masculine gender Examples—राम, नर, वृक्ष, सिद्ध बालक etc

(ii) Which words explain female nouns, they are all called feminine gender Examples—रमा, बालिका, नदी, स्त्री etc

(iii) Which words explain not male or female genders, they are all treated as neuter gender Examples—पत्रम्, वनम्, नेत्रम्, वस्त्रम्, पुस्तकम्, ज्ञानम् etc

Here itself we give some male, female and neuter gender words for your observetion You increase your general knowledge through the genders

Masculine (पुल्लिङ्ग) words :—

पुरुष	=	a man	हस्त	=	a hand
नर	=	a man	कर	=	a hand
मनुष्य	=	a man	पाद	=	a foot
जन	=	a person	स्कन्ध	=	a shoulder
वर्ण	=	a letter	कण्ठ	=	a throat
वर्ण	=	a colour	ओष्ठ	=	a lip
शब्द	=	a word	दन्त	=	a tooth

कन्दुक	=	a ball	कर्ण	=	an ear
कृष्ण	=	black	केश	=	a hair
भूप	=	a king	सिह	=	a lion
वृक्ष	=	a tree	छात्र	=	student

Neuter gender (नपुंसकलिङ्ग) words :—

नेत्रम्	=	an eye	पत्रम्	=	a leaf, a letter
नयनम्	=	an eye	वनम्	=	a forest
ललाटम्	=	the forehead	पुष्पम्	=	a flower
उदरम्	=	stomach	फलम्	=	a fruit
हृदयम्	=	a heart	वस्त्रम्	=	a piece of cloth
शरीरम्	=	a body	नगरम्	=	a city
जलम्	=	water	गृहम्	=	a house
अम्बरम्	=	the sky	द्वारम्	=	a door
कमलम्	=	a lotus	चमसम्	=	a spoon
मुखम्	=	mouth			

Feminine (स्त्रीलिङ्ग) words :—

बालिका	=	a girl	रोटिका	=	bread
जिह्वा	=	a toung	स्थालिका	=	plete
ग्रीवा	=	a neck	मार्जनिका	=	boomstick
जङ्घा	=	a thigh	बाल्टिका	=	bucket
बाला	=	a girl	वार्ता	=	the news
नासिका	=	a nose			

16. षोडशः पाठः

Contents—

1 Forms of a noun ending in अ (बालक)
2 Ending vowels of a few words
3 Sentences
4 Forms of root अस् and भू (भव्)
5 Mixed sentence-formation
6 In future tense formation of some roots (पठ्, लिख, खाद्, गम्, पा, दृश्)
7 Roots, their meanings and first person in singular number (in future tense)
8 Sentences 9 Will, shall प्रयोग 10 Exercise

There are eight cases in every gender (लिङ्ग) Every case has three numbers, singular, dual and plural In this way, every noun has twenty-four forms Their meanings are also different How the singular and plural forms of a noun ending in अ are formed, see—

Masculine = बालक = Boy word

		एकवचनम्	बहुवचनम्
Nominative	—	बालक boy	बालका boys
Accusative	—	बालकम् to boy	बालकान् towards boys
Instrumental	—	बालकेन by boy	बालकै by boys
Dative	—	बालकाय for boy	बालकेभ्य for boys
Ablative	—	बालकात् from boy	बालकेभ्य. from boys
Genative	—	बालकस्य of boy	बालकानाम् of boys

Locative — बालके in boy बालकेषु in boys

Vocative — (हे) बालक O boy! (हे) बालका O boys!

* For the detail see the appendix no 1 1

These are the forms of masculine nouns ending in अ बालक, देव, राम, मोहन, सूर्य and the like end in अ, i e there is the vowel अ at the end of these words The word राम is formed thus—र्+आ+म्+अ=राम Thus the reader can understand how the word राम ends in अ In order to introduce readers to the ending vowels of a few words, the following words are given—

Words ending in 'अ' — बालक, पुरुष, राम, सूर्य

Words ending in 'आ' — बालिका, नासिका, लता

Words ending in 'इ' — कवि, रवि, हरि

Words ending in 'ई' — स्त्री, नदी, नारी

Words ending in 'उ' — गुरु, भानु, विष्णु

Words ending in 'ऋ' — मातृ, पितृ, भ्रातृ, स्वसृ

The ending vowels should be thus understood in this way This is an important thing So the reader should clearly understand it

Now you can use many of the masculine words like बालक—

भो बालका यूय कुत्र गच्छथ — O students where are you going?

बालका क्रीडन्ति — Boys are playing

पुरुषा तत्र वदन्ति — Men are speaking there

अत्र छात्रा पठन्ति — Students read here

जन गच्छति — A man goes

स शब्द वदति — He speaks word

कृष्णस्य वर्णः कृष्ण — The colour of Krishna is black

अह नरस्य हस्त पश्यामि	—	I seeing the hand of person
मनुष्यस्य स्कन्धे केशा	—	The hairs in the man-shoulder
कन्दुक कृष्ण	—	The black ball
रामस्य दन्ता	—	The teeth of Ram
बालका मोदकान् खादन्ति	—	The boys eating the sweet meat

Forms of root अस् = to be

	एकवचनम् (singular)	बहुवचनम् (plural)
उत्तम पुरुष	—अस्मि= (I) am	स्म = (We) are
म पु	—असि= (You) are	स्थ = (You) are
प्र पु	—अस्ति= (He) is	सन्ति= (They) are

Forms of root भू (भव्) = to become

उत्तम पुरुष	—भवामि= (I) become	भवाम = (We) become
म पु	—भवसि= (You) become	भवथ= (You) become
प्र पु	—भवति= (He) becomes	भवन्ति= (They) become

Mixed sentences formation

अहम् अत्र अस्मि	I am here
अह तत्र गच्छामि	I go there
अह कन्दुकेन क्रीडामि	I play with the ball
अह हस्तेन न खादामि	I do not eat by hand
वय मुखेन खादाम	I eat by the mouth
वय मुखेन वदाम	We speak by mouth
त्वम् अत्र असि	You are here
त्वम् एव न पठसि	Only you not read
यूय तत्र गच्छथ	You are going there

भवती जल पिबति	You drink water
भवान् अत्र न आगच्छति	You do not come here
भवान् पुरुष अस्ति	You are a man
भवन्त कुत्र भ्रमन्ति	Where are you walking?
वय वने भ्रमाम	We are walking in the farest
भवन्त तत्र गच्छन्ति	You are going there
ते बालकान् पश्यन्ति	They see the boys
भूप तत्र वदति	A king speaks there
अधुना जन पठति	Now a man reads
जन भूप भवति	Man becomes a king
अहमपि भूप भवामि	I also become a king
वय अत्र स्म	We were here
अपि ते तत्र सन्ति?	Are they there?

In future tense (भविष्यत् कालः) formation of some roots

पठ् = to read

एकवचनम् (singular)	**बहुवचनम् (plural)**
उ पु —पठिष्यामि= (I) shell read	पठिष्याम = (We) shell read
म पु —पठिष्यसि= (You) will read	पठिष्यथ= (You) will read
प्र पु —पठिष्यति= (He) will read	पठिष्यन्ति= (They) will read

लिख् = to write

उ पु —लेखिष्यामि= (I) shell write	लेखिष्याम = (We) shell write
म पु —लेखिष्यसि= (You) will write	लेखिष्यथ= (You) will write
प्र पु —लेखिष्यति= (He) will write	लेखिष्यन्ति= (They) will write

अह नरस्य हस्त पश्यामि	—	I seeing the hand of person
मनुष्यस्य स्कन्धे केशा	—	The hairs in the man-shoulder
कन्दुक कृष्ण	—	The black ball
रामस्य दन्ता	—	The teeth of Ram
बालका मोदकान् खादन्ति	—	The boys eating the sweet meat

Forms of root अस् = to be

	एकवचनम् (singular)	बहुवचनम् (plural)
उत्तम पुरुष	—अस्मि= (I) am	स्म = (We) are
म पु	—असि= (You) are	स्थ = (You) are
प्र पु	—अस्ति= (He) is	सन्ति= (They) are

Forms of root भू (भव्) = to become

उत्तम पुरुष	—भवामि= (I) become	भवाम = (We) become
म पु	—भवसि= (You) become	भवथ= (You) become
प्र पु	—भवति= (He) becomes	भवन्ति= (They) become

Mixed sentences formation

अहम् अत्र अस्मि	I am here
अह तत्र गच्छामि	I go there
अह कन्दुकेन क्रीडामि	I play with the ball
अह हस्तेन न खादामि	I do not eat by hand
वय मुखेन खादाम	I eat by the mouth
वय मुखेन वदाम	We speak by mouth
त्वम् अत्र असि	You are here
त्वम् एव न पठसि	Only you not read
यूय तत्र गच्छथ	You are going there

(i) अट् = to walk — अटिष्यामि (I) shall walk
आ+गम् = to come — आगमिष्यामि (I) shall come
भ्रम् = to walk — भ्रमिष्यामि (I) shall walk
क्रीड् = to play — क्रीडिष्यामि (I) shall play
हस् = to laugh — हसिष्यामि (I) shall laugh
पत् = to fall — पतिष्यामि (I) shall fall
धाव् = to run — धाविष्यामि (I) shall run
स्मृ = to remember — स्मरिष्यामि (I) shall remember
इष् = to desire — ऐषिष्यामि (I) shall desire

(ii) प्रच्छ् = to ask — प्रक्ष्यामि (I) shall ask
पच् = to cook — पक्ष्यामि (I) shall cook
नी = to carry — नेष्यामि (I) shall carry
आ+नी = to bring — आनेष्यामि (I) shall bring
उप+विश् = to sit — उपवेक्ष्यामि (I) shall sit
नम् = to bow — नस्यामि (I) shall bow
दा (यच्छ्) = to give — दास्यामि (I) shall give
स्था (तिष्ठ्) = to stand — स्थास्यामि (I) shall stand

* For the detail see the Appendix No 3

In future tense (भविष्यत् काल) the roots got two divisions (i) The verble formations of पठिष्यामि, अटिष्यामि etc Compounded with पठ्+इष्यामि, अट्+इष्यामि (पठ्+इष्याम =पठिष्याम, पठ्+इष्यसि=पठिष्यसि, पठ्+इष्यथ=पठिष्यथ, पठ्+इष्यति=पठिष्यति, पठ्+इष्यन्ति=पठिष्यन्ति) etc

In second division the verble formations of पास्यामि and प्रक्ष्यामि compounded with पा+स्यामि, प्रच्छ्=स्यामि, (पा+स्याम, पा+स्यसि, पा+स्यथ, पा+स्यति, पा+स्यन्ति)

अह तत्र पठिष्यामि	I shall read there
अधुना अह गमिष्यामि	I shall go now
यदा भवान् गमिष्यति	When you will go
तदा अहम् अपि गमिष्यामि	Then I shall go also
वय लेखिष्याम	We shall write
वय खादिष्याम	We shall eat
वय तत्र गमिष्याम	We shall go there
डेविड कुत्र गमिष्यति	Where Devid will go?
सा अत्र पठिष्यति	She will read here
अपि भवान् पठिष्यति	Will you read?
स अत्र न आगमिष्यति	He will not come here
बालक तत्र क्रीडिष्यति	Boy will play there
स अत्र न भ्रमिष्यति	He will not walk here
ते कुत्र क्रीडिष्यन्ति	Where will they play?
यत्र भवन्त क्रीडिष्यन्ति	Where you will
अपि ते क्रीडिष्यन्ति?	Will they play?
नहि, ते तु पठिष्यन्ति	No, they will read
अपि ते प्रक्ष्यन्ति	Will they ask?
ता तत्र वदिष्यन्ति	They will speak there
जना तत्र अटिष्यन्ति	Persons will walk there
बालका अत्र आनेष्यन्ति	Boys will bring here
ते अत्र हसिष्यन्ति	They will laugh here
अपि ते न पतिष्यन्ति	Will they not fall?
आम्, ते न पतिष्यन्ति	Yes, they will not
बालका नस्यन्ति	Boys will bow

In english which sentence shows the works importency, then we put the word `will' in first person In same manner the word `shall' occur the place in second and third person In Sanskrit we use the word अवश्यम् to express the importency of work The word अवश्यम् is belonging to अव्ययम् (which is constant in three Gender, three number and eight cases) For example—

अहम् अवश्य पठिष्यामि	I will read
अहम् अवश्य गमिष्यामि	I will go
वयम् अवश्य खादिष्याम	We will eat
वयम् अवश्य भ्रमिष्याम	We will walk
भवान् अवश्य पास्यति	You shall drink
त्वम् अवश्य क्रीडिष्यसि	You shall play
राम अवश्य धाविष्यति	Ram shall run
सा अवश्यम् आगमिष्यति	She shall come

Exercise

Translate into Sanskrit—

Devid goes there Boys are plaing They are laughing Men are in the house I am here She is there They see the men I become a king Roopesh is here

I shall go I shall run I shall write We shall see We shall bring We shall come He will move She will walk Girl will give You will come. They will bring I will read We will go You shall speak

Translate into English—

मनुष्या नस्यन्ति। बालका भूपा भविष्यन्ति। अह बालिका अस्मि। पुरुषा कुत्र सन्ति। अपि भवान् पठिष्यति? बालका तत्र क्रीडिष्यन्ति। जना अत्र लेखिष्यन्ति। बालका कदा आगमिष्यन्ति। अधुना वय गमिष्याम.। अपि भवान् चलिष्यति? आनन्द दुग्ध पास्यति।

17. सप्तदशः पाठः

Contents—

1 Cases of neuteral word पुस्तक

2 Cases of feminine बालिका word

3 Sentences 4 A prayer to Lord Krishna

5 द्विवचनम् Duel 6 Adjectives and their sentences

The readers can now understand how to form the forms of masculine nouns ending in अ, as shown in the last lesson

The neuter forms of nouns ending in अ, are to be made in the same way as those of masculine nouns ending in अ, except in the Nominative, accusative and vocative cases

Cases of पुस्तक a book (neuteral word)

	एकवचनम्	बहुवचनम्
Nominative	पुस्तकम् a book	पुस्तकानि—books
Accusative	पुस्तकम् to a book	पुस्तकानि—to the books
Instrumental	पुस्तकेन by a book	पुस्तकै —by the books
Dative	पुस्तकाय for a book	पुस्तकेभ्य·—for the books
Ablative	पुस्तकात् from a book	पुस्तकेभ्य·—from the books
Genetive	पुस्तकस्य of a book	पुस्तकानाम्—of the books

Locative	पुस्तके in a book	पुस्तकेषु—in the books
Vocative	पुस्तक! O book!	पुस्तकानि!—O books!

Thus the readers will find that except in the nominative, accusative and vocative cases, the remaining forms of both the genlders are formed in the same way If you remember this rule, you can easily form the forms of masculine or neuter forms of nouns ending in अ

* For the detail see the appendix no 1 (2) and 1 (3)

Cases of बालिका = a girl

Cases (विभक्तिऽ)	एकवचनम्	बहुवचनम्
1 प्रथमा	बालिका—a girl	बालिका —the girls
2 द्वितीया	बालिकाम्—to a girl	बालिका —to the girls
3 तृतीया	बालिकया—by a girl	बालिकाभि —by the girls
4 चतुर्थी	बालिकायै—for a girl	बालिकाभ्य —for the girls
5 पञ्चमी	बालिकाया —from a girl	बालिकाभ्य —from the girls
6 षष्ठी	बालिकाया —of a girl	बालिकानाम्—of the girls
7 सप्तमी	बालिकायाम्—in a girl	बालिकासु—in the girls
8 सम्बोधनम्	बालिके!—O, girl	बालिका !—O, girls!

In this type here we learned one-one word in three genders We wrote the very necessary words of three genders at lesson no 15 If you study those words carefully, then you understand easily all the formations of genderls words and increase your general knowledge

Now we constrect the new-new sentences In same manner you also try to build-up new-new sentences

हे पुरुष! भवान् कुत्र गच्छति — O man! where are you going?

बालक· पाठ पठति — A boy reads a lesson

जन भूपस्य हस्त पश्यति — A man sees the kings hand

छात्रा विद्यालये पठन्ति—The students are reading in the school

कृष्णस्य वर्ण कृष्ण अस्ति	—	The colour of Krishna is black
अह नरस्य केशान् पश्यामि	—	I see the hair of a man
ओष्ठस्य वर्ण रक्त	—	The colour of lip is red
स छात्रस्य कर्णे वदति	—	He speaks in ear of student
गृहस्य द्वारम् अत्र अस्ति	—	House door is here
अह बालकान् पश्यामि	—	I see the boys
रामस्य पुस्तकानि कुत्र सन्ति	—	Where are the books of Ram?
ते भूपस्य नगर गच्छन्ति	—	They go King's city
बालक फल खादति	—	The boy eats the fruit
वने पुष्पाणि सन्ति	—	The flowers are in forest
पात्रे जल न अस्ति	—	No water in jug
पात्रम् अत्र अस्ति	—	The jug is here
शान्ति नगर गच्छति	—	Shanti goes to city
सा नगरात् आगमिष्यति	—	She will return from city
बालिका पुष्प पश्यति	—	The girl see the flower
भूपस्य नगर कुत्र अस्ति	—	Where is the city of the king?
भवान् फल कथ न खादति	—	Why do you not eat the fruit?
स नगरात् आगच्छति	—	He comes from the city
गृहस्य द्वार तत्र अस्ति	—	The house door is there
छात्रस्य पुस्तक कुत्र अस्ति	—	Where is the book of a student?
अह पुस्तक पठामि	—	I read the book
आनन्द पुस्तक पठिष्यति	—	Anand will read the book

A prayer to Lord Krishna as example of seven विभक्तिS

प्रथमा — **कृष्णः कमलपत्राक्षः कृष्णमेघसमप्रभः।**
कृष्णातापहरः पायात् तृष्णानाशकरः परः॥

द्वितीया — देवं नन्दस्य तनयं वनमालाविभूषितम्।
शखचक्रगदापद्‌मैः शोभित केशवं भजे।।

तृतीया — ब्रह्मशंकरवन्द्येन वासुदेवेन सर्वदा।
जगद् जगन्निवासेन रक्षितं भक्तबन्धुना।।

चतुर्थी — कृष्णाय वासुदेवाय देवकीनन्दनाय च।
नन्दगोपकुमाराय गोविन्दाय नमो नमः।।

पञ्चमी — गोपीजनप्रियसखात् नलिनायतलोचनात्।
कसान्तकात् भक्तजनाश्रयात् अन्योऽस्ति नाश्रयः।।

षष्ठी — नारायणस्य देवस्य नन्दगोपसुतस्य च।
नलिनायतनेत्रस्य चरण शरणं मम।।

सप्तमी — दीनावनपरे लोकमोहने मधुसूदने।
मुरलीगानरसिके देवे सर्व समर्पये।।

Meaning of words—

1 कमलपत्राक्ष = Eyes just like loutas
कृष्णमेघसमप्रभ = Whose bright just like cloudes
कृष्णातापहर = Who rilіever the sorryness of Panchali
तृष्णानाशकर = Who is remover of desire
पर = His highness पायात् = May protect

2 नन्दस्य तनयम् = To the son of Nanda
वनमालाविभूषितम् = Decorate with garland
केशव भजे = I pray the lord Keshava

3 ब्रह्मशकरवन्द्येन वासुदेवेन = Who the son of Vasudeva
Prayed by Brahma and Shankar

4 I bow the lord of Govinda whose colour is black and son of Vasudeva, Nandagopa and Devaki

5 गोपीजनप्रियसखात् = From lover of coward women
नलिनायतलोचनात् = Eyes like lotus
कसान्तकात् = The destructor of Kansa

भक्तजनाश्रयात् = Helper of the dıvotees
अन्योऽस्ति नाश्रय = There ıs no helper to me

6 नारायणस्य देवस्य = Brıghtful God Narayana
नन्दगोपसुतस्य च = And the son of Nandagopa
नलिनायतनेत्रस्य = Lotus eyed
चरण शरण मम = I offer myself on the feet

7 दीनावनपरे = Protecter of beggers
लोकमोहने = Attractıve of world
मधुसूदने = Smacher of Madhoo
मुरलीगानरसिके = Eager dıshırıous of flute sound
देवे सर्व समर्पये = For that Lord I sacrıfıce all my selves

* If we want to explaın about duel (द्विवचनम्), persons or thıngs, then we joın the word 'द्वयम्' after the noun, then the verbolıc formatıon stands ın thırd person and sıngular number Thus we translate the duels also fullfılly For examples—

छात्रद्वय पठति	—	Two students are readıng
बालकद्वय क्रीडति	—	Two boys are playıng
मनुष्यद्वय भ्रमति	—	Two men are walkıng
छात्र· पुस्तकद्वय पठति	—	Student reads two books
अह फलद्वय खादामि	—	I eat two fruıts
अह नेत्रद्वय पश्यामि	—	I see the two eyes
ते कर्णद्वय पश्यन्ति	—	They see the two ears

Adjectives—

Every language has adjectıves So also there are many adjectıves ın Sanskrıt They show the qualıty For example—`black cloth', here `black' ıs an adjectıve. Here a few adjectıves are gıven below—

कृष्ण	=	black	अन्ध	=	blind
श्वेत	=	white	बधिर	=	deaf
रक्त	=	red	कृपण	=	miserly
नील	=	blue	उदार	=	noble
पीत	=	yellow	वाचाल	=	talkative
हरित	=	green	मूढ	=	foolish
शुभ्र	=	white	नवीन	=	new
ह्रस्व	=	short	पुराण	=	old
दीर्घ	=	long	कोमल	=	soft
विशाल	=	big, large	विज्ञ	=	learned
शोभन	=	good, nice	स्थूल	=	fat
मधुर	=	sweet	कृश	=	thin
अम्ल	=	acidic	मनोहर	=	beauty
उष्ण	=	hot, temperature	साधु	=	right, correct
शीतल	=	cold	वदान्य	=	liberal

The adjectives are put in the same forms as their nouns They agree in gender, number and case That of which quality is shown is called 'विशेष्य' `the qualified'

Now see the way of using an adjective (विशेषणम्)

पुल्लिगम्	—	श्वेत अश्व	—	a white horse
नपुसकलिगम्	—	श्वेत वस्त्रम्	—	a white cloth
स्त्रालिगम्	—	श्वेता ज्योत्स्ना	—	white moon-shine

As the noun 'अश्व' is a masculine noun ending in अ, the word 'श्वेत' is also used in the same way as 'अश्व' So also as 'वस्त्र' is a neuter noun ending in अ, the word 'श्वेत' is also used in the same way as 'वस्त्र' The same ज्योत्स्ना is a feminine

noun ending in आ, the word 'श्वेत' is used in the same way as ज्योत्स्ना (श्वेता)

Thus you can follow how the adjective and noun forms agree You will understand this rule on reading the following sentences—

शोभन छात्र। नवीन छात्र। विशाल कर्ण। पुराण पुरुष। रक्त वर्ण। शुभ्र वर्ण। स्थूल जन। हरित वृक्ष। कृश बालक। बधिर पुरुष। उदार जन। वदान्य पुरुष।

Here the adjectives are used with masculine nouns

Now see the adjectives used with neuter nouns—

हरित वस्त्रम्। विशालम् उदरम्। शोभन गृहम्। शुभ्र पुष्पम्। रक्त वस्त्रम्। नील जलम्। पीत पुष्पम्। मधुर फलम्। नवीन वस्त्रम्। पुराण पुस्तकम्। विशाल मन्दिरम्।

Now see the same adjectives are used for feminine nouns—

उदारा माता (Mother)। शोभना बालिका। नवीना शाटिका। स्थूला वनिता। वाचाला बालिका। मनोहरा बाल्टिका।

See how the genders, numbers and cases of the adjectives change according to the genders, numbers and cases of the noun, in these sentences—

विज्ञस्य जनस्य उदार हृदयम्—Noble heart of the learned man

शोभनस्य नगरस्य विशाल द्वारम्—Big door of the beautiful city

अपि भवान् विशाल वन गच्छति—Are you going to the big forest?

नहि, इदानीम् अह भूपस्य शोभन नगर गच्छामि।—No, now I am going to the beautiful city of the king

रामस्य नवीन गृह शोभनम् अस्ति—The new house of Ram is a beautiful one

शोभने जले श्वेत कमलम्—White lotus in nice water

18. अष्टादशः पाठः

Contents—

1 लङ्लकार (Past tense), 2 their sentences, 3 Forms of अस्मद् (I) and युष्मद् (you) simeltaniously, 4 Sentences, 5 Words meaning and 6 Exercise

Here a remberence of लङ्लकार that in English the verb used in second form यथा (for example)—I went = अहम् अगच्छम्। I spoke the truth = अह सत्यम् अवदम्।

Now we present some importent verbical formation of लङ्लकार (past tense) and we give the verbical meanings in it also

पठ् = (to read)

	Singular	Plural
F P	—अपठम् (I) read	अपठाम (We) read
S P	—अपठ (You) read	पठिष्यथ (You) read
T P	—अपठत् (He) read	अपठन् (They) read

लिख् = to write

F P	—अलिखम् (I) wrote	अलिखाम (We) wrote
S P	—अलिख (You) wrote	अलिखत (You) wrote

T P—अलिखत् (He) wrote अलिखन् (They) wrote

गम् (गच्छ्) = (to go)

F P—अगच्छम् (I) went अगच्छाम (We) went

S P—अगच्छ (You) went अगच्छत (You) went

T P—अगच्छत् (He) went अगच्छन् (They) went

आ+गम् (आ+गच्छ्) = (to come)

F P—आगच्छम् (I) came आगच्छाम (We) came

S P—आगच्छ (You) came आगच्छत (You) came

T P—आगच्छत् (He) came आगच्छन् (They) came

खाद् = (to eat)

F P—अखादम् (I) ate अखादाम (We) ate

S P—अखाद (You) ate अखादत (You) ate

T P—अखादत् (He) ate अखादन् (They) ate

पा (पिब्) = (to drink)

F P—अपिबम् (I) drank अपिबाम (We) drank

S P—अपिब (You) drank अपिबत (You) drank

T P—अपिबत् (He) drank. अपिबन् (They) drank

When we observe the formations then we found three parts First part is 'अ' which is added before the root The second part is root (धातु) and the third is suffix (प्रत्यय)

Which roots started with consonents (व्यञ्जन) then they अ' as a first letter

Examples— पठ् = अ+पठ् = अपठ्
लिख् = अ+लिख् = अलिख्
गम् (गच्छ्) = अ+गच्छ् = अगच्छ्

खाद्	= अ+खाद्	= अखाद्
क्रीड्	= अ+क्रीड्	= अक्रीड्
धाव्	=· अ+धाव्	= अधाव्

In third person singular the suffix अत् is added to the roots Examples—अपठ्+अत्=अपठत्, अलिख्+अत्=अलिखत्, अगच्छ्+अत्=अगच्छत्, अखाद्+अत्=अखादत्, अपिब्+अत्=अपिबत्।

In लड्लकार the roots added with suffixes those are given below—

	Singular	**Plural**
F P	अम्	आम
S P	' अ	अत
T P	अत्	अन्

Verbical formation of पठ् root (धातु·)

पठ्	=	अपठ् + अम्	=	अपठम्
		अपठ् + आम	=	अपठाम
		अपठ् + अ	=	अपठ
		अपठ् + अत	=	अपठत
		अपठ् + अत्	=	अपठत्
		अपठ् + अन्	=	अपठन्

In this way you can make other verbical formations of लड्लकार

To help our readers here we give some verbical formations which are belonging to third person singular In this besement you build-up the verbical house

दृश् (पश्य्) — अपश्य्+अत्	= अपश्यत् — (He or She) saw
भ्रम् — अभ्रम्+अत्	= अभ्रमत् — (He) walked
क्रीड् — अक्रीड्+अत्	= अक्रीडत् — (He) played
खेल् — अखेल्+अत्	= अखेलत् — (He) played

वद् — अवद्+अत्	= अवदत् — (He) told
हस् — अहस्+अत्	= अहसत् — (He) laughed
प्रच्छ् (पृच्छ) — अपृच्छ+अत्	= अपृच्छत् — (He) asked
पत् — अपत्+अत्	= अपतत् — (He) fall
पच् — अपच्+अत्	= अपचत् — (He) cooked
धाव् — अधाव्+अत्	= अधावत् — (He) run
नी (नय्) — अनय्+अत्	= अनयत् — (He) carried
स्मृ (स्मर्) — अस्मर्+अत्	= अस्मरत् — (He) rembered
नम् — अनम्+अत्	= अनमत् — (He) bowed
उप+विश् — उपाविश्+अत्	= उपाविशत् — (He) sat
चल् — अचल्+अत्	= अचलत् — (He) moved
स्था (तिष्ठ्) — अतिष्ठ्+अत्	= अतिष्ठत् — (He) stood
घ्रा (जिघ्र्) — अजिघ्र्+अत्	= अजिघ्रत् — (He) smell
गै (गाय्) — अगाय्+अत्	= अगायत् — (He) sing / sang

Now kindly give attention to the sentences related to these verbical forms —

I went to village—अह ग्रामम् अगच्छम्।

I read a book—अहं पुस्तकम् अपठम्।

I saw a garden—अहम् उद्यानम् अपश्यम्।

I asked—अहम् अपृच्छम्।

I said/spoke the truth—अहं सत्यम् अवदम्।

I laughed—अहम् अहसम्।

We said—वयम् अवदाम।

We run—वयम् अधावाम।

We fell from the tree—वय वृक्षात् अपताम।

We cooked the food—वय भोजनम् अपचाम।

We carried the fruits—वय फलानि अनयाम।

We wrote letters—वय पत्राणि अलिखाम।

What did you write—त्व किम् अलिख ।

Where did you go—त्व कुत्र अगच्छ ।

You saw a temple—त्व मन्दिरम् अपश्य ।

You went to the forest—त्व वनम् अगच्छ ।

You played football—त्व कन्दुकम् अक्रीडः।

You ran—त्वम् अधाव ।

You played—यूयम् अक्रीडत।

You drank milk—यूय दुग्धम् अपिबत।

You read a lesson—यूय पाठम् अपठत।

You went to school—यूय विद्यालयम् अगच्छत।

When did you play—यूय कदा अक्रीडत?

You ate now—यूयम् अधुना अखादत।

Geeta sang a song—गीता गीतम् अगायत्।

She laughed there—सा तत्र अहसत्।

When did Rita come—रीता कदा आगच्छत्?

Roopesh drank milk—रूपेश दुग्धम् अपिबत्।

He sat here—स· अत्र उपाविशत्।

Mother cooked the food—माता भोजनम् अपचत्।

A boy sat here—बालक अत्र उपाविशत्।

A son bowed to his father—पुत्र जनकम् अनमत्।

She stood here—सा अत्र अतिष्ठत्।

They went to school—ते विद्यालयम् अगच्छन्।

The boys drank milk—बालका दुग्धम् अपिबन्।

The boys read books—बालका पुस्तकानि अपठन्।

The boys played there—बालका तत्र अक्रीडन्।

The men walked there—मनुष्या तत्र अभ्रमन्।

Now we discribe the following memorial words

1. अस्मद् (I) (The pronoun)

विभक्तिऽ	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमा —	अहम् I	आवाम् we two	वयम् we
द्वितीया —	माम् to me	आवाम् to us	अस्मान् to us
तृतीया —	मया by me	आवाभ्याम् by us	अस्माभि by us
चतुर्थी —	मह्यम् for me	आवाभ्याम् for us	अस्मभ्यम् for us
पञ्चमी —	मत् from me	आवाभ्याम् from us	अस्मत् from us
षष्ठी —	मम my, mine	आवयो of us	अस्माकम् of us
सप्तमी —	मयि in me	आवयो· in us	अस्मासु in us

Necessary posison we present some Sanskrit words belonging to duel (द्विवचनम्) like this—

The pronoun word युष्मद् (You)

विभक्तिऽ	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमा —	त्वम् you	युवाम् you both	यूयम् we
द्वितीया —	त्वाम् to you	युवाम् to you	युष्मान् to us
तृतीया —	त्वया by you	युवाभ्याम् by you	युष्माभिः by us
चतुर्थी —	तुभ्यम् for you	युवाभ्याम् for you	युष्मभ्यम् for us
पञ्चमी —	त्वत् from you	युवाभ्याम् from you	युष्मत् from us
षष्ठी —	तव your, yours	युवयो your	युष्माकम् your
सप्तमी —	त्वयि in you	युवयो in you	युष्मासु in you

Translation based on these two word-forms अस्मद् (I) and युष्मद् (you)

I go to my house—अहं मम गृह गच्छामि।

Do you come?—त्वम् आगच्छसि किम्?

The boy speaks to me—बालक मा वदति।

The girl comes with me—बालिका मया सह आगच्छति।

He gives fruit to me—स मह्य फल यच्छति (gives)।

She went away from me quickly—सा मम सकाशात् सत्वरम् अगच्छत्।

The king gave me wealth—नृप मह्य धनम् अयच्छत्।

Ram does not go with me—राम मया साक न गच्छति।

That pot falls from me—मत् तत् पात्र पतति।

You are a brave man—त्व वीर पुरुष (असि)।

He speaks to you—स त्वा वदति।

Your house is beautiful—तव गृह शोभनम्।

My letter falls in water from you—त्वत् मम पत्र जले पतति।

I do not go now—अहम् अधुना न गच्छामि।

You read with me—भवान् मया सह पठति।

You read with me—भवती मया सह पठति।

Why do you not come with me?—मया सह किमर्थ न आगच्छति?

What is your name?—भवत /भवत्या नाम किम्?

What is your name?—तव नाम किम्?

My name is Ved Mitra—मम नाम वेदमित्र ।

I see you—अहं त्वा पश्यामि।

We gave a book to you—वय तुभ्य पुस्तकम् अयच्छाम।

What do you tell us?—भवान् अस्मान् कि कथयति?

Birds fly from those trees—खगा तेभ्य वृक्षेभ्य डयन्ते।

They sing along with us—ते अस्माभि .सह गायन्ति।

He belived in me—तेन मयि विश्वास कृत ।

Our house is there—आवयो गृह तत्र अस्ति।

I see you—अह युवा/युष्मान् पश्यामि।

Words meaning—

यच्छ्=to give, डयन्ते=fly, कथय्=to tell, कथयति=tells, किमर्थम्=for why, सह, साकम्, सार्धम्=with, उद्यानम्=garden, पादकन्दुक =football, कृत·=done, विश्वास =faith, सकाशात्=from, अस्ति=(he) is·

Translate into English—

स मया साक पठति। सोऽगच्छत् (स अगच्छत्) राम वनम् अगच्छत्। गीता फलम् अखादत्। अहम् अवदम्। शान्ति· गीतम् अगायत्। सोहन कदा अलिखत्? अह पादकन्दुकेन अक्रीडम्। ते कुत्र अगच्छन्? अह त्वा पश्यामि। मम गृहे बालका क्रीडन्ति। नरेश अत्र अक्रीडत्।

Translate into Sanskrit—

God (ईश्वर) is in you That (तत्) book is mine He wrote a letter to me They ate food I wrote a letter We saw a garden The played there. Seeta came to my house She sang a song I learn (पठ्) from you Anand went there

19. एकोनविंशः पाठः

Contents—

1 Subject of लोट्लकार (order and request) Imperative 2 Verbical forms of लोट्लकार 3 Verbical forms of root अस् 4 Ruls about first and second cases Government (कारकम्) and 5 Some exercise

लोट्लकार = (Order and request) Imperative

When we want to order or request somebody, then we use लोट्लकार This लोट्लकार normely used for youngsters ordering For example—Come this side Sit here Read that book Come soon Sit down etc

Here we practice the three persons and three numbers of root पठ् Examples—

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
उत्तमपुरुष·	पठानि	पठाव	पठाम
मध्यमपुरुष	पठ	पठतम्	पठत
प्रथमपुरुष	पठतु	पठताम्	पठन्तु

Suffixes of लोट्लकारः

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
F P —	आनि	आव	आम
S. P —	अ	अतम्	अत
T P —	अतु	अताम्	अन्तु

Now we present some importent verbical formation of लोट्लकार—

लिख् = to write

उ पु लिख्+आनि = लिखानि (I) must write

लिख्+आव = लिखाव (We both) must write

लिख्+आम = लिखाम (We) must write

म. पु लिख्+अ = लिख (You) must write

लिख्+अतम् = लिखतम् (You both) must write

लिख्+अत = लिखत (You) must write

प्र पु लिख्+अतु = लिखतु (He) must write

लिख्+अताम् = लिखताम् (They both) must write

लिख्+अन्तु = लिखन्तु (They) must write

In the same way we can make other verbical formation of लोट्लकार like this गम् (गच्छ)—

	एकवचनम्	**द्विवचनम्**	**बहुवचनम्**
उ पु.	गच्छानि	गच्छाव	गच्छाम
म पु	गच्छ	गच्छतम्	गच्छत
प्र पु.	गच्छतु	गच्छताम्	गच्छन्तु

आ+गम् (आगच्छ)

उ पु	आगच्छानि	आगच्छाव	आगच्छाम
म. पु.	आगच्छ	आगच्छतम्	आगच्छत
प्र. पु.	आगच्छतु	आगच्छताम्	आगच्छन्तु

खाद्

F P	खादानि	खादाव	खादाम
S P	खाद	खादतम्	खादत
T P	खादतु	खादताम्	खादन्तु

पा (पिब्)

F P	पिबानि	पिबाव	पिबाम
S P	पिब	पिबतम्	पिबत
T P	पिबतु	पिबताम्	पिबन्तु

Now we give some verbical formations which are belonging to third person singular (of लोट्लकार)

दृश (पश्य्) — पश्य्+अतु = पश्यतु — must see

भ्रम — भ्रम्+अतु = भ्रमतु—must walk

क्रीड् — क्रीड्+अतु = क्रीडतु —must play

खेल् — खेल्+अतु = खेलतु — must play

वद् — वद्+अतु = वदतु — must speak

हस् — हस्+अतु = हसतु — must laugh

प्रच्छ् (पृच्छ्) — पृच्छ्+अतु = पृच्छतु — must ask

पत् — पत्+अतु = पततु — must fall

पच् — पच्+अतु = पचतु — must cook

धाव् — धाव्+अतु = धावतु — must run

नी (नय्) — नय्+अतु = नयतु — must carry

आ+नी (आनय्) — आनय्+अतु = आनयतु — must bring

स्मृ (स्मर्) — स्मर्+अतु = स्मरतु — must remember

नम् — नम्+अतु = नमतु — must salute

उप+विश् — उपविश्+अतु = उपविशतु — must sit

चल् — चल्+अतु = चलतु — must move/go

स्था (तिष्ठ्) — तिष्ठ्+अतु = तिष्ठतु — must stop

घ्रा (जिघ्र्) — जिघ्र+अतु = जिघ्रतु— must smell.

गै (गाय्) — गाय्+अतु = गायतु — must sing

दा (यच्छ्) — यच्छ्+अतु = यच्छतु — must give

Now kindly give attention to the sentences related to these verbical forms

You must go to the village—भवान्/भवती ग्राम गच्छतु।

You must eat a fruit—भवान्/भवती फल खादतु।

Sita must see me—सीता मा पश्यतु।

A boy must read a book—बालकः पुस्तक पठतु।

You must come here—भवान्/भवती इह आगच्छतु।

Boys must play—बालका क्रीडन्तु।

Men must speak—मनुष्या वदन्तु।

Girls must laugh—बालिका हसन्तु।

They must give answer—ते उत्तर यच्छन्तु/वदन्तु।

They must ask—ते पृच्छन्तु।

You don't fall there—त्व तत्र मा पत।

O, cooker! you must cook—हे पाचक! त्व पच।

Please bring some water—कृपया जलम् आनयतु।

Carry the boy there—बालक तत्र नयतु।

You both must remember the lesson—युवा पाठं स्मरतम्।

You both must come here—युवाम् अत्र आगच्छतम्।

You both must salute the mother—युवा जननी नमतम्।

You must write the letter—यूय पत्राणि लिखत।

You must sit—यूयम् उपविशत/त्वम् उपविश।

You must walk slowly—यूय शनै चलत।

You must study here—यूयम् अत्र पठत।

I must read the lesson—अह पाठ पठानि।

I must write an essey—अह लेख लिखानि।

I must eat the fruit—अह फल खादानि।

I must smell the flower—अह पुष्प जिघ्राणि।

We both must run—आवा धावाव।

We both must sing—आवा गायाव।

We both must give rupees—आवां रुप्यकाणि यच्छाव।

We both must walk here—आवाम् अत्र भ्रमाव।

We must adour the God—वयम् ईश्वर नमाम।

We must speak the truth—वय सत्य वदाम।

We must go to the city—वय नगर गच्छाम।

We must play with.a ball—वय कन्दुकेन क्रीडाम।

We must run in morning—वय प्रात धावाम।

We must give the money—वय धन यच्छाम।

Verbical forms of root अस्
In present tense (लट्लकारः)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
F P	अस्मि (I) am	स्व	स्म
S P	असि (You) are	स्थ	स्थ
T P	अस्ति (He) is	स्त	सन्ति ।

Future tense (लृट्लकार) In future tense the root अस् changed to भू

भविष्यामि	भविष्याव	भविष्याम
भविष्यसि	भविष्यथ	भविष्यथ
भविष्यति	भविष्यत	भविष्यन्ति ।

Past tense (लङ्लकारः)

F P	आसम् (I) was	आस्व	आस्म
S P	आसी (You) were	आस्तम्	आस्त
T P	आसीत् (He) was	आस्ताम्	आसन् ।

Imperative (लोट्लकारः)

असानि	असाव	असाम
एधि	स्तम्	स्त
अस्तु	स्ताम्	सन्तु ।

Here we translate some sentences which are based on the root अस् (भू)

I am here—अहम् अत्र अस्मि।

I will be there—अह तत्र भविष्यामि।

I was there—अह तत्र आसम्।

I must be here—अहम् अत्र असानि।

Where are we both?—आवा कुत्र स्व ?

We both will be in village—आवा ग्रामे भविष्याव ।

We both were in the city—आवा नगरे आस्व।

We are healthy—वय स्वस्था स्म ।

Where are you?—त्व कुत्र असि।

You will be healthy—त्व स्वस्थ. भविष्यसि।

You both are here—युवाम् अत्र स्थ·।

You were healthy—यूय स्वस्था आस्त।

You must succeed—यूय सफला· स्त।

Mohan be healthy—मोहन. स्वस्थ. अस्तु।

Where is the boy?—बालक कुत्र अस्ति?

He is here—सोऽत्र अस्ति।

Two boys are there—बालकौ तत्र स्त ।

Two students are in the school—छात्रौ विद्यालये स्त ।

Girls are there—बालिका तत्र सन्ति।

The peoples are in village—ग्रामे मनुष्या सन्ति।

Fruits will be there—तत्र फलानि भविष्यन्ति।

The birds were here—अत्र खगा आसन्।

The children must be healthy—बालका स्वस्था सन्तु।

The peoples must be fearless—मनुष्या निर्भया सन्तु।

Rules about कारकम् Government

The words divided into three genders and each gender divided into eight cases We discribed this portion in back lessons

1 कर्ता (subject) A person directly connected with work is called कर्ता This word always used in first division or case (विभक्ति)

Here we give some forms and translation बालक and feminine बालिका words

Ex		Singular	Duel	Plural
बालक	—	बालक	बालकौ	बालका
बालिका	—	बालिका	बालिके	बालिका

1 बालक पठति — A boy reads
बालिका पठति — A girl reads

2 बालकौ पठत — Two boys read
बालिके पठत — Two girls read

3 बालका पठन्ति — Boys are readıng
बालिका पठन्ति — Gırls are readıng

2 कर्म (Object) whıch work ıs very pecuLıar (इष्टतम) to कर्ता, ıs called कर्म

Ex राम रोटिका खादति (Ram eats a bread)

ın thıs sentence the रोटिका ıs very pecuLıar to Ram, (who ıs कर्त्ता) So thıs (रोटिका) word treated as कर्म

Here we gıve some forms and translatıon about बालक and बालिका words ın second case

		एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
बालक	—	बालकम्	बालकौ	बालकान्
बालिका	—	बालिकाम्	बालिके	बालिका

नरेश विद्यालय गच्छति — Naresh goes to the school

राम बालकौ पश्यति — Ram sees two boys

राम छात्रान् वदति — Ram speaks to the boys

सा पाठशाला गच्छति — She goes to school

मोहन रोटिके खादति — Mohan eats two breads

बालिका· रोटिका खादन्ति — Gırls eat the breads

Words meaning—

आवाम् we both, युवाम् you both, पत्रम् a letter, ईश्वर =The God, जलम्=water, पाठशाला=school, रोटिका=Bread, दा (यच्छ) to gıve, स्मृ (स्मर) to remember

Exercise :—

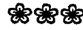
Translate into English—

पुस्तकं पठतु। भवान् पत्र लिखतु। भवती अत्र आगच्छतु। त्व तत्र गच्छ। त्व फलानि आनय। बालक तत्र नय। त्व पुस्तक पठ। युवा

रोटिका खादतम्। युवा विद्यालय गच्छतम्। यूय लिखत। भवान् छात्रान् पश्यतु। वयम् अत्र स्म। अह स्वस्थ अस्मि। स कुत्र अस्ति? ते तत्र सन्ति। स मा वदति। बालिका सफला सन्तु। ऋतुदेवी अत्र अस्ति।

Translate into Sanskrit—

Shıla must see me Gırl must eat a bread Boys must laugh You must walk slowly You salute the mother I am here We are healthy He was there Boys were here Boys are readıng You must be healthy Ram speaks to a boy We must remember the God

20. विंशः पाठः

Contents—

1 विधिलिङ्लकार (Potential mood) and their sentences

2 Verbical forms of root 'कृ' in five लकाराज् and

3 Description about the suffix ल्युट् (अन), their forms and sentences 4 Exercise 5 शब्दार्था

Predication and in the meaning of 'should' we use Imparitive and Potential suffixes (विधिलिङ्लकार) This विधिलिङ्लकार will be used in orderly cases also Ex —He should come He must write a letter In the above examples the words 'should' and 'must' are used as potential and Imperative

The suffixes of Potential mood—

विधिलिङ्लकारस्य प्रत्ययरूपाणि—

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
उ पु	एयम्	एव	एम
म पु	ए	एतम्	एत
प्र पु	एत्	एताम्	एयु·

We constrect the forms of विधिलिङ्लकार by adding suffixes after the verbs saparetly

पठ् = to read

उ पु पठ् + एयम् = पठेयम् (I) should read

	पठ् + एव	= पठेव	(We both) should read
	पठ् + एम	= पठेम	(We) should read
म पु	पठ् + ए	= पठे	(You) should read
	पठ् + एतम्	= पठेतम्	(You both) should read
	पठ् + एत	= पठेत	(You) should read
प्र पु	पठ् + एत्	= पठेत्	(He, she) should read
	पठ् + एताम्	= पठेताम्	(They both) should read
	पठ् + एयु	= पठेयु	(They) should read

In the same way we can make the other verbical formation of Potential mood

गम् (गच्छ्)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
उ पु	गच्छेयम्	गच्छेव	गच्छेम
म पु	गच्छे	गच्छेतम्	गच्छेत
प्र पु	गच्छेत्	गच्छेताम्	गच्छेयु ।

खाद्

उ पु	खादेयम्	खादेव	खादेम
म पु	खादे	खादेतम्	खादेत
प्र पु	खादेत्	खादेताम्	खादेयु ।

पा (पिब्)

उ पु	पिबेयम्	पिबेव	पिबेम
म पु	पिबे	पिबेतम्	पिबेत
प्र पु	पिबेत्	पिबेताम्	पिबेयु ।

Now we give some verbical formations which are belonging to third person singular

दृश (पश्य्)—पश्येत् — (He, She) should see

भ्रम्—भ्रमेत् — (He, She) should walk

क्रीड्—क्रीडेत्	—	(He, She) should play
खेल्—खेलेत्	—	(He, She) should play
वद्—वदेत्	—	(He, She) should speak
हस्—हसेत्	—	(He, She) should laugh
पृच्छ्—पृच्छेत्	—	(He, She) should ask
पत्—पतेत्	—	(He, She) should fall
पच्—पचेत्	—	(He, She) should cook
धाव्—धावेत्	—	(He, She) should run
नी (नय्)—नयेत्	—	(He, She) should carry
आ+नी (आनय्)—आनयेत्	—	(He, She) should bring
स्मृ (स्मर्)—स्मरेत्	—	(He, She) should remember
उप+विश्—उपविशेत्	—	(He, She) should sit
नम्—नमेत्	—	(He, She) should bow
चल्—चलेत्	—	(He, She) should move
स्था (तिष्ठ्)—तिष्ठेत्	—	(He, She) should stay
घ्रा (जिघ्र्)—जिघ्रेत्	—	(He, She) should smell
दा (यच्छ्)—यच्छेत्	—	(He, She) should give
गै (गाय्)—गायेत्	—	(He, She) should sing

Sentences of विधिलिङ्लकारः

विनोदः पठेत्	Vinod should read
बालकौ पठेताम्	Two boy should read
बालकाः हसेयु	Boys should laugh
बालिका जल पिबेत्	Girl should drink water
बालका दुग्ध पिबेयुः	Boys must drink milk
स सदा भ्रमेत्	He should/must walk always

सा पाठ स्मरेत्	She should remember a lesson
मनुष्या सत्य वदेयु.	Men speak the truth
भवन्त तत्र गच्छेयु	You should go there
छात्रा विद्यालय गच्छेयु.	Students should go to the school
सा उत्तर यच्छेत्	She should give the answer
भवती पुष्पं जिघ्रेत्	You should smell a flower
भवान् अत्र उपविशेत्	You should sit here
त्व चित्र पश्ये	You should see a picture
त्व पुस्तकम् आनये	You should bring a book
युवां भ्रमेतम्	You both should walk
यूयम् फलानि खादत	You should eat fruits
यूयम् अत्र आगच्छत	You should come here
यूयम् उपविशत	You should sit
यूय सत्य वदत	You should speak the truth
अह पत्रं लिखेयम्	I should write a letter
अह प्रश्न पृच्छेयम्	I should ask a question
आवा तत्र धावेव	We both should run there
आवा तत्र क्रीडेव	We both should play there
वय शीघ्र चलेम	We should go fastly
वयं धनं यच्छेम	We should give the money
वय गीत गायेम	We should sing a song
वय सदैव हसेम	We should laugh always

The root 'कृ' entirly different from other groops So this root कृ founds in various forms Generally we use planty forms of कृ धातु. So here we mention the forms of कृ धातु in five लकाराज्

लट्लकार. (Present tense)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
F P	करोमि	कुर्व·	कुर्म
S P	करोषि	कुरुथ	कुरुथ
T P	करोति	कुरुत	कुर्वन्ति ।

लृट्लकारः (Future tense)

F P	करिष्यामि	करिष्याव	करिष्याम
S P	करिष्यसि	करिष्यथ	करिष्यथ
T P	करिष्यति	करिष्यत	करिष्यन्ति ।

लङ्लकारः (Past tense)

F P	अकरवम्	अकुर्व	अकुर्म
S P	अकरो	अकुरुतम्	अकुरुत
T P	अकरोत्	अकुरुताम्	अकुर्वन् ।

लोट्लकारः (Imperative)

F P	करवाणि	करवाव	करवाम
S P	कुरु	कुरुतम्	कुरुत
T P	करोतु	कुरुताम्	कुर्वन्तु ।

विधिलिङ्लकारः (Potential mood)

F P	कुर्याम्	कुर्याव	कुर्याम
S P	कुर्या	कुर्यातम्	कुर्यात
T P	कुर्यात्	कुर्याताम्	कुर्यु ।

Here we translate some sentences which are based on the root कु

M	भवान् कि करोति?	What are you doing?
F.	भवती कि करोति?	What are you doing?
	बालका कि कुर्वन्ति?	What do the children?

त्व कि करोषि?	What do you do?
अह मम कार्य करोमि।	I do my work
तत् कार्य कदा करिष्यति?	When will he do that work?
ते कि करिष्यन्ति?	What will they do?
अह मम कार्यम् अकरवम्।	I completed my work
भवान् अपि करोतु।	You must also do
भवती सम्यक् कुर्यात्।	You do well
ते कार्य कुर्यु ।	They should do the work
कोलाहल मा कुरु।	Dont make a noise

ल्युट् (अन) प्रत्ययः

The suffix (प्रत्यय) ल्युट् (अन) convert the verbical formation as Impersonal Voice (भाववाचक) This भाववाचक always stand Neutral Gender Some verbs get different forms in suffix ल्युट्=अन Ex कृ = करणम्, हृ=हरणम्, भू=भवनम्, सिच्=सेचनम्, शी=शयनम्, हु=हवनम् etc

This ल्युट् प्रत्यय accuer the place in third and seventh cases also

Ex — उपकरणम् = Instrument
यानम् = Instrument for travel
आवरणम् = Instrument for cover
स्थानम् = Fix for stay
आसनम् = Fix for sit

Now we give some roots and words which are add with ल्युट् प्रत्यय

अधि+इ+ल्युट्	=	अध्ययनम्	—	study
आ+चर्+ल्युट्	=	आचरणम्	—	behaviour
कथ्+ल्युट्	=	कथनम्	—	telling

कूर्द्+ल्युट्	=	कूर्दनम्	—	jumping
कीड्+ल्युट्	=	क्रीडनम्	—	playing
खाद्+ल्युट्	=	खादनम्	—	eating
गम्+ल्युट्	=	गमनम्	—	going
गै+ल्युट्	=	गानम्	—	singing
चि+ल्युट्	=	चयनम्	—	gathering
चिन्त्+ल्युट्	=	चिन्तनम्	—	thinking
दा+ल्युट्	=	दानम्	—	giving
नम्+ल्युट्	=	नमनम्	—	bowing
पठ्+ल्युट्	=	पठनम्	—	reading
पत्+ल्युट्	=	पतनम्	—	falling
पा+ल्युट्	=	पानम्	—	drinking
मन्+ल्युट्	=	मननम्	—	thinking
लिख्+ल्युट्	=	लेखनम्	—	writing
श्रु+ल्युट्	=	श्रवणम्	—	hearing

* For the detail see the appendix no 4

We can make the sentences with help of ल्युट् (अन) suffixel (ल्युट् प्रत्ययान्त) words and the forms of कृ धातु in five लकाराज् Here we show some comperitive sentences

स पठति	—	स पठन करोति।
बालिका लिखति	—	बालिका लेखन करोति।
बालका· गच्छन्ति	—	बालका. गमन कुर्वन्ति।
ते खादन्ति	—	ते खादन कुर्वन्ति।
बालकाः क्रीडन्ति	—	बालकाः क्रीडनं कुर्वन्ति।
अह पठिष्यामि	—	अहं पठन करिष्यामि।
अह द्रक्ष्यामि	—	अहं दर्शनं करिष्यामि।

वयम् अपठाम	—	वय पठनम् अकुर्म।
भवान् अत्र उपविशतु	—	भवान् अत्र उपवेशन करोतु।
बालक जनक नमति	—	बालक जनक नमन करोति।
सा स्मरति	—	सा स्मरण करोति।
जना भ्रमन्ति	—	जना भ्रमणं कुर्वन्ति।
अश्वा· धावन्ति	—	अश्वा. धावन कुर्वन्ति।
आशा गायति	—	आशा गानं करोति।
बालक लिखेत्	—	बालक· लेखन कुर्यात्।
कृष्ण नमेत्	—	कृष्ण· नमन कुर्यात्।

स अध्ययन/क्रीडन करोति/आनन्द चलन करिष्यति।
गीता अर्चनम्/ईक्षणम्/आरोहण करिष्यति।
राम कथनम्/कूर्दनम्/क्रयणम् अकरोत्।
छात्र गणन/गान/चिन्तन/तरण करोतु।
रमा दर्शन/धावनं/नमन/नर्तन/पचन कुर्यात्।

Exercise—

Make the sentences help of the below words—

खादेत्, करोति, हसेम, करिष्यन्ति, अकरवम्, कुरु, कथनम्, गणनम्, धावनम्, पानम्। श्रवणम्।

Translate into English—

रमा पत्र लिखेत्। डेविड· क्रीडेत्। बालिका वदेत्। सा उपविशेत्। कृष्ण क्रीडन कुर्यात्। बालक कार्य करिष्यति। त्वम् अपि कुरु। अह स्नान करिष्यामि। ते भोजन कुर्वन्तु। अहं श्रवण करोमि। बालिका गायन्तु। आनन्द हसेत्।

शब्दार्थाः—

चित्रम् = picture, कोलाहल = noise, स्नानम् = bath, भोजनम् = food, कार्यम् = work

21. एकविंशः पाठः

Contents—

1 Government (कारकम्) (Instrumental, Dative and Ablative)

2 Description of suffixes तव्यत् and अनीयर्

3 तव्यत् (तव्य) and अनीयर् (अनीय) suffixel forms and their sentences 4 Words meaning and 5 Exercise

कारकम् (Government)

3. करणम् (Instrumental)—In action which word shows the work and related to कर्त्ता (Nominative), that word treated as करणम् (साधकतम करणम्)

Ex राम हस्तेन पत्र लिखति (Ram write a letter by hand)

In this above sentence the word 'हस्तेन' (by hand) shows the action of work and directly connected to Ram, so that is called करणम् In this case we add (third) these

Suffixes—आ (इन) भ्याम् भि (ऐ)

Now see some forms and translation about बालक and बालिका words in Instrumental case—

बालक	=	बालकेन	बालकाभ्याम्	बालकै
बालिका	=	बालिकया	बालिकाभ्याम्	बालिकाभि

स **कलमेन** लिखति — He writes with a pen

बालक **पादाभ्यां** चलति — Boy moves with legs

सा नासिकया जिघ्रति — She smell by nose

कृष्ण बालकै सह क्रीडति — Krishna plays with boys

4. सम्प्रदानम् (कर्मणा यमभिप्रैति स सम्प्रदानम्) Dative—

Which person do some work for another work, that work treated as सम्प्रदानम् In which case coinside with 'दानक्रिया' that also treated as सम्प्रदानम्

In this Dative we add fourth (these) suffixes—

ए (आय) भ्याम् भ्य

Forms and translation of बालक and बालिका words in Dative case

बालक	—	बालकाय	बालकाभ्याम्	बालकेभ्य
बालिका	—	बालिकायै	बालिकाभ्याम्	बालिकाभ्य

नरेश **पठनाय** गच्छति — Naresh goes for study

जन **भ्रमणाय** गच्छति — Man goes for walk

स बालिकायै पुस्तक यच्छति — He gives a book to the girl.

राम बालकेभ्य मोदकानि यच्छति — Ram gives sweet to boys

ते फलेभ्य गच्छन्ति — They go for fruits

श्लोकः —

परोपकाराय फलन्ति वृक्षाः,
परोपकाराय वहन्ति नद्यः।
परोपकाराय दुहन्ति गावः,
परोपकारार्थम् इदं शरीरम्॥

Case and numbers—परोपकाराय (4-1) वृक्षा, नद्य, गाव (1-3) परोपकारार्थम् (4-1) इदम् शरीरम् (1-1) फलन्ति, वहन्ति, दुहन्ति (प्रथमपुरुष बहुवचनम्)

अर्थ: —

For others help the trees give fruits
For others help the rivers flows
For others help the cows give milk
So this whole body use for human service

5. **अपादानम् (ध्रुवमपायेऽपादानम्) Ablative—**

Which word shows the meaning of departure (पृथक्भाव) is called Ablative In this case we always use the fifth division= (अ भ्याम् भ्य)

Now read the forms and translation of बालक and बालिका words in Ablative case

बालक	—	बालकात्	बालकाभ्याम्	बालकेभ्य
बालिका	—	बालिकायाः	बालिकाभ्याम्	बालिकाभ्य.

छात्र विद्यालयात् आगच्छति।	—	Student comes from school
वृक्षेभ्य पत्राणि पतन्ति।	—	The leaves fall from trees
वाटिकाया· बालका· आगच्छन्ति	—	The boys come from garden.
ग्रामात् जनाः गच्छन्ति	—	People go from village

तव्यत् and अनीयर् Suffixes (प्रत्ययाऽ)

For the meaning of `should be' we use the suffixes तव्यत् (तव्य) and अनीयर् (अनीय)

These two suffixes Voice of Impersonal and Passive

When these प्रत्ययाज् belonging to Passive Voice, then the Gender, Number and Government also follows the Passive Then the subject used in third division. The Passive used in first division.

Ex मया पुस्तकं पठितव्यम्—I should read the book.

मया लेख· लेखितव्य —I should write an essey

बालकेन पुस्तक पठनीयम्—A boy should read the book

बालिकया रोटिका भक्षणीया—A girl should eat a bread (Bread should be eatten by the girl)

When the प्रत्ययाज् तव्यत् and अनीयर् are in Impersonal Voice, then they get neuter Gender and Singular Number The subject belonging to third division

Ex — *मया हसितव्यम्*
त्वया हसितव्यम्
बालकै हसनीयम्
तै· हसनीयम्
मया शयनीयम्

The formation of तव्यत् and अनीयर् suffixel words in Masculine Gender like the word 'बालक', in Feminine like 'बालिका' and in Neuteral like the word पुस्तक

When we add तव्यत् suffix to सेट् roots then the vowel 'इ' joints to प्रत्यय In this posision some roots get some changes, like गुण (इ=ए, अय्। ऋ=अर्। उ=ओ, अव्) etc

In which type the suffix ल्युट् (अन) creat the words, same menner the प्रत्यय अनीयर् (अनीय) also creats the words like— पठ्+अनम्=पठनम्, पठ्+अनीयम्=पठनीयम्। लिख्+अनम्=लेखनम्, लिख्+अनीयम्=लेखनीयम्। स्मृ+अनम्=स्मरणम्, स्मृ+अनीयम्=स्मरणीयम् etc

Now we give some roots and words which are add with तव्यत् and अनीयर् suffixes

धातव·	तव्यत्	अनीयर्
क्रीड्	क्रीडितव्यम्	क्रीडनीयम्
खाद्	खादितव्यम्	खादनीयम्
गम्	गन्तव्यम्	गमनीयम्
गै	गातव्यम्	गायनीयम्

ग्रह्	ग्रहितव्यम्	ग्रहणीयम्
चल्	चलितव्यम्	चलनीयम्
दा	दातव्यम्	दानीयम्
दृश्	द्रष्टव्यम्	दर्शनीयम्
पा	पातव्यम्	पानीयम्
पाल्	पालितव्यम्	पालनीयम्
ब्रू	वक्तव्यम्	वचनीयम्
वद्	वदितव्यम्	वदनीयम्
श्रु	श्रोतव्यम्	श्रवणीयम्
शी	शयितव्यम्	शयनीयम्
स्ना	स्नातव्यम्	स्नानीयम्

* For the detail see the appendix no 5

Sentences—

रामेण पुस्तक पठितव्यम् / पठनीयम्।

The book should be read by Ram

बालकेन लेख लेखितव्य / लेखनीय ।

An essay should be written by the boy

छात्रै पुस्तकानि पठितव्यानि / पठनीयानि।

Students should read books

बालिकाभि नर्तितव्यम् / नर्तनीयम्।

Girls should dance

मया कथा कर्त्तव्या / करणीया।

Discourse should be done by me

त्वया पाठा पठितव्या / पठनीया ।

Lessons should be read by you

भवता सत्य वक्तव्यम् / वचनीयम्।

You should speak the truth

भवता स्थान ग्रहितव्यम् / ग्रहणीयम्।

You should take your seat

भवत्या बालका शिक्षितव्या / शिक्षणीया।

The children should be tought by you

तेन दान दातव्यम् / दानीयम्।

Donation should be given by him

गोपालेन सञ्चिका आनेतव्या / आनयनीया।

The note-book should be brought by Gopal

मनुष्यै दुग्ध पातव्यम् / पानीयम्।

Men should drink milk

बालकै फलानि भक्षितव्यानि / भक्षणीयानि।

Children should eat fruits

अस्माभि रोटिका खादितव्या / खादनीया।

We should eat chapaties

युष्माभि ग्राम गन्तव्य / गमनीय।

You should go to the village

बालकै सदा क्रीडितव्यम् / क्रीडनीयम्।

Boys should always play

शब्दार्थाः Meaning of words—

भवता=by you, भवत्या=by you (Feminine), तेन=by him, तै =by them (M), शी=to sleep, साध्=to cook, सेव्=to serve, सृज्=to creat, स्तु=to worship, स्था=to stay, स्ना=to bath, स्पृश्=to touch, हन्=to kill, लेखनी=Pen, विद्युत्=Electric, आङ्लभाषा=English language अनुवाद =translation

Exercise (अभ्यासः)

1 Make the Sanskrit sentences help of the below words—

पादाभ्याम्। बालकाय। परोपकाराय। वृक्षात्। ग्रामात्। लेखितव्यम्। खादितव्या। गमनीय । दण्डनीया । पानीयम्।

2 **Translate into English**—वय नासिकाभि जिघ्राम । ते लेखनीभि लिखन्ति। अह छात्रायै पुस्तक यच्छामि। जना ग्रामात् आगच्छन्ति। मया कार्य करणीयम्। तेन वस्त्र क्रेतव्यम्। बालकै क्रीडितव्यम्। विद्युत् न स्प्रष्टव्या। युष्माभि कथा श्रवणीया। अस्माभि धनं वर्धितव्यम् , वर्धनीयम्। आनन्देन क्रीडनीयम्।

3 **Translate into Sanskrit** (सस्कृतभाषायाम् अनुवाद कुर्वन्तु)—He works by hands The book should be read by students The bath should be taken by me Girls came from village Truth should be spoken by us Food should be eaten by you Birds (खगा) should be seen by boys They should go to school Anand should dance

22. द्वाविंशः पाठः

Contents—

1 Government—Genitive, Locative and Vocative

2 तुमुन् प्रत्यय (Suffix तुमुन् (तुम्),

3 Root अस् in विधिलिङ्लकार 4 Sentences

5 'गुरु' शब्द in masculine, 'नदी' शब्दः in feminine Forms of pronoun (सर्वनाम) तत्, यत्, किम्, सर्व etc

6 Sentences

7 Meanings of words (शब्दार्थाः) and 8 Exercise

Government

6 सम्बन्ध (Genitive) Which shows the relation between two words, that is treated as Genitive case This case used in sixth division Ex 'रामस्य पुस्तकम्' (Book of Ram) In this sentence the division sixth (स्य) shows the relation between Ram and book

Now see some forms and translation about बालक and बालिका words in Genitive case—

Suffixes	—	अः	ओ	आम् (नाम्)
बालक	—	बालकस्य	बालकयोः	बालकानाम्
बालिका	—	बालिकायाः	बालिकयोः	बालिकानाम्

बालकस्य पुस्तकानि	—	Books of a boy
छात्राणा पुस्तकानि	—	Books of students
सोहनस्य पुत्र	—	Sohan's son
शोभाया जनक	—	Shobha's father
बालिकाना वस्त्राणि	—	Cloths of girls

नरस्य आभरणं रूपं रूपस्य आभरणं गुणः।
गुणस्य आभरणं ज्ञानं, ज्ञानस्य आभरणं क्षमा॥

Beauty is the ornament of man,
Virtue is the ornament of beauty
Knowledge is the ornament of virtue,
Forgiveness is the ornament of knowledge

7 अधिकरणम् (Locative) Which instrumental base for verb and things is treated as Locative In this case we use seventh division Ex—स कटे उपविशति (He sits on a mat)

In above example the seventh division 'कटे' shows the verbical basement

Here we give forms and translation about Locative—

Suffixes —	इ	ओ	सु
बालक —	बालके	बालकयो	बालकेषु
बालिका —	बालिकायाम्	बालिकयो	बालिकासु

बालकेषु गुणा सन्ति	—	Boys have virtues
बालिकासु अपि गुणा सन्ति	—	Girls also have virtues
विद्यालये छात्रा पठन्ति	—	Students study in the school
वृक्षे वानरा. तिष्ठन्ति	—	Monkeys sit on the tree
निशाया कुक्कुरा बुक्कन्ति	—	The dogs bark at night
ता पाकशालाया पचन्ति	—	They are cooking in the kitchen

8 सम्बोधनम् (Vocative)—Which words (हे, अरे, भो, अयि, हा) used for adressing the person, is called Vocative

Special note—

The प्रथमा विभक्ति itself is used for the purpose of adress also Only in the Singular number the change occurs in addressing So for it is not considered as a separate विभक्ति

See the forms and translation of the below words

बालक —	(हे) बालक।	(हे) बालकौ।	(हे) बालका ।
बालिका —	(हे) बालिके।	(हे) बालिके।	(हे) बालिका ।

हे बालक। अत्र आगच्छ — O boy । come here

हे बालिके। पुस्तक पठ — O girl । read the book

भो बालका । तत्र मा गच्छत — O boys । do not go there

भो बालिका । गीत गायत — O girls । sing the song

Suffix तुमुन् (तुमुन् प्रत्यय)

The suffix is only used to show couse of work In suffix तुमुन् only तुम् remains Some roots get vowel 'इ' before the suffix तुमुन् like—पठ्+इ+तुम् = पठितुम्। खाद्+इ+तुम् = खादितुम्। So they are treated as सेट् and other all roots treated as अनिट्

तुमुन् suffixel words belong to अव्ययम् (निपातम्) So their form always remain the same To show the meaning of तुमुन् suffixel words, we can use the fourth case singular of ल्युट् suffixel words

Ex — स पठितुम् आगच्छति — He comes to read

स **पठनाय** आगच्छति — He comes to read

If the same menner the word 'अर्थम्' also used as ल्युट् suffixel word

Ex — स पठितु गच्छति He goes to read

स पठनार्थ गच्छति

The words of तुमुन् suffixel

कथ्	=	कथयितुम्	चल्	—	चलितुम्
क्री	=	क्रेतुम्	चिन्त्	—	चिन्तयितुम्
क्रीड्	=	क्रीडितुम्	जि	—	जेतुम्
खाद्	=	खादितुम्	दा	—	दातुम्
गण्	=	गणयितुम्	पा	—	पातुम्
गम्	=	गन्तुम्	नी	—	नेतुम्
नम्	=	नन्तुम्	धाव्	—	धावितुम्
गै	=	गातुम्	ब्रू	—	वक्तुम्

भ्रम्=भ्रमितुम्, रक्ष्=रक्षितुम्, रच्=रचितुम्, प्रच्छ्=प्रष्टुम्, भू=भवितुम्, वद्=वदितुम्, श्रु=श्रोतुम्, स्ना=स्नातुम्, स्पृश्=स्प्रष्टुम्, वस्=वस्तुम्, हन्=हन्तुम्।

For the detail see the appendix no 6

In which type the suffix तव्यत् creats the words, same menner the प्रत्यय. तुमुन् (तुम्) also creats the words like—

पठ्+इ+तव्यम्=पठितव्यम्, लेखितव्यम्

पठ्+इ+तुम्=पठितुम्, लेखितुम् etc

The forms of root अस् (to be) in Potential mood

एकवचनम्	**द्विवचनम्**	**बहुवचनम्**
स्याम्	स्याव	स्याम
स्या	स्यातम्	स्यात
स्यात्	स्याताम्	स्यु ।

Now we give some sentences, which include तुमुन् suffixel words

स पठितुम् इच्छति—He wants to read

सा नर्तितुम् इच्छति—She wants to dance

बालका गन्तुम् इच्छन्ति—The boys want to go

बालिका रन्तुम् इच्छन्ति—The girls want to play

बालका क्रीडितु वाञ्छन्ति—The boys want to play

भवन्त फलानि खादितुम् इच्छन्ति—You wish to eat fruits

वय भोक्तु गच्छाम —We go to eat food

वय स्नातु गच्छाम —We go to bath

वय कार्य साधयितु गच्छाम —We are going to complete the job/work.

वयम् आचार्य वन्दितु गमिष्याम —We will go to salute/greet the teacher

बालका दुग्ध पातुम् इच्छन्ति—The boys want to drink milk

अह तत्र वस्तु गमिष्यामि—I will go to stay there

अह त्वा स्प्रष्टु वाञ्छामि—I wish/want to touch you

अह प्रात भ्रमितु गच्छामि—I go far a walk in the morning

अद्य अह पत्र लेखितुं वाञ्छामि—Today I want to write a letter

मोहन कविता रचयितु वाञ्छति—Mohan wants to compose a poem

छात्रा सफला भवितु शक्नुवन्ति—The students can succeed

अह छात्रान् गणयितु शक्नोमि—I can count students

पुस्तकम् अत्र स्यात्—The book should be here

छात्रा· सफला· स्यु —The students should be successful

The forms of masculine गुरु word ending in 'उ'

विभक्तिऽ	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम
प्रथमा	गुरु	गुरू	गुरव
द्वितीया	गुरुम्	गुरू	गुरून्
तृतीया	गुरुणा	गुरुभ्याम्	गुरुभि

चतुर्थी	गुरवे	गुरुभ्याम्	गुरुभ्य
पञ्चमी	गुरो	गुरुभ्याम्	गुरुभ्य
षष्ठी	गुरो	गुर्वो	गुरूणाम्
सप्तमी	गुरौ	गुर्वो	गुरुषु
सम्बोधनम्	(हे) गुरो!	(हे) गुरू!	(हे) गुरव !

In this way we can make form of another masculine words ending in उ यथा—पशु, तरु, शिशु, इन्दु भानु etc

The forms of feminine नदी (river) शब्द ending in ई

प्रथमाविभक्ति	नदी	नद्यौ	नद्य
द्वितीयाविभक्ति	नदीम्	नद्यौ	नदी
तृतीयाविभक्ति	नद्या	नदीभ्याम्	नदीभि
चतुर्थीविभक्ति	नद्यै	नदीभ्याम्	नदीभ्य
पञ्चमीविभक्ति	नद्या·	नदीभ्याम्	नदीभ्य
षष्ठीविभक्ति	नद्या	नद्यो	नदीनाम्
सप्तमीविभक्ति	नद्याम्	नद्यो	नदीषु
सम्बोधनम्	(हे) नदि!	(हे) नद्यौ!	(हे) नद्य !

The words of ईकारान्तस्त्रीलिङ्गम् semelar as 'नदी' शब्द

Forms of pronoun तत् and यत् words in masculine

	तत्=He			यत्=Who	
1 स	तौ	ते	य	यौ	ये
2 तम्	तौ	तान्	यम्	यौ	यान्
3 तेन	ताभ्याम्	तै	येन	याभ्याम्	यै
4 तस्मै	ताभ्याम्	तेभ्य	यस्मै	याभ्याम्	येभ्य
5 तस्मात्	ताभ्याम्	तेभ्य	यस्मात्	याभ्याम्	येभ्य
6 तस्य	तयो	तेषाम्	यस्य	ययो	येषाम्
7 तस्मिन्	तयो	तेषु	यस्मिन्	ययो	येषु
किम्-क	कौ	के	पूर्व-पूर्व	पूर्वौ	पूर्वे

एतत्-एष	एतौ	एते	सर्व-सर्व	सर्वौ	सर्वे
अन्य-अन्य	अन्यौ	अन्ये	विश्व-विश्व	विश्वौ	विश्वे

Same words are in faminine

तत्=She

1	सा	ते	ता
2	ताम्	ते	ता
3	तया	ताभ्याम्	ताभि
4	तस्यै	ताभ्याम्	ताभ्य
5	तस्या	ताभ्याम्	ताभ्य
6	तस्या	तयो	तासाम्
7	तस्याम्	तयो	तासु

यत्=Who

1	या	ये	या
2	याम्	ये	या
3	यया	याभ्याम्	याभि
4	यस्यै	याभ्याम्	याभ्य
5	यस्या	याभ्याम्	याभ्य
6	यस्या	ययो	यासाम्
7	यस्याम्	ययो	यासु

We gave the forms of किम्, एतत् etc in first-case Now we produce the formation in faminine gender In this basement you emaigine the other forms

किम्—का	के	का	पूर्व—पूर्वा	पूर्वे	पूर्वा·
एतत्—एषा	एते	एता	सर्व—सर्वा	सर्वे	सर्वा
अन्य—अन्या	अन्ये	अन्या	विश्व-विश्वा	विश्वे	विश्वा

* See the appendix no 2

Sentences—

गुरवे जल यच्छ—Offer water for गुरु (teacher)

अह गुरु नमामि—I bow to the teacher

गुरवे नम —Salute for the teacher

तत्र शत्रूणा स्थानम् अस्ति—The place of enemies is there

गुरु शिशु प्रश्नं पृच्छेत्—The गुरु should ask the child a question

इन्दु सुधा वर्षति—The moon rains the nectar

पशुभि· सह ते गच्छन्ति—They go with the animals

भूप शत्रून् जयति—The kind conquers the enemies

अत्र साधव सन्ति—The saints are here

तत्र के सन्ति—Who are there?

शोभन वायु· वहति—Pleasing wind blows

तरो फलानि पतन्ति—The fruits fall from the tree

अह नदी तर्तुम् इच्छामि—I want to swim across the river

नद्या प्रभूत जलम् अस्ति—There is much water in the river

प्रयागे नदीना सगम अस्ति—The meeting point of rivers is in Prayag

स तस्मै ब्राह्मणाय धन यच्छति—He gives money to that Brahmin

ता छात्राम् अत्र आनय—Bring that girl here

ता बालिका गच्छन्ति—Those girls go

ताभ्य छात्राभ्य पुस्तकानि आनयतु—Bring the books for those girls

राम केन हस्तेन लिखति?—By which hand does Ram write?

शब्दार्थाः—

Pronouns—तत्=He, She, यत्=Who, किम्=Who, एतत्=this, अन्य=another, इतर=other, पूर्व=previous, सर्व=all, विश्व=all, world, गुरु =teacher, इन्दु =moon, भानु =sun, शिशु =child, तरु =tree, पशु =animal, वायु =wind, air, साधु =saint, noble, शत्रु =enemy

कुमारी=Girl	जानकी=Doughter of Janaka
कौमुदी=Moon shine	दिशा=Direction
दासी=Servent (F)	कविता=Poem
पुत्री=Doughter	क्षमा=Forgiveness
प्रतीची=West	गुण =Virtue
महिषी=Queen, buffalo	आभरणम्=Ornament
सरस्वती=Goddess of knowledge	रूपम्=Beauty

गौरी=Wife of Shankar

नगरी=City

प्राची=East

उदीची=North

गीतम्=Song

प्रभूतम्=More

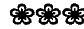
वानर =Monkey

इष् (इच्छ्), वाञ्छ्=to wish

Exercise—

Translate into English—

छात्राणा पुस्तकानि। नरस्य आभरण रूपम् अस्ति। तस्या बालिकाया गुणा सन्ति। बालका क्रीडितु गच्छन्ति। अह फलानि क्रेतुं गच्छामि। अह नगरी गन्तुम् इच्छामि। ता किम् इच्छन्ति। ते तत्र वस्तु वाञ्छन्ति। जना. नदी तर्तुम् इच्छन्ति। अह तस्मै पत्र लिखामि। उदीच्यां दिशाया पर्वता सन्ति। आनन्द चलितुम् इच्छति।

23. त्रयोविंशः पाठः

Contents—

1 A detail description about the suffixes क्त्वा and ल्यप्

2 क्त्वा and ल्यप् suffixial words 3 Sentences

4 णिच् (इ) प्रत्ययान्ता शब्दा and their sentences

5 इकारान्त-पुल्लिङ्ग-स्त्रीलिङ्ग-शब्दाना वाक्यानि (sentences)

6 Dictionary and 7 Exercise

The use of suffixes क्त्वा (त्वा) and ल्यप् (य, त्य)

(1) Which person (subject) complete his first work and begin to do second work, for that first work and for the meaning of `doing-after' we add the suffixes क्त्वा (त्वा) and ल्यप् (य)

(2) Whcih roots not included with उपसर्ग (Affix) then we add the suffix क्त्वा (त्वा) If the roots attached to उपसर्ग (Affix), then we add the suffix (प्रत्यय) ल्यप् (य)

Example—	नी	—	नीत्वा	after carring
	आ+नी	=	आनीय	after bringging
	क्री	—	क्रीत्वा	after purchasing
	वि+क्री	=	विक्रीय	after selling

(3) Which roots attached with उपसर्गाज् and ending with the letters—अ, इ, उ, ऋ, then we use the suffix ल्यप् (त्य) in

the place of क्त्वा (त्वा)

Eg —	अ	— ग (म्)	= गत्वा	after going
		आ ग (म्	= आगत्य	after coming
	इ	— जि	= जित्वा	after winning
		विजि	= विजित्य	after winning
	उ	— स्तु	= स्तुत्वा	after praise
		प्र स्तु	= प्रस्तुत्य	after bringging forward
	ऋ	— स्मृ	= स्मृत्वा	after remembering
		वि स्मृ	= विस्मृत्य	after forgetting

(4-i) If the suffix 'त्वा' added with सेट् roots, then the letter 'इ' comes between the root and suffix But this addition not for अनिट् roots

E g सेट् = पठ् = पठित्वा, लिख् = लिखित्वा,
खाद् = खादित्वा हस् = हसित्वा ।
अनिट् = गम् = गत्वा, नम् = नत्वा, जि = जित्वा etc

(4-ii) If the roots combined with the suffix ल्यप् (य, त्य) then letter 'इ' not included

E g आ+लिख् = आलिख्य after writing
सम्+पठ् = सम्पठ्य after reading

(5) The formation of words, which are included with the suffixes क्त्वा and ल्यप् are treated as अव्ययाज् (अव्ययानि) So they will not get any other forms (they become constant)

Some extra rules bult the suffixial words (क्त्वा प्रत्ययान्त and ल्यप् प्रत्ययान्त)

This knowledge only available from higher studies of Sanskrit grammar

E g By the root of पा the form become पीत्वा,

by the root of प्रच्छ् the form become पृष्ट्वा,
by the root of तृ the form become तीर्त्वा,
by the root of अद् the form become जग्ध्वा, and
by the root of वच् the form become प्रोच्य,
by the root of वद् the form become अनूद्य,
by the root of ग्रह the form become संगृह्य etc

When we do the deep study about Sanskrit-grammar then only we get the perfect answer for anxiety of `why and how'

Most probebally all suffixial (क्त्वा, ल्यप्) words which are included with उपसर्गाज् and words of unincluded उपसर्गाज् are give commen meanings But in some places we found differences in meaning This difference we show for our lovely readers in the end of lesson

Where the verbical meanings are not found, there imegene the verbical meaning which are same as roots meaning

We gave the verbs meaning in lesson no 20 and—

In this lesson we will give some meanings of some new verbs

Here we give some क्त्वा and ल्यप् suffixial verbical words

धातवः	क्त्वा (त्वा)	ल्यप् (य, त्य)
अस्	भूत्वा	सम्भूय
आप्	आप्त्वा	प्राप्य
कृ	कृत्वा	उपकृत्य
गम्	गत्वा	आगत्य, आगम्य
गै	गीत्वा	प्रगाय
चल्	चलित्वा	प्रचल्य
चिन्त्	चिन्तयित्वा	सचिन्त्य
ज्ञा	ज्ञात्वा	विज्ञाय
त्यज्	त्यक्त्वा	परित्यज्य
दा	दत्त्वा	आदाय

दृश्	दृष्ट्वा	सदृश्य
नम्	नत्वा	प्रणम्य
प्रच्छ्	पृष्ट्वा	सपृच्छ्य
भू	भूत्वा	सम्भूय
रुह्	रुढ्वा	आरुह्य
श्रु	श्रुत्वा	सश्रुत्य
साध्	साद्ध्वा	प्रसाध्य

* For the detail see the appendix no 7

Sentences—

राम पठित्वा गच्छति—Ram goes after reading

बालक लिखित्वा यच्छति—Boy gives after writing

जना गत्वा तिष्ठन्ति—People stay after going

माला पुष्प दृष्ट्वा गच्छति—Mala goes after seeing the flower

बालिका घ्रात्वा अगच्छत्—Girl went after smelling

कृष्ण स्नात्वा पठिष्यति—Krishna will read after bathing

छात्रा भुक्त्वा गमिष्यन्ति—Students will go after eating

ता उक्त्वा लिखन्ति—They (F) write after speaking

सा पाठ स्मृत्वा शयन करोति—
She go to sleep after remembering the lesson

बालका दुग्ध पीत्वा आगच्छन्ति—Boys come after drinking the milk

शिक्षक प्रश्न पृष्ट्वा गच्छति—Teacher goes after asking the question

बालक दण्ड नीत्वा धावति—Boy runs after taking the stick

खगा उड्डीय आगच्छन्—Birds came after flying

नरा फलानि आनीय तिष्ठन्ति—Men stand after bringing the fruits

भगिनी भोजन पक्त्वा खादति—Sister eats after cooking the food

स कार्य कृत्वा भ्रमति—He walks after doing the work

सा भ्रमित्वा कार्य करोति—She does the work after walking

रामम् आहूय गच्छतु—You must go after calling the Ram

पुस्तकम् आदाय आगच्छ—You must come after bringing the book

नदी तीर्त्वा क्रीडतु—You must play after acrossing the river

पाठ स्मृत्वा लिखामि—I write after remembering the lesson

मा विस्मृत्य सोऽगच्छत्—He went after forgetting me

ते क्रीडित्वा आगच्छन्ति—They come after playing

स पराजित्य गमिष्यति—He will go after defeating

सा दण्ड गृहीत्वा चलति—She moves after holding the stick

अह तत आगम्य पठिष्यामि—I shell read after coming from that place

स सम्पृच्छ्य आगच्छति—He comes after asking

वय प्रणम्य गच्छाम —We go after bowing (saluting)

We will built forms of पाठय्, लेखय्, गमय्, खादय्, प्रापय् etc by the help of suffix णिच् (इ) We seem the forms—पाठयित्वा, लेखयित्वा, गमयित्वा, खादयित्वा, प्रापयित्वा etc by adding क्त्वा after jointing the suffix णिच् (इ)

Example Sentences—

शिक्षक छात्रान् पाठयित्वा गच्छति।

The teacher goes after teaching students

सा पत्राणि लेखयित्वा गमिष्यति।

She will go after writing letters by others

जननी पुत्रान् खादयित्वा गायति।

The mother sings after gave the meal to her sons

अह मम मित्र विद्यालय प्रापयित्वा आगच्छामि।

I come after reaching my friend to school

Now we give some different types by the help of verbs

form कृत्वा, instead of suffixial words क्त्वा and ल्यप्

Eg	अधीत्य	—	अध्ययन कृत्वा
	पठित्वा	—	पठन कृत्वा
	गत्वा	—	गमन कृत्वा
	नत्वा	—	नमन कृत्वा
	आगत्य	—	आगमन कृत्वा
	प्रणम्य	—	प्रणाम कृत्वा etc

We found same meaning in both formations, but nice in sentences क्त्वा and ल्यप् suffixial words The sentences—

सा अध्ययन कृत्वा आगच्छति। स पठन कृत्वा लिखति। सा भोजन कृत्वा पठसि। स शिक्षक प्रणाम कृत्वा पठति etc

These are also perfect sentences In Sanskrit grammar we found different types of sentence-constraction like above

In the negative meaning (implying absence of) the suffix क्त्वा added with roots, which are including with अलम् and खलु

E g	अल कृत्वा, खलु कृत्वा	=	Enough to do
	अल हसित्वा, खलु हसित्वा	=	Enough to laugh

अह रात्रौ पठामि	—	I read at night
अग्नि ज्वलति	—	The fire burns
अग्नि ग्रामम् अदहत्	—	The fire injury the village
कवि पुस्तकम् अलिखत्	—	The poet wrote a book
स मुनि पश्यति	—	He sees the saint
गिरौ वानरा सन्ति	—	The monkeys are at mountain
अह यतिना सह भ्रमामि	—	I wonder with a Saint
स श्रुति पठति	—	He reads the Veda
ते प्रीति कुर्वन्ति	—	They do the love

तस्य उत्तमा मति — His intellect is good

ओषधिम् आनय — Bring the medicine

अधुना शान्ति स्यात् — Now should be peace

Dictionary :—Masculine words—

मुनि, यति =Saint, हरि =Vishnu (lord) and monkey कवि =Poet, रवि =Sun, कपि =Monkey, अग्नि =Fire, गिरि =Mountain, भूपति =King, सेनापति =Commander, प्रजापति =Lord of people

Feminine words (स्त्रीलिङ्गशब्दाः)

मति, बुद्धि=Intellect, श्रुति =Veda, भूमि =Earth, ओषधि = Medicine, स्मृति =Memory, प्रकृति =Nature, श्रेणि =Batch, अङ्गुलि =Finger, मूर्त्ति =Idol, शक्ति =Strengh, तिथि =Date, रात्रि =Night, कान्ति =Brightness, प्रीति =Love, affection, शान्ति =Peace, सूक्ति = Good saying, वृष्टि =Rain

धातवः (Roots)

आ+दृ=to do honour, आप्=to get, आस्=to sit, उपास्=to sit near God, इ=to go, समीक्ष् (सम्+ईक्ष्)=to see, उत्+डी (उड्डी)=to fly, उप+कृ=to do help, कॄ, वि+कॄ=to throw, क्रम्, सक्रम्=to go, क्षम्=to forgive, सम्+क्षिप्=to simplify, चर्=to go, to eat, उत्+छिद्=to cut, जीव्=to live, तन्=to spread, तुष्=to be happy, आ+दा=to take, दिश्=to show, उप दिश्=to give discourse, द्युत्=to brite, धा=to wear, to protect धृ=to wear, नश्=to be distroy, निवृ=to retire, पुष्=to develop, पृ=to complete, to fulfil, पूज्=to worship, बुध्=to understand, मुच्=to do free, मुह्=to become unconsious, मन्=to accept, to understand युज्=to coinside, युध्=to fight, आ+रभ्=to start, आ+रुह्=to ride, लप्=to speak, वि+लप्=to cry, लभ्=to get, वह=to carry, विद्=to know, विश्=to

entre, वृष्=to fallıng the raın, शम्=to be peaceful, शी=to sleap, श्रि=to serve, आ+श्रि=to be near, श्लिष्=to embresh, सह्=to bear, साध्=to prepare, सिच्=to trıankle, स्निह्=to do love, हा=to left, हु=to secrıfıce, हृ=to stole, ह्वे=to call

Exercise—

1 Make the sentences by the help of these words—

कृत्वा। पठित्वा। क्रीत्वा। आनीय। आगम्य। प्रणम्य। अलम्। कवि। श्रुतिम्। रात्रौ। शान्ति।

2 Translate ınto Englısh—

पूजा हसित्वा वदति। बालक· पठित्वा क्रीडति। स तत्र गत्वा पठति। जना अत्र आगत्य उपविशन्ति। कृष्ण फलानि आनीय खादति। अह बालक पृष्ट्वा आगच्छामि। छात्रा वेदान् अधीत्य गायन्ति। अल हसित्वा। इद मुनीना स्थानम् अस्ति। मुनय (1-3) गिरिषु निवसन्ति। अहम् अत्र शान्तिम् अनुभवामि (अनुभव् to feel)। आनन्द दुग्ध पीत्वा हसति।

3 Translate ınto Sanskrıt—

He goes after reading Ram comes after doıng work. She sıngs after dancıng They go after accept the truth (सत्य स्वीकृत्य) I sıt after enter the room He went after beıng peaceful I bow to saınts Poets see the sun Brıng the medıcıne She reads after playıng They go after eatıng

24. चतुर्विंशः पाठः

Contents—

1 The detail discription about द्वितीयाविभक्ति (Accusative case)

2 Vowel combination (स्वरसन्धि)

3 Numberal words one to fifty

4 Sentence-constraction 5 Dictionary and

6 Exercise

In the past lessons we discribed the ordinary meaning of cases Now we want to give some importent words and its divisions—

द्वितीया विभक्तिः (Accusative case)—

1 Which thing most essential to कर्त्ता (Subject) that treated as कर्म (Object) This कर्म gets second division

Eg Ram goes to forest (राम वन गच्छति)। In this sentence the word, `to forest' shows most essentiality of Ram So the word `to forest' treated as कर्म (accuse)

2 The accusative is also used with these words like—अभित , परित , सर्वत·, निकषा, उभयत etc

उदाहरणवाक्यानि (Example sentences)—

विद्यालयम् अभित बालका धावन्ति।

Boys are runing around the school

विद्यालय परित छात्रा क्रीडन्ति।

Boys are playing around the school

विद्यालय सर्वत बालका धावन्ति।

Boys are runing around the school

ग्राम निकषा वृक्षा सन्ति।

Trees are near the village

गृहम् उभयत पुष्पाणि सन्ति — Flowers are both sides of house

3 Which words include with अन्तरा, अन्तरेण, विना, धिक्, प्रति, उपर्युपरि, अधोऽध , यावत् etc , then they get second division

Eg राम श्याम च अन्तरा मोहन पठति।

Mohan reads between Ram and Shyam

रामम् अन्तरेण/विना स न गमिष्यति।

He will not go without Ram

धिक् दुष्ट, मूर्ख वा—Disgrace for rude or fool

अह ग्राम प्रति गच्छामि—I go towards a village

वृक्षम् उपर्युपरि खगा· उड्डीयन्ते—The birds flying over the tree

पुस्तकम् अधोऽध सचिका अस्ति—The note-book below of the book

स्वरसन्धिः (Vowel combination)—

When the two letters co-inside together, then they get some changes, this is called as a combination (सन्धि)

In Sanskrit grammar we found three verityes (i) Vowel combination (ii) Consonant combination and विसर्ग combination (विसर्गसन्धि)

1 When the two vowels combine together, then they get some changes, this is called as Vowel-combination

In Vowel combination we see the severale kinds of Sandhis Mainly (1) सवर्णदीर्घसन्धि (2) गुणसन्धि (3) यण्सन्धि (4)

अयादिसन्धि (5) पूर्वरूपसन्धि and (6) वृद्धिसन्धि are importent

(1) **सवर्णदीर्घसन्धिः** (अक सवर्णे दीर्घ) When the vowel letters अ, इ, उ, ऋ co-inside with similar letters, then they get self दीर्घाज्

Rules and examples—

1	अ+अ=आ	—	शब्द+अर्थ =शब्दार्थ
	अ+आ=आ	—	हिम+आलय=हिमालय
	आ+अ=आ	—	तथा+अपि=तथापि, विद्यार्थी
	आ+आ=आ	—	विद्या+आलय =विद्यालय
2	इ+इ=ई	—	इति+इदम्=इतीदम्
	इ+ई=ई	—	गिरि+ईश =गिरीश
	ई+इ=ई	—	नदी+इयम्=नदीयम्
	ई+ई=ई	—	श्री+ईश =श्रीश
3	उ+उ=ऊ	—	गुरु+उपदेश =गुरूपदेश
	उ+उ-ऊ	—	भानु+उदय =भानूदय
	उ+ऊ=ऊ	—	लघु+ऊर्मि =लघूर्मि
4.	ऋ+ऋ=ॠ	—	होतृ+ऋकार =होतृकार ।

2 **गुणसन्धि** (आद् गुण.) The letters (अ) इ, उ, ऋ co-insides with अकार· (अ) and आकार (आ), then they changes to ए, ओ and अर् Rules and Eg

1	अ+इ=ए	—	सुर+इन्द्र =सुरेन्द्र
	अ+इ=ए	—	देव+इन्द्र =देवेन्द्र
	अ+ई=ए	—	सुर+ईश.=सुरेश , गणेश
	आ+इ=ए	—	तथा+इति=तथेति
	आ+ई=ए	—	रमा+ईश =रमेश

2 अ+उ=ओ — पर+उपकार =परोपकार

अ+उ=ओ — हित+उपदेश =हितोपदेश

आ+उ=ओ — महा+उत्सव =महोत्सव

आ+उ=ओ — गगा+उदकम्=गगोदकम्

3 अ+ऋ=अर् — राज+ऋषि =राजर्षि

अ+ऋ=अर् — ग्रीष्म+ऋतुः=ग्रीष्मर्तु

आ+ऋ=अर् — महा+ऋषि =महर्षि ।

3 **यण्सन्धिः** (इको यणचि)—When the vowels इ, उ, ऋ combine with non-similar vowels, then they converted into consonents य्, व् and र् Rules and examples—

1 इ+अ=य् — इति+अत्र=इत्यत्र

इ+अ=य् — यदि+अपि=यद्यपि

इ+ए=य् — प्रति+एकम्=प्रत्येकम्

इ+आ=य् — इति+आह=इत्याह

इ+औ=य् — नदी+औ=नद्यौ

2 उ+अ=व् — पठतु+अत्र=पठत्वत्र

उ+ए=व् — पठतु+एक =पठत्वेक

उ+आ=व् — गुरु+आज्ञा=गुर्वाज्ञा

उ+अ=व् — मधु+अरि·=मध्वरि

ऊ+औ=व् — वधू+औ=वध्वौ

3 ऋ+आ=र् — पितृ+आ=पित्रा

ऋ+ए=र् — मातृ+ए=मात्रे

ऋ+आ=र् — कर्तृ+आ=कर्त्रा

ऋ+ई=र् — कर्तृ+ई=कर्त्री

Here we give the Numberal word one to fifty

1	एक एकम् एका	26	षड् विशति
2	द्वौ, द्वे, द्वे	27	सप्तविशति
3	त्रय, त्रीणि, तिस्रः	28	अष्टाविशति
4	चत्वार, चत्वारि, चतस्र	29	नवविशति, एकोनत्रिशत्
5	पञ्च	30	त्रिशत्
6	षट्	31	एकत्रिशत्
7	सप्त	32	द्वात्रिशत्
8	अष्ट, अष्टौ	33	त्रयस्त्रिशत्
9	नव	34	चतुस्त्रिशत्
10	दश	35	पञ्चत्रिशत्
11	एकादश	36	षट् त्रिशत्
12	द्वादश	37.	सप्तत्रिंशत्
13	त्रयोदश	38	अष्टात्रिशत्
14	चतुर्दश	39	नवत्रिशत् एकोनचत्वारिशत्
15	पञ्चदश	40	चत्वारिशत्
16	षोडश	41	एकचत्वारिशत्
17	सप्तदश	42	द्विचत्वारिशत्
18	अष्टादश	43	त्रिचत्वारिशत्
19	नवदश, एकोनविशति	44	चतुश्चत्वारिशत्
20	विशति	45	पञ्चचत्वारिशत्
21	एकविशति·	46.	षट्चत्वारिशत्
22.	द्वाविंशति	47	सप्तचत्वारिशत्
23.	त्रयोविशति	48	अष्टचत्वारिशत् अष्टा च
24	चतुर्विंशति	49.	नवचत्वारिशत् एकोनपञ्चाशत्
25	पञ्चविशति	50	पञ्चाशत्

In grammar the Numberal words one and two always used in Singular and Duel respectively The word three to

eighteen used only in plural The form of सप्तन्, नवन्, दशन्, एकादशन् etc are used same as पञ्चन् and they equel in three Genders also The word 'उभ' used same as द्वि The विशतिः, एकविशति etc words are used same as 'मति' word in Singular number

Sentence-constraction (वाक्य-रचना)

अत्र एक बालक अस्ति—Here is one boy

एक बालक पश्यतु—See a boy

एका बालिका अत्र पठति—One girl reads here

अहम् एका बालिका पश्यामि—I see a girl

द्वौ बालकौ तत्र पठत —Two boys read there

भवान् द्वौ बालकौ पश्यति—You see the two boys

द्वे बालिके अधुना नृत्यत —Two girls dance now

अत्र एक फलम् अस्ति—One fruit is here

त्रय चत्वार वा बालका तत्र क्रीडन्ति—

Three or four boys are playing there

तिस्र बालिका गृहे पठन्ति—Three girls read at home

द्वे फले खादतु भवान्—You must eat two fruits

त्रीणि पुस्तकानि मम सन्ति—Three books are mine

चत्वारि फलानि स खादिष्यति—He will eat four fruits

पञ्च बालका षट् बालिकाः च अत्र सन्ति—

Five boys and six girls are here

सप्त फलानि, अष्ट पुस्तकानि च अत्र आसन्—

Seven fruits and eight books were here

पञ्चभ्य· विद्यालयेभ्य छात्राः आगच्छन्ति।—

The students come from five schools

द्वौ बालकौ दश वस्त्राणि+आनयत —Two boys bring ten cloths

चतस्त्र बालिका नद्या तरन्ति—Four girls are swim in river

विशति बालका पठन्ति—Twenty boys are reading

विशति बालिका पठन्ति—Twenty girls are reading

तत्र विशति फलानि सन्ति—There are twenty fruits

विशतिम् छात्रान् पश्यतु—See the twenty students

विशत्यै छात्राभ्य पुस्तकानि यच्छतु—Give the books to twenty girls

दातव्यं भोक्तव्यं सति विभवे सञ्चयो न कर्त्तव्यः।
पश्यन्तु मधुकरीणां सञ्चितम् अर्थ हरन्त्यन्ये॥

अर्थः—You help others (Pity person) and enjoy with money Don't collect excess of money It will be distroyed by others, just like honey, the bees collection is used by others You see!

शब्दार्थाः (Dictionary)

अभित, परित, सर्वत =around, उभयत =both side, निकषा=near, अन्तरा=between, अन्तरेण, विना=without, धिक्=disgrace, प्रति=towards, उपर्युपरि=upon, over, अधोऽध =below, उभ=both शब्दार्थ =meaning of word, हिमम्=snow, आलय =house, हिमालय =abode of snow, विद्यार्थी=student, विद्यालय =school, इतीदम्=so this, ईश =owner, उदय =rise, उपदेश =teaching, लघु=small, ऊर्मि=wave, सुर =god, इन्द्र=leader of gods, देव =brightful person, गण =groop, तथा=same manner, इति=for ending, पर =other, उपकार =helpness, हित=beneficial, महोत्सव =festivel, गगा=a name of river, उदकम्=water, ग्रीष्म =summer, ऋतु =season, राजर्षि =saint of kings, महर्षि =the great saint, इत्यत्र=in this place, यद्यपि=otherwise, प्रत्येकम्=saparetly, इत्याह=told like this, आज्ञा=order, अरि =enimy, पित्रा=by father, मात्रे=for mother, कर्त्रा=by doer, कर्त्री=(F) doer,

एक=one, द्वि=two, त्रि=three, चतुर्=four, पञ्चन्=five, षष्=six, सप्तन्=seven, अष्टन्=eight, नवन्=nine, दशन्=ten, एकादशन्=eleven विशति =twenty, त्रिशत्=thirty, चत्वारिशत्=fourty, पञ्चाशंत्=fifty, सति=if, विभव.=welth, सञ्चय =collection, मधुकरी=bee, अर्थ =money, अन्ये=others, हृष्=to be happy, ग्लै=for sad

Exercise—

1 Write the meaning of this shloka

श्रुत्वा स्पृष्ट्वा च दृष्ट्वा च भुक्त्वा घ्रात्वा च यो नरः।
न हृष्यति ग्लायति वा स विज्ञेयो जितेन्द्रियः।।

2 Translate into English

एक पुस्तकम् आनयतु। त· निकषा फले स्त.। चत्वार बालका पठन्ति। तिस्र बालिका पत्राणि लिखन्ति। चतस्र सञ्चिका अत्र सन्ति। सप्त छात्रा क्रीडन्ति। दश बालिका नृत्यन्ति। एकादश पुस्तकानि अत्र सन्ति। त्रिशत् बालका अत्र पठन्ति। पञ्चाशत् पुस्तकानि तत्र सन्ति।

3 सस्कृत-भाषायाम् अनुवाद कुर्वन्तु—

(Translate into Sanskrit language)

One boy reads here One girl goes there One book is there Ram eats a fruit Three boys are playing Four fruits are there Nine boys are writing Fourty students are reading in the school I go towards a house She gives three books

4 Join the Sandhis, which are mentioned below—

पठति+अत्र। पुस्तक+आलय। प्रतीक्षा+आलय। शश+अङ्क। इति+अपि। पर+उपकार। सूर्य+उदय। नर+ईश।

25. पञ्चविंशः पाठः

Contents—

1 Instrumental case 2 Vowel combination (स्वरसन्धि) 3 Numberal words, 4 Impersonal words (भाववाचक-शब्दा) 5 Sentences शब्दार्था and 6 Exercise ।

तृतीया विभक्तिः (Instrumental case)

1. In working field we want a medium for finishing that work The medium is treated as साधन or करण This 'करण' get third division

E g राम. हस्तेन लिखति—Ram writes by hand

नर पादाभ्या चलति—Man walks by legs

अह नेत्राभ्या पश्यामि—I see by eyes

2 Which part of body has some mistake, or disappear, that part get third case

E g स पादेन खञ्ज अस्ति—He is lame by leg

रमा कर्णाभ्या बधिरा अस्ति—Ramā is deaf with ears

डेविड नेत्रेण काण अस्ति—Devid is blind with single eye

3 Which simboul shows the reasion, that simboul get third case

E g स जटाभिः तापस प्रतीयते—He looks saintly by his hairs

स दण्डेन गोपाल प्रतीयते—He looks a cowherd by his stick

4 The words अलम्, कृतम् show the meaning enough In this

meaning the words अलम् and कृतम् get तृतीया विभक्ति ।

E g अल विस्तरेण—Enough by expansion
अल हसितेन—Enough of laughter
कृतं श्रमेण—Enough of hardwork

5 Which words have connected with the words सह, साकम्, सार्धम्, समम् (with), किम् (what), then they get third division

E g रामेण सह सीता अगच्छत्—Sitā went with Ram
मया साक/सार्ध भवान् चलिष्यति—You will go with me
कि धनेन?—What is the perpose of money?

6 In the meaning of nature also get third division

E g स प्रकृत्या शिष्ट· अस्ति—He is gentleman by his nature
अह सुखेन जीवामि—I live happily

7 Which word shows the equivalent for one and other then that word standing with third and sixth division

E g कृष्णेन तुल्य / सदृश· बलराम अस्ति। कृष्णस्य तुल्यः बलराम अस्ति।
The Balaram is equal to Krishna

8 Which words included with पृथक् and विना then they get any one case from second, third and fifth division

E g स राम विना न पठति
स रामेण विना न पठति — He does not read without Ram
स रामात् विना न पठति
स मा / मया / मत् वा पृथक् अभवत्।
He sapareted with/by/from me

स्वरसन्धिः (Vowel combination)

4 वृद्धिसन्धिः In this combination the vowel अ and आ coincides with ए and ऐ, then the letter ऐ accupy the both place अ+ए, अ+ऐ, आ+ए, and आ+ऐ In the same manner औ is also accupy the letters of अ+ओ, अ+औ, आ+ओ and

आ+औ

Eg 1 अत्र+एक =अत्रैक , पश्य+एतम्=पश्यैतम्
सा+एषा=सैषा, राज+ऐश्वर्यम्=राजैश्वर्यम्।

2 जल+ओघ =जलौघ , तण्डुल+ओदनम्=तण्डुलौदनम्।
महा+ओषधि =महौषधि , देव+औदार्यम्=देवौदार्यम्

5 **पूर्वरूपसन्धिः** (Sımilar combınatıon) (एङ पदान्तादति)—When the vowel ए and ओ (word endıng letter) joın अ, then अकार (अ) dısapears and ıt shows by the sımbol `ऽ'

Eg 1 विद्यालये+अस्मिन्=विद्यालयेऽस्मिन् = ın thıs school
गृहे+अत्र=गृहेऽत्र = here ın house
लोके+अस्मिन्=लोकेऽस्मिन् = ın thıs world

2 रामो+अहम्=रामोऽहम्
रामो+अत्र=रामोऽत्र
बालको+अयम्=बालकोऽयम् ।

6 **अयादिसन्धिः** (एचोऽयवायाव)—When the letter ए, ओ, ऐ and औ co-ıncıde wıth vowels then they converted ınto अय्, अव्, आय् and आव् respectıvely

1 हरे+ए=हरये
कवे+ए=कवये
ने+अनम्=नयनम्
शे+अनम्=शयनम्

2 भो+अति=भवति
गुरो+ए=गुरवे
भानो+ए=भानवे
भो+अनम्=भवनंम् ।

3 गै+अक =गायक
नै+अक =नायक
गै+अति=गायति

4. पौ+अक =पावक
द्वौ+एतौ=द्वावेतौ ।

In thıs type we gave complete lesson about vowel combınatıon In 27th chapter we start tó gıve some hınts about consonent-combınatıon

Numberal words 51 to 100 and some essensial numbers–

51 एकपञ्चाशत्
52 द्विपञ्चाशत्
53 त्रिपञ्चाशत्
54 चतु पञ्चाशत्
55 पञ्चपञ्चाशत्
56 षट्पञ्चाशत्
57 सप्तपञ्चाशत्
58 अष्टपञ्चाशत्
59 एकोनषष्टि
60 षष्टि
61 एकषष्टि
62 द्विषष्टि
63 त्रिषष्टि
64 चतु षष्टि
65 पञ्चषष्टि
66 षट्षष्टि
67 सप्तषष्टि
68 अष्टषष्टि
69 एकोनसप्तति
70 सप्तति
71 एकसप्तति
72 द्विसप्तति
73 त्रिसप्तति
74 चतु सप्तति
75 पञ्चसप्तति

76 षट् सप्तति
77 सप्तसप्तति
78 अष्टसप्तति
79 एकोनाशीति
80 अशीति
81 एकाशीति
82 द्व्यशीति
83 त्र्यशीति
84 चतुरशीति
85 पञ्चाशीति
86 षडशीति
87 सप्ताशीति
88 अष्टाशीति
89 एकोननवति
90 नवति
91 एकनवति
92 द्विनवति
93 त्रिनवति
94 चतुर्णवति
95 पञ्चनवति
96 षण्णवति
97 सप्तनवति
98 अष्टनवति
99 नवनवति
100 शतम्

101 एकोत्तरशतम्
एकाधिकशतम्
102 द्व्युत्तरशतम्
द्व्यधिकशतम्
103 त्र्युत्तरशतम्, त्र्यधिकशतम्
104 चतुरुत्तरशतम्
चतुरधिकशतम्
105 पञ्चोत्तरशतम्,
पञ्चाधिकशतम्
110 दशोत्तरशतम्,
दशाधिकशतम्
120 विशत्युत्तरशतम्,
विशत्यधिकशतम्
150 पञ्चाशदुत्तरशतम्
पञ्चाशदधिकशतम्
200 द्विशतम्, 300 त्रिशतम्
320 विशत्युत्तरत्रिशतम्
विशत्यधिकत्रिशतम्
1000 सहस्त्रम्
10000 अयुतम्
100000 लक्षम्
1000000 प्रयुतम्, नियुतम्
10000000 कोटि
1000000000 अर्बुदम्
100000000000 खर्वम्

1 If we want to say more then hundred and thousand in Sanskrit, then (you) put the small number first and उत्तर or अधिक to hundred or thousand

यथा— 111 एकादशोत्तरशतम्, एकादशाधिकशतम्।
250 पञ्चाशदुत्तरद्विशतम्, पञ्चाशदधिकद्विशतम्।

1200 द्विशतोत्तरसहस्रम्, द्विशताधिकसहस्रम्, द्वादशशतम्।
1500 पञ्चशतोत्तरसहस्रम्, पञ्चशताधिकसहस्रम्, पञ्चदशशतम्।
2500 पञ्चशतोत्तरद्विसहस्रम्, पञ्चशताधिकद्विसहस्रम्, पञ्चविशतिशतम्।

2 Now we give the numberal forms in systamatic order, in three Genders

	पुल्लिङ्गम् (Mas)	स्त्रीलिङ्गम् (Fem)	नपु (neutral)
First	प्रथम	प्रथमा	प्रथमम्
Second	द्वितीय	द्वितीया	द्वितीयम्
Third	तृतीय	तृतीया	तृतीयम्
Fourth	चतुर्थ	चतुर्थी	चतुर्थम्
Fifth	पंञ्चम	पञ्चमी	पञ्चमम्
Sixth	षष्ठ	षष्ठी	षष्ठम्
Seventh	सप्तंम	सप्तमी	सप्तमम्
Eighth	अष्टम	अष्टमी	अष्टमम्
Ninth	नवम	नवमी	नवमम्
Tenth	दशम	दशमी	दशममं्
Eleventh	एकादश	एकादशी	एकादश

3 For construct the numberal words एकादश to नवविश in the order of system, then we add विसर्ग ( ) in Masculine gender

Eg एकादश, द्वादश, अष्टादश, नवदश, विश, एकविश, त्रयोविश, नवविश· etc

4 From एकोनविशति (19) to on-ward we add the suffix तमप् (तम) and its forms in three genders also

Eg	पु	स्त्री	नपु
Nineteenth	एकोनविशतितम	एकोनविशतितमा	एकोनविशतितमम्
Twentieth	विशतितम	विशतितमा	विशतितमम्
Twentysecond	द्वाविशतितम	द्वाविशतितमा	द्वाविशतितमम्
Thirtieth	त्रिशत्तम	त्रिशत्तमा	त्रिशत्तमम्
Fourtieth	चत्वारिशत्तम	चत्वारिशत्तमा	चत्वारिशत्तमम्

Hundredth	शततम	शततमा	शततमम्
	सहस्रतम	सहस्रतमा	सहस्रतमम् ।

For the makıng of Impersonal words (भाववाचक-शब्दा) we add the suffix क्तिन् (ति) wıth roots These Impersonal words only ın Femınıne gender

Now we gıve some useful Impersonal words

अधि+इ=अधीति =Educatıon, प्र+आप्=प्राप्ति =gettıng, उप+लभ् =उपलब्धि=gettıng, earnıng, कम्=कान्ति =brıghtness, कृ=कृति =workshıṕ, गम्=गति =movement, जन्=जाति =caste, दृश्=दृष्टि =sıght, नम्=नति =salute, bowness, स्मृ=स्मृति =remem- berence

* For the detaıl see the appendıx no 8

वाक्य-रचना—

पञ्चाशत् बालका अत्र सन्ति—Fıfty boys are here
पञ्चाशत् बालिका तत्र सन्ति—Fıfty gırls are there
पञ्चाशत् फलानि अत्र सन्ति—Fıfty fruıts are here
विद्यालये षष्टि बालका सप्तति बालिका च संन्ति।
—Sıxty boys and seventy gırls are ın the school
तत्र शत पुस्तकानि सन्ति—Hundred books are there
तेषा पुस्तकाना मूल्य द्विसहस्र रुप्यकाणि अस्ति।
—The value of those books Rs two thousand only
प्रथमाया कक्षाया शत बालका पठन्ति।
—Hundred boys are readıng ın first class
पञ्चम्या कक्षाया द्विशत बालिका सन्ति।
—In fıfth class two hundred gırls are there
अष्टमकक्षाया नवति छात्रा पठन्ति।
—Nınty students are readıng ın eıghth class
प्रथमकक्षाया द्वितीय तृतीय अष्टम· च छात्रा· पठन्ति।
—The second, thırd and eıghth students of first class are readıng

षष्ठ्या कक्षाया· षष्टितम शततम च छात्रौ आह्वयतु।

—Call the sixtieth and hundredth students of sixth class

भारते शत कोटि जनसख्या अस्ति।

—The population in India is hundred crores

समयस्य त्वरिता गति अस्ति—The time has fast movement

छात्रस्य मुखे कान्ति अस्ति—In the face of student is brightness

इय मम उपलब्धि अस्ति—This is my earning

अत्रानेका जातय सन्ति—So maney castes are here

तस्योक्ति बुद्धि च सम्यक् स्त —His speach and intelect are right

शब्दार्था.—

हस्त·=hand, पाद =leg, नेत्रम्=eye, खञ्ज=lame, काण =blind with single eye, कर्ण =ear, बधिर=deaf, जटा=hairs, तापस=saintly, गोपाल =cowherd, साकम्, सार्धम्, समम्, सह=with, प्रकृति =nature, शिष्ट =gentleman, तुल्य, सदृश=equal, विना=without, पृथक्= separate, सूक्ति =saw, लोक =world, गायक =a singer, नायक = leader, भानु =sun, पावक =fire, सम्यक्=good, right, शिशु =child

Exercise—

1 Make the sentences by the help of these words—

काण । बधिरा। तापस । नायक । विना। शततमम् प्रथमा। चतुर्थी। सहस्रम्।· द्विशतम्। पश्यामि।

2 Translate into English—

स नेत्रेण काण नास्ति (न+अस्ति)। सा कर्णाभ्या बधिरा नास्ति। स प्रकृत्या साधु अस्ति। मम सदृश नरेश अस्ति। गायक. गीत गायति। अस्मिन् गृहे (7-1) दश जना सन्ति। प्रथमकक्षाया द्विशत छात्रा पठिष्यन्ति। सप्तम छात्रम् आह्वय। द्विसहस्र जना तत्र आसन् (were)। द्विशत पुस्तकानि अत्र सन्ति। रूपेशस्य बुद्धि सम्यक् अस्ति। आनन्द प्रथम शिशु अस्ति।

26. षड्विंशः पाठः

Contents—

1 Dative and Ablative cases (सम्प्रदानम् अपादान च)

2 Suffix क्तवतु and their examples

3 Sentences 4 Dictionary and 5 Exercise

* In Dative case fourth declension is used

Example—

(i) स विप्राय गा ददाति।—He gives a cow to the Brahmin

(ii) स विद्यायै यतते।—He tries to get knowledge

* With the verb take interest (रुच्) fourth declension is used

Eg बालकाय मोदक रोचते।—Child take interest in eating Modak

छात्राय पठन रोचते।—Student take interest in reading

बालकेभ्य क्रीडन रोचते।—Boys take interest in playing

* क्रुध्, द्रुह्, ईर्ष्य्, असूय् All these root verbs are used in Dative (Case)

यथा— राम मूर्खाय क्रुध्यति—Ram is angry with a foolishman

राम मूर्खाय द्रुह्यति—Ram hets a foolishman

राम मूर्खाय ईर्ष्यति—Ram is jealous of a foolishman

स मूर्खाय असूयति—He speeks ill of a foolishman

* If a prefix (उपसर्ग) is added to these क्रुध् and द्रुह् roots, then second declension is used

यथा— स क्रूरम् अभिक्रुध्यति—He becomes angry with the cruel

स क्रूरम् अभिद्रुह्यति—He feels jealous of the cruel

* If a purpose is expressed by the verbs then fourth declension is used

यथा— मोक्षाय प्रभु भजति—He prays to God for his salvation

यूपाय दारु—Wood for the pillar

काव्य यशसे—To write verses (पद्यम्) for fame

* अर्थम् and कृते (declensionless words) are used with Dative (case)

Eg भोजनाय = भोजनार्थम्, भोजनस्य कृते — For the food

भ्रमणाय = भ्रमणार्थम्, भ्रमणस्य कृते — For a walk

All carry the same meaning

* The words that are used with नम, स्वस्ति, स्वाहा, स्वधा, अलम्, वषट् etc are in Dative

यथा— शिवाय नम —I bow to Shiva

पुत्राय स्वस्ति—May the son be blessed

अग्नये स्वाहा—Dedication to the God-Agni

पितृभ्य स्वधा—Dedication to the fourfathers

हरि दैत्येभ्य अलम्—Hari is enough for cruels

इन्द्राय वषट्—Dedication to the God Indra

When there is separation then we say Ablative (case) In Ablative (case) fifth declension is used

यथा (Eg) स ग्रामात् आयाति—He comes from village

वृक्षात् पत्राणि पतन्ति—Leaves fell from the tree

* With root verbs like जुगुप्सा (hate) विराम (to stay) and प्रमाद

(to be lazy) the fifth declension is used in the Ablative

स पापात् जुगुप्सते—He hates sin

स पापात् विरमति—He does not commit a sin

स धर्मात् प्रमाद्यति—He becomes lazy for Dharma

* Fifth declension is used in the verbs meaning for fear of and for the protection of

यथा— स चोरात् बिभेति—He is afraid of the thief

स चोरात् त्रायते—He protecs us from the thief

* The root verb meaning to prevent from fifth declension is used

यथा— पापात् निवारयति—It keeps us away from sin

स यवेभ्यो गा निवारयति—He drives a cow away from the barley-field

* The root verb expressing meaning to hide is used in the fifth declension

यथा— मातु निलीयते कृष्ण —Krishna hides from his mother

* The root verb meaning to study under, the fifth case (declension) is used

यथा— शिक्षकात् पठति, अधीते—He learns from his teacher

* With the root verb meaning to be born and `to be', fifth declension is used

यथा— ब्रह्मण प्रजा प्रजायन्ते—Brahma gives birth to subject

हिमवतो गगा प्रभवति
हिमवतो गगा उद्भवति
हिमवतो गगा उद्गच्छति
— The Ganges rises in the Himalayas

* For the words meaning outside (बहि) later of since thet (प्रभृति) and the like take fifth declension in the Ablative case

यथा— ग्रामाद् बहि —Outside the village

तद् दिनाद् आरभ्य—Since that day

अस्मात् परम्—After this, Hence forth

शैशवात् प्रभृति—Since infency

विवाहविधे अनन्तरम्—After the marriage

वर्षाद् ऊर्ध्वम्—After one year

Suffix क्तवतु (तवत्)

Suffix क्तवतु is used in past tense Its तवत् remains It is in Active Voice There for the verb agrees with its subject in gender case and number

Verb will agree with its subject in the Nominative case

Some क्तवतु suffixial words in nutral masculine and feminine are given below—

धातव (Roots)	नपुसक	पुल्लिङ्गम् (Mas)	स्त्रीलिङ्गम् (Fem)
कथ्	कथितवत्	कथितवान्	कथितवती
कृ	कृतवत्	कृतवान्	कृतवती
क्री	क्रीतवत्	क्रीतवान्	क्रीतवती
गम्	गतवत्	गतवान्	गतवती
आ+गम्	आगतवत्	आगतवान्	आगतवती
ग्रह्	गृहीतवत्	गृहीतवान्	गृहीतवती
ज्ञा	ज्ञातवत्	ज्ञातवान्	ज्ञातवती
त्यज्	त्यक्तवत्	त्यक्तवान्	त्यक्तवती
दा	दत्तवत्	दत्तवान्	दत्तवती
दृश्	दृष्टवत्	दृष्टवान्	दृष्टवती
नी	नीतवत्	नीतवान्	नीतवती
पठ्	पठितवत्	पठितवान्	पठितवती
पा	पीतवत्	पीतवान्	पीतवती
प्रच्छ्	पृष्टवत्	पृष्टवान्	पृष्टवती

ब्रू	उक्तवत्	उक्तवान्	उक्तवती
लिख्	लिखितवत्	लिखितवान्	लिखितवती
वस्	उषितवत्	उषितवान्	उषितवती etc

* For detail see the appendix no 9
* In feminine gender words with क्तवतु suffix are declird acording to the word 'नदी'

In masculine gender the forms are as follows—

कृ+क्तवतु = कृतवत् word in पुल्लिङ्ग

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	कृतवान्	कृतवन्तौ	कृतवन्त
2	कृतवन्तम्	कृतवन्तौ	कृतवत
3	कृतवता	कृतवद्भ्याम्	कृतवद्भि
4	कृतवते	कृतवद्भ्याम्	कृतवद्भ्य·
5	कृतवत	कृतवद्भ्याम्	कृतवद्भ्यः
6	कृतवत	कृतवतो	कृतवताम्
7	कृतवति	कृतवतो	कृतवत्सु

Sentences—

स कुत आगतवान्?—Where did he come from?

स पठितवान्—He read

सा पठितवती—She read

बालक हसितवान्—The boy laughed

बालिका हसितवती—The girl laughed

छात्रौ तत्र गतवन्तौ—Both the students went there

छात्रे तत्र गतवत्यौ—Both the girls went there

बालकौ पुस्तक पठितवन्तौ—Both the boys went through the book.

बालिके तत्र पठितवत्यौ—The two girls studied there

छात्रा तत्र गतवन्त —The students went there

बालिका तत्र गतवत्य —The girls went there

ते सत्यम् उक्तवन्त —They spoke the truth

ता सत्यम् उक्तवत्य —They spoke the truth

बालका क्रीडितवन्त —The boys played

बालिका क्रीडितवत्य —The girls played

मनुष्या गान श्रुतवन्त —The men heard the song

नार्य गान श्रुतवत्य —The women heard the song

Dictionary—

आप्=to get, अधि+इ=to study, कुप्=to become angry, क्री=to buy, क्षिप्=to throw, ग्रह्=to catch, छिद्=to break, भिद्=to pierce, दुह्=to milk, द्रुह्=to feel jealous, दिव्=to shine, नश्=to be destroyed, नी=to carry, नृत्=to dance, पच्=to cook, बन्ध्=to tie, to bind, भक्ष्=to eat, भी=to fear, मन्थ्=to churn, मुच्=to leave, मुद्=to be happy, मृ=to die, या=to go, याच्=to beg, युज्=to add, युध्=to fight, रुद्=to weep, लभ्=to receive, वस्=to live, वद्=to speek, शी=to sleep, शो=to peel, सद्=to sit, सह्=to bear, सिव्=to stitch, सेव्=tó serve, स्तु=to praise, स्पृश्=to touch, स्मृ=to remember, स्वप्=to sleep, हन्=to kill, to murder, हस्=to laugh, हिस्=to do violence, हु=to give oblations, हृ=to kidnap, to stole

Exercise—

Translate in to English

बालक नगरात् आयाति। छात्र शिक्षकात् अधीते। स कथितवान्। स कार्य कृतवान्। सा कार्य कृतवती। बालक फलानि क्रीतवान्। स ग्राम गतवान्। शिक्षिका विद्यालय गतवती। कृषक कुत आगतवान्? सा सत्यम् उक्तवती। छात्र असत्य त्यक्तवान्। स सत्यम् उदितवान्। ते कार्य कृतवन्त ।

27. सप्तविंशः पाठः

Contents—

1 Genitive and Locative cases

2 क्त (त) Suffix 3 Sentence-formation

4 Consonent combination (व्यञ्जनसन्धि)

5 भारतस्य विश्वप्रसिद्ध महापुरुष **जिद्दु कृष्णमूर्तिः**

6 Dictionary

* The sixth case is used to show relation with a person or a thing

यथा— रामस्य पुस्तकम्—Rams book

गगाया जलम्—The Ganges water

तस्य धनम्—His wet wealth

* Sixth case is used for word showing direction, the words उपरि, उपरिष्टात्। पुर, पुरस्तात्। अध, अधस्तात्। पश्चात्। दक्षिणत, उत्तरत etc are used in the sixth case

यथा— गृहस्योपरि, गृहस्योरिष्टात्—On the house

गृहस्य पुर, पुरस्तात्—In front of house

गृहस्याध, अधस्तात्—Under the house

गृहस्य पश्चात्—After the house

गृहस्य दक्षिणत —To the south of the house

गृहस्योत्तरत —To the north of the house

* Sixth declension is used with these words—कृते, समक्षम्, मध्ये, अन्त, अन्तरे, पारे, आदौ etc

यथा— धनस्य कृते—For wealth

गुरो· समक्षम्—Before the teacher

छात्राणा मध्ये—Among the students

मन्दिरस्यान्त· अन्तरे वा—Inside the temple

गंगाया पारे—Across the Ganges

रामस्य आदौ —Before the advent of Ram, In the beginning of Ram

* The words showing distance and nearness, are used in the sixth case and the fifth case

यथा— ग्रामस्य/ग्रामात् दूरम्—Away from the village

ग्रामस्य/ग्रामात् समीपम्, निकटम्, पार्श्वम्, सकाश वा = Near the village

* In selecting one out of many, sixth or (वा) seventh declensions are used

यथा— कवीना/कविषु कालिदास श्रेष्ठ· = Kalidas is the best of all poets

बालकाना/बालकेषु नरेश पटुतम = Naresh is the cleverest of all the boys

* The base on which the verb acts is called locative and is used in the seventh case

यथा— स आसने उपविशति—He takes his seat

स आसन्दिकायाम् उपविशति—He sits on the chair

मोक्षे इच्छा अस्ति—Whishes for salvation

सर्वस्मिन् आत्मा अस्ति—Soul is omnipresent

* Words like युक्त, व्यापृत·, लग्न., व्यग्र, तत्पर· etc and

words showing cleverness like कुशल , निपुणः, दक्ष , प्रवीणः, चतुर, साधु , पटु etc are used in the seventh case

यथा— (i) गृहकर्मणि (7-1) युक्त , व्यापृत , लग्न , व्यग्र , तत्पर वा।
—Busy with domistic work

(ii) क्रीडने कुशल , निपुण , दक्ष , प्रवीण , चतुर , साधु , पटु वा।
—Expert in playing

* With verbs and words showing love, attachment and respect are used in the seventh case

यथा— (i) पिता पुत्रे स्निह्यति—Father loves his son
पुत्रे स्नेह (पितु)—Father has affection for his son

(ii) स रहसि रमते, रत , आसक्त , अनुरक्त वा।
—He is busy in studing the Upnishadas

(iii) तस्य दण्डनीत्याम् आदर
—He respects the policy of punishment

Rules about क्त (त) suffix—

In the meaning of past क्त and क्तवतु suffixes are used 'क्तवतु' is used in Active voice, and we have read it in the previous lesson क्त is used in Passive voice and Bhavavachya

* When क्त suffix is used in the Passive voice then this suffix will agree with Gender, Person and number

  In भाववाच्य it will be used Neuter Gender and singular number

* Word ending with क्त (त) suffix is diclined as the word बालक in Masculine Gender, In Feminine Gender it is declined as बालिका word and in Neuter Gender is diclined like the word 'पुस्तक'

यथा— मया ग्रन्थ पठित—The grantha was read by me
मया ग्रन्थौ पठितौ—Two granthas were read by me

मया ग्रन्था पठिता —Many granthas were read by me

स्त्रीलिङ्गम्—

मया बाला दृष्टा—The girl was seen by me

मया बाले दृष्टे—Two girls were seen by me

मया बाला दृष्टा —Many girls were seen by me

नपुंसकलिङ्गम्—

मया पुस्तक पठितम्—A book was read by me

मया पुस्तके पठिते—Two books were read by me

मया पुस्तकानि पठितानि—Many books were read by me

The words ending with suffix क्त in the Masculine Gender—

अस् (भू)=भूत, कथ्=कथित, क्री=क्रीत, क्रीड्=क्रीडित, खाद्=खादित, गम्=गत, आगम्=आगत, गै=गीत, ग्रह्=गृहीत, चल्=चलित, ज्ञा=ज्ञात, दा=दत्त, धाव्=धावित, नम्=नत, नी=नीत, पच्=पक्व, भू=भूत, पठ्=पठित, लिख्=लिखित, श्रु=श्रुत ।

Sentence-formation—

तेन कि कृतम्—What was done by him?

तेन पुस्तक पठितम्—A book was read by him

छात्रेण कि पठितम्—What was read by the student?

छात्रेण पुस्तिका पठिता—A booklet was read by the student

ग्रन्थ कै पठित —By whom was the grantha read?

ग्रन्थ बालकै पठित —The grantha was read by the boys

तै के पठिता ?—What were read by them?

तै. वेदा पठिता —Vedas were read by them

तत्र कि जातम्?—What happened their?

तत्र दुर्घटना जाता—An accident happened their

क्षेत्रे किम् उप्तम्—What was showed in the field?

क्षेत्रे बीजानि+उप्तानि—Seeds were showed in the field

त्वया कि भक्षितम्—What was eaten by you?

मया फलानि भक्षितानि—Fruits were eaten by me

त्वया कि श्रुतम्—What was heard by you?

मया गीत श्रुतम्—A song was heard by me

मया वेद श्रुत —The Veda was heard by me

मया गीता श्रुता—The Geeta was heard by me

मया समाचारा श्रुता —News was heard by me

तेन कुत्र यात —Where did he go?

तेन ग्रामो यात —He went to the village

तेन क्रीडितम्
तै क्रीडितम्
अस्माभि हसितम्
अस्माभि चिन्तितम्
मया हसितम्
त्वया हसितम्
बालकै हसितम्
बालिकाभि हसितम्

= * As it is translation is not available in English

व्यञ्जनसन्धिः (Consonant-combination)—

In Sanskrit, the system of Sandhis much importance Two consonants joined together consitute व्यञ्जन-सन्धि

व्यंजनानि Consonants—

All consonants should be written (half) with a slant dash (्)

कठोरव्यजनानि (अघोषव्यजनानि) = क्, ख्, च्, छ्, ट्, ठ्, त्, थ्, प्, फ् ।

मृदुव्यजनानि (घोषव्यजनानि) = ग् घ् ङ् । ज् झ्, ञ् । ड् ढ् ण् । द् ध् न् । ब् भ् म् । य् र् ल् व् । ह् ।

ऊष्मवर्णा = श्, ष् स् ह् ।

The readers should remember this classification of letters It will be much useful at the time of forming Sandhis

*1 क्, च्, ट्, त्, प् followed by a vowel or a soft (मृदु) consonant are changed to ग्, ज्, ड्, द्, ब् respectively As—

वाक्+गण = वाग्गण, वाक्+ईश = वागीश
अच्+अन्त = अजन्त
विश्ववाट्+उत्तर = विश्ववाडुत्तर
जगत्+ईश = जगदीश
सुप्+अन्त = सुबन्त, अप्+जम् = अब्जम् ।

*2 क्, च्, ट्, त्, प् groups followed by any one of ङ्, ञ्, ण्, न्, म् are changed to ङ्, ञ्, ण्, न्, म् respectively यथा (As)—

वाक्+मन = वाङ्मन, वाक्+मयम् = वाङ्मयम् ।
वाक्+नमनम् = वाङ्नमनम्, सम्राट्+मुखम् = सम्राण्मुखम् ।
तत्+नास्ति = तन्नास्ति, चित्+मयम्=चिन्मयम्, तद्+मयम् = तन्मयम् ।
सद्+मति = सन्मति, अप्+मयम् = अम्मयम् ।

*3 त्, थ्, द्, ध्, न् followed by ल् are changed to ल् itself यथा (As)—

जगत्+लय = जगल्लय
अस्मद्+लाभ = अस्मल्लाभ
जनान्+लभते = जनाँल्लभते Here 'n' (न्) becomes nasal (˘) before ल्

*4 रेफ (र्) followed by is dropped and the preceding vowel if short, is made long यथा (As)—

पुन रमते = (पुनर् रमते) = पुना रमते ।
हरि रथस्य = (हरिर् रथस्य) = हरी रथस्य ।
अन्त राष्ट्रीय = (अन्तर् राष्ट्रीय) = अन्ताराष्ट्रीय ।

*5 स् and letter त group (तवर्ग) followed by श् and letters of च group (चवर्ग), are changed श् or letters of च group, according to their rank in the group As (यथा)—

चवर्ग = च्, छ्, ज्, झ्, ञ् ।

राम च = (रामस् च) = रामश्च ।

हरि शेते = (हरिस् शेते) = हरिश्शेते ।

सत्+चित् = सच्चित् ।

*6 स् and त group (तवर्ग) followed by ष् and ट group (टवर्ग), are changed to ष् or ट group according to their rank यथा (As)—

बालक षष्ठ [बालकस् षष्ठ] = बालकष्षष्ठ ।

राम टीकते [रामस् टीकते] = रामष्टीकते ।

तत् टीका = तट्टीका ।

भारतस्य विश्वप्रसिद्धः महापुरुषः — (1)

जे. (जिद्दु) कृष्णमूर्तिः

जन्मना सिद्धपुरुष , महान् दार्शनिक , आडम्बरविहीन , सहजताया प्रतिमूर्त्ति , प्रकृतिप्रिय जे कृष्णमूर्ति दक्षिणभारतस्य आन्ध्रप्रदेशे, चित्तूर -जनपदस्य मदनपल्लईग्रामे एकस्मिन् ब्राह्मणपरिवारे (तस्य च पूजाकक्षे) 12-05-1895 तमे वर्षे जन्म लब्धवान्। अस्य मातु नाम सञ्जीवाम्मा, पितु नाम जिद्दु नारानैह (Jiddu Naraniah) च आसीत्। पितृमहोदय लघुनागरिकसेवक आसीत्। 1905 तमे वर्षे कृष्णमूर्ते माता दिवगता।

कृष्णमूर्ति जनवरी मासे 1909 तमे वर्षे अडियारम् (चेन्नई नगरस्थम्)

आगच्छत् यत्र 'थियोसोफिकल-सोसायटी' इति संस्थाया गतिविधयः प्रचलन्ति स्म। 27-11-1909 तमे वर्षे एनीबीसेण्टमहोदया कृष्णमूर्तिं मिलितवती। 5-12-1909 तमे वर्षे कृष्णमूर्तिः उक्तसंस्थायाः गोपनीयविभागे प्रविष्टवान्। तस्मिन् एव वर्षे यदा अयं महाभागः चतुर्दशवर्षाणाम् आसीत् तदा अयं 'विश्व-शिक्षकः' घोषितः यस्य च मैत्रेयात् सम्बन्धः आसीत्। इयम् उद्घोषणा एनीबीसेण्टमहोदयया कृता या खलु 'थियोसोफिकल-सोसायटी' इति संस्थायाः अध्यक्षा आसीत्।

एनीबीसेण्टमहोदया कृष्णमूर्तिं पुत्रत्वेन स्वीकृतवती (परिगृहीतवती) 1911 तमे वर्षे कृष्णमूर्तिः एनीबीसेण्टमहाभागया सह यूरोपं गत्वा भारतम् आगतवान्। 1912 तमे वर्षे कृष्णमूर्तिः तस्य भ्राता (नित्यः) च एनीबीसेण्टमहाभागया साकं यूरोपं गतवन्तौ। अस्मिन् एव वर्षे कृष्णमूर्तिः स्वप्ने भगवन्तं मैत्रेयं (बुद्धम्) दृष्टवान्। ततः 1921 तमवर्षपर्यन्तं द्वाभ्याम् अपि भ्रातृभ्यां भारतं नैव दृष्टम्। एनीबीसेण्टेन अस्मै उच्चशिक्षां प्रदातुं व्यवस्था कृता। सा अस्य विलक्षणतायां पूततायां च अतीव प्रभाविता आसीत्। तस्याः विश्वासः आसीत् यत् खलु कृष्णमूर्तेः शरीरे एकदा बुद्धस्य अवतारः सम्भविष्यति। अस्मिन् काले कृष्णमूर्तिः पैरिसं गतवान्, यत्र तस्य स्वागतं सम्मानं च मसीहवत् जातम्।

1921 तमे वर्षे दिसम्बरमासे द्वौ अपि भ्रातरौ (कृष्णमूर्तिः नित्यानन्दम् च) भारतम् आगतवन्तौ। अर्धहोराकृते पितरं मिलितवन्तौ। पिता तौ अस्पृश्यौ अमन्यत। ततः पितरं कदापि नैव मिलितवन्तौ। 1924 तमे वर्षे पितुः मृत्युः अभवत्। 1922 तमे वर्षे कृष्णमूर्तिः कोलम्बोतः सिडनी (आस्ट्रेलिया) गतवान् ततः ओजाईनगरं (कैलिफोर्निया) गतवान्।

अगस्तमासे 1922 तमे वर्षे कृष्णमूर्तिः रहस्यदर्शी (योगी) संजातः। अस्मिन् महान् परिवर्तनं जातम्। 8-1926 - 4-1927 पर्यन्तं कृष्णमूर्तिः ओजाईनगरे एनीबीसेण्टेन साकम् उषितवान्। अयं 1930 तमे वर्षे थियोसोफिकल-सोसायटीतः त्यागपत्रं दत्तवान्। अनेन साहसिकत्यागपत्रेण थियोसोफिकल-आन्दोलनं निष्प्रभावितं जातम्। 20-9-1933 तमे वर्षे एनीबीसेण्टस्य मृत्युः अभवत्। कृष्णमूर्तिः 1938-1947 तमवर्षपर्यन्तम् ओजाईनगरे (कैलिफोर्निया) न्यवसत्। तदनन्तरम् एतेषां मुख्यालयः

वसन्तविहारे, चेन्नईनगरे भारते जातम्। तस्य मुख्यालयस्य नाम **'कृष्णमूर्ति-फाउण्डेशन-इण्टरनेशनल'** इत्यस्ति।

भारतस्य स्वतन्त्रताया पश्चात् अय महापुरुष विश्वस्य प्रमुख-देशेषु भारतस्य च प्रमुख-नगरेषु समये समये भाषणानि प्रददाति स्म। कृष्णमूर्ति-फाउण्डेशनेन कुत्रचित् कुत्रचित् विद्यालया आरब्धा यत्र शिक्षणस्य नूतन प्रकार प्राचलत्। कृष्णमूर्ति एतेषा विद्यालयाना मार्गदर्शक आसीत्। अस्माद् अतिरिक्त स काम् अपि सस्थाम् उद्घाटयितु नैव वाञ्छति स्म। अय सस्थाना सगठनस्य च प्राय विरोधकर्त्ता आसीत्।

1974 तमे वर्षे महर्षिमहेशयोगी वायुयाने कृष्णमूर्ति मिलित्वा अस्य चरणस्पर्श कृतवान् निवेदितवान् च यत् 'मया साक नेपालदेश चलतु यत्र अह विश्वहिताय विशिष्टाम् उद्घोषणा करिष्यामीति'। अय महानुभाव महर्षे निवेदन नैव स्वीकृतवान्। अस्य महानुभावस्य इन्दिरा गॉधिना साक राजीवगॉधिना साक च निकटसम्पर्क आसीत्। आर. वेकटरमण (भारतस्य पूर्वराष्ट्रपति) अस्य प्रमुख मित्रम् आसीत्। जे कृष्णमूर्ति आत्मन कृते किमपि विशेषण नैव स्वीकृतवान् यथा- महर्षि, योगी, महात्मा, परमहस, भगवान् स्वामी आदय। अनेन अस्य सारल्य सुस्पष्टम्।

17-02-1986 तमे वर्षे जे कृष्णमूर्ति देवदारवृक्षाणा कुटीरे ओजाईनगरे, आर्यविहारे दिवगत। पञ्चसप्ताहपर्यन्तम् अयम् अग्न्याशयस्य कैसररोगेण पीडित आसीत्। अस्य दाह सस्कार वेनचुरा (Ventura)-स्थाने (कैलिफोर्नियायाम्) कृत। अस्य भस्मन विभागत्रय कृतम्। ओजाईकृते, इङ्गलैण्डकृते, भारतकृते च। भारते वाराणस्या राजघाटस्थले गगानद्याम्, गङ्गोत्र्याम् (हिमालये), अडियार-(चेन्नई) स्थलात् समुद्रे च अस्य भस्म प्रवाहितम्। मृत्यो पश्चात् कस्यापि प्रकारस्य स्मारकविषये स्वय जे कृष्णमूर्ति निषेधितवान्।

कृष्णमूर्तेः प्रमुखाः शिक्षाः—

1 यदि अह स्वपुत्राय प्रेम करोमि तर्हि अह सम्पूर्णमानवतायै प्रेम कर्तु शक्नोमि।

2 आत्मबोधकृते आत्मनिरीक्षणम् आवश्यकम्।

3 सत्य शाश्वत निस्सीम च वर्तते।

4 अलिप्ततया असगतया च विचारप्रवाह पश्यन्तु।

5 समस्याना समाधानम् आत्मना एव करणीयम्, न गुरुभि न च शास्त्रै ।

6 सत्यस्य पुनरावृत्ति नैव सम्भवति। सत्यस्य यात्रा स्वयमेव कर्त्तव्या।

7 विश्वास सयोजयति नैव, अपितु खण्डयति (अध्यात्मक्षेत्रे)।

8 य भवान् अस्ति, स एव ससार (व्हाट यू आर, द वर्ल्ड इज)

9 वर्तमाने जीवनमेव यथार्थ जीवनम्।

10 शिक्षाया आधारौ भयम् अनुशासन च न भवेताम्।

Dictionary—

अर्च्=to worship, आ+रभ्=to start, आ+ह्वे=to call, ईक्ष्=to see, खन्=to dig, गॄ=to swealIow, चेष्ट्=to try, जीव्=to live, ज्वल्=to burn, तन्=to spread, तप्=to feel hot, तुष्=to be satisfied, तृप्=to be satisfied, त्रै=to save, to protect, दश्=to sting, दण्ड्=to punish, दह्=to burn, दुह्=to milk, द्युत्=to shine, धृ=to wear, to put on, ध्वस्=to powder it, निन्द्=to insult, पच्=to cook, पलाय्=to escape, पूज्=to worship, प्रेर्=to inspire, बुध्=to understand, ब्रू=to speak, भिद्=to break, मन्=to know, to agry, मिल्=to meet, मुच्=to leave, मूर्च्छ्=to faint, यत्=to try, रच्=to creat, रञ्ज्=to impress, to colour, वन्द्=to pray, वप्=to sow, शम्=to be quiet, शास्=to order, शुभ्=to be beautiful, शुष्=to be dryed, श्रि=to serve, सद्=to go, to sit, टीक्=to go, साध्=to complete, सिच्=to irrigate, सृज्=to create, विसृज्=to leave, हृष्=to be satisfied

28. अष्टाविंशः पाठः

Contents—

1 शतृ (अत्) and शानच् (आन) suffixes

2 विसर्ग-सन्धि 3 Sentence-formation

4 समासा (Compounds)

5 स्वामी चिन्मयानन्द (भारतस्य विश्वप्रसिद्ध महापुरुष)

To show continuity in the present tense शतृ (अत्) suffix is used in the परस्मैपदी roots The form of शतृ remains the अत् Their declension will be in masculine gender like पठत्, and in the feminine gender with addition of ई (पठन्त्+ई=पठन्ती) like नदी word

Diclension of Masculine gender पठत् word—

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमा विभक्ति	पठन्	पठन्तौ	पठन्त
द्वितीया विभक्ति	पठन्तम्	पठन्तौ	पठत
तृतीया विभक्ति	पठता	पठद्भ्याम्	पठद्भि
चतुर्थी विभक्ति	पठते	पठद्भ्याम्	पठद्भ्य
पञ्चमी विभक्ति	पठत	पठद्भ्याम्	पठद्भ्य
षष्ठी विर्भाक्ति·	पठत	पठतो	पठताम्

सप्तमी विभक्ति	पठति	पठतो	पठत्सु
सम्बोधनम्	पठन्।	पठन्तौ।	पठन्त ।

पुल्लिङ्ग-एकवचनस्य शतृ प्रत्ययान्त-रूपाणि

अस्=सन्, क्रीड्=क्रीडन्, खाद्=खादन्, गम्=गच्छन्, आगम्=आगच्छन्, चल्=चलन्, नम्=नमन्, पठ्=पठन्, पा=पिबन्, भू=भवन्, लिख्=लिखन्, वस्=वसन्, श्रु=शृण्वन्, स्था=तिष्ठन् ।

*

शानच् प्रत्यय To show the continuity in the present tense शानच् suffix is used with the आत्मनेपदी roots and its pure form 'आन' remains

In most of the roots are preceded by मकार (म्) = (म्+आन=मान)

The words formed by शानच् suffix are diclinde in Masculine gender like बालक word, in Feminine gender like बालिका word and in Neuter gender like पुस्तक word

For example—here only the singular forms of first case are given in Masculine gender—

जन्=जायमान, कूर्द्=कूर्दमान, पलाय्=पलायमान,
मुद्=मोदमान, युध्=युध्यमान, वृध्=वर्धमान etc

*

In उभयपदी roots शतृ and शानच् both suffixes are used

यथा (As)	धातव	शतृ	शानच्
	कथ्	कथयन्	कथयमान
	कृ	कुर्वन्	कुर्वाण
	क्री	क्रीणन्	क्रीणान
	चुर्	चोरयन्	चोरयमाण
	दा	ददत्	ददान
	धा	दधत्	दधान
	ब्रू	ब्रुवन्	ब्रुवाण etc

विसर्गसन्धिः

1 Visarga ( ) preceded by अकार (अ) and followed by अकार (अ) or a soft consonant is changed to ओ and the following अ enters into it

यथा— अ +अ=ओऽ, स +अहम्=सोऽहम्, क +अपि=कोऽपि,
क +अयम्=कोऽयम्, छात्र +अवदत्=छात्रोऽवदत्,
जन +अस्ति=जनोऽस्ति।
छात्र +गच्छति=छात्रो गच्छति।
बालक +हसति=बालको हसति।
जन +जलम् आनयति=जनो जलम् आनयति।
पुरुष +वदति=पुरुषो वदति।

2 Visarga preceded इ or उ, and followed by a vowel or a soft consonant, is changed to र्, ʻ (रेफ)

यथा (As)— हरि +अवदत्=हरिर् अवदत्=हरिरवदत् ।
पितु +इच्छा=पितुर् इच्छा=पितुरिच्छा ।
लक्ष्मी +इयम्=लक्ष्मीर् इयम्=लक्ष्मीरियम्।
कवि +गच्छति=कविर् गच्छति=कविर्गच्छति।
गुरु +ब्रह्मा=गुरुर् ब्रह्मा=गुरुर्ब्रह्मा।
गुरु +विष्णु =गुरुर् विष्णु =गुरुर्विष्णु ।

3 Visarga remains unchanged if it is followed by a hard consonant

यथा— मुनि कथयति=मुनि. कथयति ।
कवि खादति=कवि खादति ।
गुरु पठति=गुरु पठति ।
छात्रा पठन्ति=छात्रा पठन्ति ।

4 Visarga followed by चकार (च) and छकार (छ) is changed to शकार (श)

यथा— बालक चलति = बालकश्चलति ।
जन छेदयति = जनश्छेदयति ।

5 Visarga followed by त् or थ् is changed to सकार (स्)

यथा— जन + तथा = जनस्तथा ।
राम + थूर्वति = रामस्थूर्वति ।

6 Visarga followed by श्, ष्, स् is either changed to श्, ष्, स्, respectively or remains unchanged

यथा— राम शास्ति = रामश्शास्ति, राम शास्ति ।
बालक षष्ठ = बालकष्षष्ठ, बालक षष्ठ ।
जन सहते = जनस्सहते, जन सहते ।

7 Visarga followed by ट् or ठ् is changed to ष्

यथा— राम + टीकते = रामष्टीकते ।

8 Visarga preceded by आकार (आ) and followed by vowels or the soft consonants is disappeared

यथा— देवा आगच्छन्ति = देवा आगच्छन्ति ।
ता इच्छन्ति = ता इच्छन्ति ।
छात्रा गच्छन्ति = छात्रा गच्छन्ति ।
बालका वदन्ति = बालका वदन्ति ।

Sentence-formation—

बालक पठन् अस्ति — The boy is studying
बालिका क्रीडन्ती अस्ति — The girl is playing
रूपेश पठन् चलति — Rupesh is walking while reading
छात्र पठन् हसति — The boy laughs while reading
नरेशो हसन् पठति — Naresh reads while laughing
स पश्यन् गच्छति — He goes while looking

सा पठन्ती हसति	—	She laughs while reading
छात्रा क्रीडन्ती चलति	—	Student walks while playing
बालिका खादन्ती पश्यति	—	Girl sees while eating
गीता नृत्यन्ती आगच्छति	—	Gita comes while dancing
अग्नि ज्वलन् अस्ति	—	The fire is burning
शिशव गायन्त सन्ति	—	The children are singing
गुरव आदिशन्त सन्ति	—	The teachers are ordering
ते पृच्छन्त सन्ति	—	They are asking
त्व निन्दन् गच्छसि	—	You go while insulting
वय पठन्त स्म	—	We are reading
यूय लिखन्त स्थ	—	You are writing
आवा क्रीडन्तौ चलाव	—	We walk while playing
तौ हसन्तौ गायत	—	They sing while laughing
अह गीत शृण्वन् अस्मि	—	I am hearing the song.
विद्यार्थी अधीयान अस्ति	—	The student is reading
बालक कूर्दमान चलति	—	The boy walks while jumping
बालक स्मयमान अस्ति	—	The boy is smiling
बालिका मोदमाना सन्ति	—	The girls are feeling happy
वीरा युध्यमाना सन्ति	—	The brave people are fighting
बालक शयानोऽस्ति	—	The boy is sleeping
भिक्षुका भिक्षमाणा सन्ति	—	The beggars are begging
अह वन्दमानोऽस्मि	—	I am praying
शिशुर्वर्धमानो वर्तते	—	The baby is growing

समासाः (Compounds)—

The combination of two or more words is called समास

Two or more words become one word when they are combined

There are six kinds of समासाऽ, their names like—

1 अव्ययीभाव (पूर्वपदप्रधान)

2 तत्पुरुष (उत्तरपदप्रधान)

3 कर्मधारय (उत्तरपदप्रधान)

4 द्विगु (उत्तरपदप्रधान)

5 बहुव्रीहि (अन्यपदप्रधान)

6 द्वन्द्व (सर्वपदप्रधान)

(1) अव्ययीभावसमासः

The first word in the अव्ययीभावसमास is prefix or अव्यय and the secodn word is noun

उदाहरणानि (Examples)

कृष्णस्य समीपम् = उपकृष्णम्—Near Krishna
मक्षिकाणाम् अभाव = निर्मक्षिकम्—Lack of flies
जनानाम् अभाव = निर्जनम्—Lack of people
रथस्य पश्चात् = अनुरथम्—After the chariot
हरे पश्चात् = अनुहरि—After the Hari
रूपस्य योग्यम् = अनुरूपम्—Similar
गृह गृह प्रति = प्रतिगृहम्—Towards each house

(2) तत्पुरुषसमासः

तत्पुरुषसमास is the combination of two or more words and विभक्तिज् of different cases become non-existent It will be called तत्पुरुषसमास by the name of the sign of different cases

द्वितीया तत्पुरुषः

कृष्ण श्रित = कृष्णाश्रित—Took shelter of Krishna
भय प्राप्त = भयप्राप्त—Was frightened

जीविकाम् आपन्न = जीविकापन्न —To earn a living

तृतीया तत्पुरुषः

बाणेन आहत = बाणाहत —Wounded with an arrow

खड्गेन हत = खड्गहत —Killed with a sword

विद्यया हीन = विद्याहीन —Without knowledge

मात्रा सदृश = मातृसदृश —Like mother

चतुर्थी तत्पुरुषः

यूपाय दारु = यूपदारु—Wood for the pillar

द्विजाय इदम् = द्विजार्थम्—For the brahmin

पंचमी तत्पुरुष.

चोरात् भयम् = चोरभयम्—Afraid of the thief

रोगात् मुक्त = रोगमुक्त —Recovery from illness

वृक्षात् पतित = वृक्षपतित —Fell from the tree

षष्ठी तत्पुरुषः

ईश्वरस्य भक्त = ईश्वरभक्त —Devotee of God

देवस्य आलय = देवालय —The house of God

देवस्य मन्दिरम् = देवमन्दिरम्—The temple of God

सप्तमी तत्पुरुषः

शास्त्रे निपुण = शास्त्रनिपुण —Expert in shastras

विद्यायां निपुण = विद्यानिपुण.—Expert in knowledge

जले मग्न = जलमग्न —Drowned in water

(3) कर्मधारयसमासः

The कर्मधारसमास is a combination of two words, The first is an adjective and the other is a noun The adjective qualifies the·noun

यथा— नीलम् उत्पलम् = नीलोत्पलम्—The blue lotus
कृष्ण सर्प = कृष्णसर्प —The black snake
सुन्दर पुरुष = सुपुरुष —A handsome man
सुन्दर पुत्र = सुपुत्र —A handsome son
कुत्सित पुरुष = कुपुरुष.—An evil person
कुत्सित दिनम् = कुदिनम्—A bad day
महान् चासौआत्मा = महात्मा—A noble soul
घन इव श्याम = घनश्याम —Dark like clouds
मुख कमलम् इव = मुखकमलम्—Face like a lotus

(4) **द्विगुसमास·**

द्विगुसमास is made up of two words The first word is an adjective number and the second word is a noun

यथा— पञ्चाना गवा समाहार = पञ्चगवम्—A group of five cows
त्रयाणा लोकाना समाहार = त्रिलोकम्—A group of three worlds
चतुर्णा युगाना समाहार = चतुर्युगम्—A group of four ages

* **(अलुक् समासः)** यत्र मध्यस्थविभक्ते लोप न स्यात् स अलुक्समास कथ्यते।

उदाहरणानि—परस्मैपदम्, आत्मनेपदम्, युधिष्ठिर कण्ठेकाल (शिव), अन्तेवासिन् (शिष्य), देवाना-प्रिय (मूर्ख), पश्यतोहर (स्वर्णकार), खेचर (देव, पक्षी), मनसिज. (काम), सरसिजम् (कमलम्), पात्रेसमिता (भक्षणस्य मित्राणि), गेहेशूर (गृहे वीर)।

भारतस्य विश्वप्रसिद्धः महापुरुषः (2)

स्वामी चिन्मयानन्दः

वेदान्तसूर्य, विधिवेत्ता, आङ्ग्लभाषा-विशारद, प्रवचनपटु, प्रसिद्ध-भाष्यकार, चिन्मयमिशनस्य सस्थापक, विश्वहिन्दुपरिषद संस्थापक-सदस्य, प्रत्युत्पन्नमति, धर्मप्रवण, आत्मीयताया प्रकाशपुञ्ज, वात्सल्यमय,

अनुशासनमूर्ति, आध्यात्मिकगुरु स्वामी चिन्मयानन्द केरलप्रान्ते, भारते मईमासस्याष्टमे दिनाङ्के षोडशोत्तरम् एकोनविंशतितमे वर्षे (8-5-1916) जन्म लब्धवान्। अस्य महात्मन जन्मनाम बालकृष्णन्मैनन आसीत्।

अय महानुभाव विश्वविद्यालयात् विधिशास्त्र (Law) तथा च आङ्ग्लसाहित्यम् अधीत्य उपाधी प्राप्तवान्। तदनन्तरम् आङ्ग्लशासन विरुध्य भारतीयस्वतन्त्रतासग्रामे भागं नीतवान्। राष्ट्रियक्रियाकलापकारणै अयम् आङ्ग्लसर्वकारेण कारागारे निक्षिप्त।

कारागारात् विमुच्य (विमुक्तेरनन्तरम्) बालकृष्णन्मैनन नेशनल-हेराल्ड-नामक-समाचारपत्र-विभागे कार्य गृहीतवान्। अत्र कार्य कुर्वन् स साधूना विषये विवरणात्मक लेख लेखितु तेषा कृत्यानि च प्रकाशयितु निश्चितवान्। एतदर्थम् अय स्वामिशिवानन्दस्य आश्रमम् ऋषिकेशं गतवान्। स्वामिशिवानन्दस्य दर्शनसमकालम् एव अयम् अभिभूत जात। अस्य हृदये महत् परिवर्तन जातम्। अय चिन्तनात्मकान् प्रश्नान् प्रष्टुम् आरब्धवान् यथा—जीवनस्य प्रयोजन किम् अस्ति? शाश्वतसुखस्य (आनन्दस्य) कि रहस्यम्? स (बालकृष्णन्मैनन) सन्यास नेतु सकल्पितवान्। 25-2-1949 तमे वर्षे शिवरात्रिदिवसे स्वामिशिवानन्देन सन्यासदीक्षा प्राप्य बालकृष्णन्मैनन स्वामिचिन्मयानन्दरूपे पुनर्जन्म लब्धवान्।

केषाचित् मासानाम् अनन्तर स्वामी शिवानन्द एन स्वसमयस्य प्रसिद्धवेदान्तशिक्षकस्य श्रीस्वामितपोवनस्य पार्श्वे गमनाय प्रेरितवान् य· खलु उत्तरकाश्या निवसति स्म। स्वामितपोवनशिष्यत्वे स्वामी चिन्मयानन्दः कठोरजीवनचर्यया धर्मग्रन्थाना गहनम् अध्ययन कृतवान्।

अध्ययनानन्तर स्वामी चिन्मयानन्दः सम्पूर्णदेशे· भ्रमण (देशाटनम्) कृतवान्। स देशे व्यापकरूपेण आध्यात्मिक सामाजिक च अधोगमनम् अनुभूतवान् तथा विनम्रतया तद् ज्ञानम् अन्येभ्यः दातु सकल्पितवान्, येन खलु तस्य जीवने पूर्णता समागता।

श्रीस्वामितपोवनात् आशीर्वाद प्राप्य स्वामी चिन्मयानन्द दिसम्बरमासे 1951 तमे वर्षे पूनानगरे स्वकीय प्रथम ज्ञानयज्ञ (आध्यात्मिक शिविरम्) सचालितवान्। यथा यथा हि सोऽधिकाधिकान् ज्ञानयज्ञान् भारतवर्षे सचालितवान्, तथा तथैव रूढिवादिन पुरोहिता उग्रा· जाता। तै·

विचारित यत् खलु वेदान्तज्ञान तेषा कृते सुरक्षित वर्तते, जनसामान्याय नैव प्रदातव्यम् इति। ते (पुरोहिता) काञ्चीशकराचार्याय इमम् आक्षेपम् (उपालम्भम्) उक्तवन्त। श्रीशकराचार्य (A senior Hindu saint) स्वामिचिन्मयानन्दस्य प्रतिबन्धम् उपेक्ष्य तान् पुरोहितान् उक्तवान् यत् गत्वा त शृण्वन्तु। तत प्रभृति पृष्ठेदर्शनस्यावसर नैव समागत।

1953 तमे वर्षे 'चिन्मयमिशन' इति सस्थाया स्थापना कृता। अस्मात् जनमचात् स्वामी चिन्मयानन्द मानव-निर्माणस्य वेदान्तज्ञान सम्पूर्णभारते ससारे च प्रसारितवान्। श्रीस्वामिन भाषणानि प्रवाहमयानि, तर्कपूर्णानि, विनोदप्रधानानि च भवन्ति स्म। सहस्रश जना श्रोतुम् आगच्छन्ति स्म।

स्वामिचिन्मयानन्दा अनेकवर्षपर्यन्त प्रतिदिनम् अष्टादशहोरापरिमित (18 hours) कार्य कुर्वन्ति स्म। चिन्मयमिशनकेन्द्राणि सम्पूर्णभारते विश्वस्मिन् च उद्घाटितानि सन्ति। शतश सन्यासिन, सन्यासिन्य, ब्रह्मचारिण, ब्रह्मचारिण्य च वेदान्तशिक्षणार्थ प्रशिक्षिता। सहस्रश अध्ययनसमूहा निम्नस्तराद् आरब्धा। अनेके सामाजिककार्यक्रमा आरब्धा सन्ति, यथा— विद्यालया, महाविद्यालया, चिकित्सालया, शोधकार्यक्रमा, प्रकाशनानि, वृद्धसदनानि, बाल-युवक-निर्माणकार्यक्रमा, प्रबन्धकार्यक्रमा, ग्राम्यबालिकाना कृते परिचारिका-प्रशिक्षणकार्यक्रमा, ग्राम्यमहिला-आयकार्यक्रमा, ग्रामीण-पर्यावरणीय-कार्यक्रमा च।

स्वामिचिन्मयानन्दा पञ्चत्रिशत्त अधिकपुस्तकाना लेखका वर्तन्ते, यस्मिन् मुख्योपनिषदा गीतायाश्च भाष्यम् अपि वर्तते। एतेषा भगवद्गीताया भाष्यम् अद्यतनपर्यन्तभाष्येषु सर्वोत्तम स्वीक्रियते। स्वामिमहोदयाना भाषणकला शकासमाधानशैली चातीव अप्रतिमे आस्ताम्। एषु शीघ्रनिर्णयक्षमता आश्चर्यजननी आसीत्। एते शतशतजनाना मार्गदर्शन स्वल्पे एव काले कर्तु क्षमा· आसन्।

स्वामिचिन्मयानन्दमहोदया स्वभौतिकशरीर 3-8-1993 तमे वर्षे सेनदिएगोनगरे सयुक्त-राज्य-अमेरिकायाम् (USA) अत्यजन्। तत· प्रभृति अय महापुरुष हिन्दुत्वे पुनर्जागरण कारितवान्। स रूढिवादिपुरोहिताना वेदान्तदर्शने-एकाधिकारवाद समाप्तवान् तथा चेद शाश्वतम् अमूल्य च ज्ञान भारताय ससाराय च समर्पितवान्।

चिन्मयमिशन अद्यत्वे निम्नलिखित-कार्येषु सलग्न वर्तते—

(1) वेदान्तस्य-उदात्तज्ञानस्य प्रसार।

(2) भारतीय-सस्कृते पुन स्थापना।

(3) व्यापक-समाजसेवा च।

चिन्मयमिशनस्य अनेके आश्रमा (Retreats) अनेकानि मन्दिराणि (Temples) च सम्पूर्णससारे वर्तन्ते। त्रिचत्वारिशद् उतर द्विशत (243) चिन्मयमिशनकेन्द्राणि भारते ससारे च वर्तन्ते। तत्र सर्वत्र मिशनस्य गतिविधय प्रचलन्ति। स्वामिचिन्मयानन्दस्य महासमाधे अनन्तर स्वामिन योग्यशिष्य अनेककलाविद् स्वामी तेजोमयानन्द चिन्मयमिशनप्रमुख जात। स सेण्ट्रल-चिन्मयमिशनट्रस्टस्य (CCMT) अध्यक्ष अपि वर्तते, या खलु मिशनस्य शीर्षसस्था वर्तते (अस्या सस्थाया मुख्यालय मुम्बईनगर्या भारते वर्तते)।

चिन्मयमिशनस्य ध्येयवाक्यम् (Motto) अस्ति यत् "अधिकाधिकजनेभ्यः अधिकाधिकसमयपर्यन्तम् अधिकाधिकप्रसन्नताप्रदानम् (सुखप्रदानम्) अस्माक धर्म।"

(To give maximum happiness to the maximum number for the maximum time is our religion)

एव स्वामिचिन्मयानन्दस्य कार्यानुशीलनेन स्फुटम् एतद् अवगम्यते यत् स क्रान्तदर्शी, निर्भीक, निस्वार्थ, धर्मपरायण, दीनहीनपतितरक्षक, नारीसम्मानसवर्धक, वैदिकधर्मप्रतिष्ठापक गुरुकुलशिक्षापद्धतिसचालक, समाजोन्नायक, राष्ट्रियचेतनाप्रबोधक, हिन्दुजाति-प्राणरूप कश्चन महाविद्वान् महापुरुषश्च आसीत्।

29. नवविंशः पाठः

Contents—

1 समासा (Compounds) 2 Maxims= सूक्तय 3 महर्षि-महेशयोगी (भारतस्य विश्वप्रसिद्ध महापुरुष) 4 शब्दार्था ।

(5) बहुव्रीहिसमासः

In बहुव्रीहिसमास another word is the main The बहुव्रीहिसमास is used as an adjective

यथा— 1 जितानि इन्द्रियाणि येन स **जितेन्द्रियः** (पुरुष)

जितेन्द्रिय = He who controlled his organs

2 दत्त भोजन यस्मै स **दत्तभोजनः** (भिक्षुक)

दत्तभोजन = He who has been given food

3 निर्गत भय यस्मात् स **निर्भयः** (पुरुष)

निर्भय = He who is without fear One who has conquered his fear

4 पीतम् अम्बर यस्य स **पीताम्बरः** (कृष्ण)

पीताम्बर = He who has yellow dress

5 दश आननानि यस्य स **दशाननः** (रावण)

दशानन = He who has ten heads

6. चत्वारि आननानि यस्य स **चतुराननः** (ब्रह्मा)

चतुरानन = He who has four heads

7 वीरा· पुरुषा यस्मिन् स **वीरपुरुषः** (ग्राम)

वीरपुरुष = A place where brave people reside

(6) द्वन्द्वसमासः

द्वन्द्वसमास is made up of two or more words in which the joining word च (and) is inserted

यथा— रामश्च कृष्णश्च = रामकृष्णौ = Ram and Krishna.
सीता च रामश्च = सीतारामौ = Sita and Ram
रामश्च लक्ष्मणश्च = रामलक्ष्मणौ
उमा च शकरश्च = उमाशकरौ
पत्र च पुष्प च फल च = पत्रपुष्पफलानि
राम च लक्ष्मण· च भरत च = रामलक्ष्मणभरता
पाणी च पादौ च = पाणिपादम् = Hands and legs
शुका च बका च = शुकबकम् = Parrots and storks
सुख च दु ख च = सुखदु खम्
माता च पिता च = पितरौ
स च राम च = तौ

सूक्तयः Maxims—

1 बहुरत्ना वसुन्धरा—The earth is fool of jewels

2 बह्वाश्चर्या हि मेदिनी—The earth is fool of wonders

3 जननी जन्मभूमिश्च स्वर्गाद् अपि गरीयसी—
Mother and the motherland are better then paradise

4 मन एव मनुष्याणा कारण बन्धमोक्षयो —
Mans mind is the couse of ones bondage and salvation

5 कर्मदोषात् दरिद्रता—Poverty is due to evil deeds

6 विद्या धर्मेण शोभते—The knowledge becomes graceful by Dharma, Dharma adds grace to knowledge

7 त्रैलोक्ये दीपको धर्म —
Dharma is the lamp leads to three worlds

8 धर्मेण हीना पशुभि समाना —
The men without religion are like animals

9 धर्मो मित्र मृतस्य च—Dharma is a friend of the dead

10 यतो धर्मस्ततो जय —Where there is Dharma there is victory

11 सत्य कण्ठस्य भूषणम्—Truth is the ornament of our voice

12 सत्यमेव जयते नानृतम्—Truth alone wins not a falsehood

13 अर्थेन बलवान् सर्व —Welth makes all people strong

14 द्रव्येण सर्वे वशा —Welth enslaves every one

15 पात्रत्वाद् धनम् आप्नोति—Ability makes one earn welth

16 निर्धनस्य कुत सुखम्—A poor man has no happiness

17 सर्व शून्य दरिद्रस्य—Every thing is zero for the poor

18 सगात् सजायते काम —Sexual feeling arise from contect

19 अस्थिर जीवित लोके—Life is unsettled in the world

20 नवा वाणी मुखे मुखे—
The more the speakers the more the statements

21 उत्सवप्रिया खलु मनुष्या —Men delight in celebration

22 ब्राह्मणा मधुरप्रिया —Brahmins are found of sweets

23 न सा सभा यत्र न सन्ति वृद्धा —
Where there is no wise-man, there is no assembly

24 समय एव करोति बलाबलम्—
Time makes everyone strong and weak

25 कालस्य कुटिला गति —Time don't proceed in a uniform way

26 अजीर्णे भोजन विषम्—Food is poison in indigestion

27 शरीरम् आद्य खलु धर्मसाधनम्—
The first step in Dharma is healthy body

28 सेवाधर्म परमगहन —The path of service is very tough

29 आचार परमो धर्म —Conduct leads to परमधर्म ।

30 मौन सर्वार्थसाधकम्—Silence accomplishes many purposes

31 मौन स्वीकृतिलक्षणम्—Silence is half consent

32 सहसा विदधीत न क्रियाम् अविवेक परम् आपदा पदम्—
We should not attempt any thing all of a sudden Lack of intelligence gives rise to a lot of troubles

33 वचने का दरिद्रता—Don't be a miser in speaking

34 ससर्गजा दोषगुणा भवन्ति—
A man is known by the company he keeps

35 पद हि सर्वत्र गुणैर्निधीयते ।—
A man gets a high post by virtue of his qualities
Virtue anables a man to cure a noble post

36 परोऽपि हितवान् बन्धु —
A stranger becomes a brother by lending a helping hand

37 समानशीलव्यसनेषु सख्यम्—A bird of a fether flock go gether

38 महीयास प्रकृत्या मितभाषिण —
Great men are usually men of few words

39 शील पर भूषणम्—Modesty is an ornament of all virtues

40 सकलगुणभूषा च विनय —
Politeness is an ornament of all virtues

41 कण्ठे सुधा वसति वै खलु सज्जनानाम्—
There is nectar in the voice of good people

42 प्रारभ्य चोत्तमजना न परित्यजन्ति—
Good people never desert a work in between

43 मनस्येक वचस्येक कर्मण्येक महात्मनाम्—
There is unity in mind, words and deeds in a noble soul

44 अनार्य परदारव्यवहार—It is the deed of a vulgar person to converse with ladies and try to keep their company

45 नास्ति ज्ञानात् पर सुखम्—
There is no other happiness except learning

46 मतिरेव बलाद् गरीयसी—A pen is mighter then a sword

47 क पर प्रियवादिनाम्—
For a sweet-speaker there is no stranger

48 हित मनोहारि च दुर्लभ वच —Sweet and useful preaching is rare

49 मित च सार च वचो हि वाग्मिता—Brevity is the art of speaking

50 उद्योग पुरुषलक्षणम्—Work is man

51 उद्यमेन हि सिध्यन्ति कार्याणि न मनोरथै ।—
Success is achieved by hard work and not by desires

52 उद्योगिन पुरुषसिहम् उपैति लक्ष्मी —Fortune favours the brave

53 सघे शक्ति कलौ युगे—In Kaliyug pover is lies in organization

54 जठर को न बिभर्ति केवलम्—Who does not fill the belly

55 न सन्तोषात् ·परम सुखम्—
(i) There is no happiness except contentment
(ii) Contentment is bliss

56 क्रोधो मूलम् अनर्थानाम्—
(i) Anger is the root cause of all evils
(ii) Anger is one letter short of danger

57 अतिथिदेवो भव— (i) Let the guest be your god
(ii) Treat the guest as your god

58 अति सर्वत्र वर्जयेत्—Excess of every thing is bad

59 कष्ट खलु पराश्रय —To depend on others leads to trouble

60 आत्मार्थे पृथिवी त्यजेत्—Leave the Earth for the soul

61 न कूपखननं युक्तं प्रदीप्ते वह्निना गृहे।—
It is not good to dig a well when fire is raging

62 यथा राजा तथा प्रजा—As the king so is the subject

63 अर्थो हि कन्या परकीय एव—A girl is the welth of another

64 विनाशकाले विपरीतबुद्धि —
In adversity wisdom follows the opposite way

65 बालाना रोदन बलम्—Power of children lies in shedding tears

66 ऋते ज्ञानान्न मुक्ति —There is no salvation without knowledge

67 न च विद्यासमो बन्धु —Books are the best companions

68 विद्याधन सर्वधनप्रधानम्—Knowledge is the best of all wealth

69 विद्यामित्र प्रवासे च—Learning helps us in foreign lands

70 विद्यारूप कुरूपाणाम्—
Learning makes an ugly man look beautiful

71 विद्या सर्वस्य भूषणम्—Learning is an ornament of all

72 विद्या पर दैवतम्—Knowledge is the supreme God

73 विद्याविहीन पशु —A man without learning is like an animal

74 सार गृह्णन्ति पण्डिता —
The learned man acquirs the substance

75 दूरतः पर्वता रम्या ।—All that glitters are not made in gold

भारतस्य विश्वप्रसिद्धः महापुरुषः (3)

महर्षि-महेशयोगी

भावातीतध्यानस्य प्रस्तोतु महर्षिमहेशयोगिन जन्म भारतस्य मध्यप्रदेशस्थे जबलपुरजनपदे अभवत्। एतेषा बाल्यकालस्य नाम महेशश्रीवास्तव आसीत्। एते पर्याप्तसमयपर्यन्त हिमालये बद्रिकाश्रमे ज्योतिर्मठे न्यवसन्। ज्योतिर्मठस्य जगद्गुरुशकराचार्य स्वामी ब्रह्मानन्द सरस्वती महर्षियोगिनाम्

आध्यात्मिको गुरुर्वतते। ब्रह्मानन्दसरस्वती-गुरो सकाशात् महर्षिमहेशयोगी भावातीतध्यानस्य शिक्षा गृहीतवान्। गुरो देहावसानानन्तर महेश-श्रीवास्तव महेशयोगी सजात ।

तदनन्तर महेशयोगी समाजस्य-आध्यात्मिक स्तर सशोधयितु प्रारभत। पूर्वम् अय भारतस्य दाक्षिणात्यराज्येषु प्रभूत भ्रमण कृतवान्। अयम् 1957 ईस्वीयवर्षपर्यन्त लोकमनसि सुतरा स्थान निर्मितवान्। तत भारतीयपण्डितै अस्मै "महर्षि" इत्युपाधि प्रदत्ता। तत्पश्चाद् अयम् आध्यात्मिक-पुनरुत्थाननामकम् आन्दोलनम् आरभत।

अय षष्ट्युत्तर-एकोनविशतितमस्य (1960) ईस्वीयवर्षस्य जनवरीमासे पाश्चात्यदेशाना यात्रार्थ गतवान्। भावातीतध्यानम् (TM) इतिशब्दस्य प्रयोग अनेनामेरिकायात्रा-प्रसगे एव कृत, उक्त च यत् इद ध्यान मानवीयचेतनाया विस्तारस्य विधि वर्तते।

तस्मिन् समये पाश्चात्यदेशेषु मादकद्रव्याणा (चरस-गॉजा-एल एस डी आदीनाम्) प्रचलनम् अधिकम् आसीत्। महर्षिमहेशयोगिना अस्या स्थिते अध्ययन कृत्वा 'भावातीतध्यानम्' वैकल्पिकरूपे प्रस्थापितम्। महर्षिणा उक्त यद् इदं ध्यान मन शक्तीना विस्तार करोति, चेतनाया निर्मलीकरण करोति, कार्येषु दक्षताम् उत्पादयति, मानसिकीम् अशान्ति दूरीकरोति, बुद्धे विकास करोति, ज्ञान च वर्धयति। अनेनध्यानेन शैक्षणिकयोग्यताया वृद्धिर्भवति।

तेषु दिनेषु - इग्लैण्डदेशे 'बीटल्स' नामान गायका सगीतकाराश्च पर्याप्ता लोकप्रिया अभवन्। एतेषु बहव जना मादकद्रव्यवशीभूता अभवन्। एतैर्यदा भावातीतध्यानविषये महर्षिविषये च श्रुत तदा एते शीघ्रमेव महर्षिसकाशम् आगच्छन्। एतेषु वालीवुडस्य प्रसिद्धा सिनेतारिका 'मिया फारो' अपि आसीत्। सा महर्षिमहेशयोगिन गुरुरूपे स्वीकृतवती। अनेन भावातीतध्यान सम्पूर्णविश्वस्मिन् लोकप्रियता प्राप्नोत्, महर्षि च प्रसिद्ध धनपति सञ्जात ।

महर्षिमहेशयोगी विगतचत्वारिशद् अधिक वर्षेभ्य अनवरत भावातीतध्यान-विषये प्रयोगशीलो वर्तते। इद ध्यान वैज्ञानिकपरीक्षणै अपि प्रमाणित यद् इद मानवस्य शक्ति सृजनशीलता च वर्धयति तस्य खेद च-अपाकरोति।

पञ्चसप्तत्युत्तरम् एकोनविशतितमे (1975) वर्षे महर्षिणा स्विट्जरलैण्ड-देशे मेरु-महर्षि-यूरोपीय-शोध-विश्वविद्यालयस्य स्थापना कृता, यस्मिन् चेतनाविषये शोधकार्य प्रारब्धम्। अमेरिकी-विश्वविद्यालया· भावातीतध्यान स्वस्व-पाठ्यक्रमेषु स्वीकृतवन्त । पाश्चात्यदेशै जीवनस्य विभिन्नेषु क्षेत्रेषु भावातीतध्यान (TM) प्रारब्धम्, तस्य लाभाश्च सिद्धा । इद ध्यान मानवस्य सम्पूर्ण व्यक्तित्व विकासयति-इति मनोवैज्ञानिकै अपि स्वीकृतम्। अद्यत्वे महर्षिसस्थासु अन्येषु च क्षेत्रेषु 'भावातीतध्यानसिद्धिकार्यक्रम' प्रचलितो वर्तते।

अद्य महर्षिमहेशयोगी ससारस्य सर्वाधिको धनिको व्यक्ति कथ्यते। अद्यावधि भावातीतध्यानस्य पञ्चविशति-सहस्राधिका शिक्षका निर्मापिता सन्ति, ये खलु विश्वस्य पञ्चाशदुत्तरशत (150)-देशेषु चतुस्सहस्रकेन्द्राणा सञ्चालन परिचालन च कुर्वन्ति। अमेरिकाया न्यूयार्के, जर्मनीदेशे, भारतस्य जबलपुरनगरे च त्रय आधुनिक-मुद्रणालया (प्रैस) सस्थापिता । अमेरिकाया आयोवाराज्ये महर्षिअन्ताराष्ट्रियविश्वविद्यालय स्थापित । ऋषिकेशे (भारते) शकराचार्यनगर नामक प्रसिद्ध आश्रमो वर्तते। दिल्लीत नातिदूर नोएडाक्षेत्रे महर्षिनगर वर्तते,, यत्र विश्वविद्यालयस्य कृते बहूनि विशालानि भवनानि विद्यन्ते। प्रयागे प्रसिद्ध आश्रमो निर्माणप्रक्रियाया वर्तते। विभिन्नप्रदेशेषु बहवो महर्षिविद्यालया सन्ति।

महर्षिपार्श्वे अनेकानि विमानानि, हैलीकॉप्टरयानानि, जलपोता, कारयानानि च सन्ति। औद्योगिकक्षेत्रेऽपि महर्षिणा प्रवेश लब्ध·। अनेन ज्ञायते यद् अस्यपार्श्वे धनस्यातुलो भण्डारो विद्यते। लक्ष्मी स्वत सिद्धा वर्तते, इति नात्र सन्देहावलेश ।

महर्षिमहेशयोगी महोदयो विनम्रताया प्रतिमूर्ति विद्यते। विदेशेषु एतेषा ख्याति भारतादपि-अधिकतरा वर्तते। महर्षि पारम्परिको भारतीयो मनीषी विद्यते। अय वेदप्रामाण्य स्वीकरोति। सस्कृतं सस्कृति चातितरा वाञ्छति। आयुर्वेदपद्धति फलित-ज्योतिष च समुन्नतम् अभिलषति। भावातीतध्यानस्य माध्यमेन, सात्विकताया प्रचारेण प्रसारेण च सम्पूर्णे भूमण्डले रामराज्यम् आनेतु कृतसकल्पो वर्तते।

शब्दार्थाः—

जनपद =District, बाल्यकाल =Childhood, मठ =Monastery, सशोधनम्=Modification, स्थान निर्मितवान्=To vin a place in ones heart, आन्दोलनम्=Movement, यात्रा=Travel, Journey, भावातीतध्यानम् =Transcendental Meditation, चेतना=Consciousness, विधि = Method, मादक =Intoxicants, विस्तार =Extension, अशान्ति =Mental tension, गायक =Singer, सगीतकार =Musician, लोकप्रिय =Popular, सिनेतारिका = Actress, Film star, स्वीकृतम्=Accept, प्रयोगशील = Practical, प्रमाणितम्= Certified, सृजनशीलता=Creativity, खेद =An-happy, स्थापना=Estab-lish, सचालनम्, परिचालनम्=To conduct, सन्देह =Doubt, कृतसकल्प = A man of firm determination

30. त्रिंशः पाठः

Contents—

1 Maxims of Vedas (वेदाना सूक्तय)
2 **ओशोमहोदयः** (भारतस्य विश्वप्रसिद्ध महापुरुष)
3 शब्दार्था ।

1 अनागो हत्या वै भीमा। अथर्ववेद 10-1-29
To kill an innocent person is horrible

2 अन्यो अन्यम् अभिहर्यत। अथर्ववेद 3-30-1
Love each other

3 आयुर् यज्ञेन कल्पताम्। यजुर्वेद 9-21
Make life worthy by sacrifice

4 इय ते यज्ञिया तनू। यजुर्वेद 4-13
This body of yours is for serving others

5. मा जीवेभ्य प्रमद। अथर्ववेद 8-1-7
Don't be indifferent towards the living

6 पुमान् पुमास परिपातु विश्वत। ऋग्वेद 7-75-14
Let man protect man from every quarter

7 मित्रस्य चक्षुषा समीक्षामहे। यजुर्वेद 36-18
Let us see all with a friendly look

8 अय मे हस्तो भगवान्। ऋग्वेद 10-60-12
Felicitous is this my hand

9 उच्च तिष्ठ महते सौभगाय। अथर्ववेद 2-6-2
Rise up for great good fortune

10 यो जागार तम् उ सामानि यन्ति। ऋग्वेद 5-44-14
To him who is wide awake, do the lauds come

11 अहम् अनृतात् सत्यम् उपैमि। यजुर्वेद 1-5
To truth I go from untruth

12 ऋतस्य पथा प्रेत। यजुर्वेद 7-45
Follow the path of truth

13. ऋतस्य पन्थाम् अनु पश्य साधु। अथर्ववेद 18-4-3
Observe well the path of truth

14 सत्य वक्ष्यामि नानृतम्। अथर्ववेद 4-9-7
I shall (always) speak the truth, never a falsehood

15 सत्यस्य नाव सुकृतम् अपीपरन्। ऋग्वेद 9-73-1
The ships of truth bear the pious man across

16 सत्येनोत्तभिता भूमि । ऋग्वेद 10-85-1
By truth is the earth upheld

17 अश्मान तन्व कृधि। अथर्ववेद. 1-2-2
Make the body hard as stone

18 अश्मा भवतु नस्तनू । यजुर्वेद. 19-49
May our body be hard as stone

19 चक्रवाकेव दम्पती। अथर्ववेद 14-2-64
May the husband and wife be as loving as the chakra-bird couple

20. तन्मे मनः शिव-सकल्पम् अस्तु। यजुर्वेद 34-1
May my mind be full of good intentions

21 भद्र मन कृणुष्व। ऋग्वेद 8-19-20
Make the mind gracious (noble)

22 मा गतानाम् आ दधीथाः। अथर्ववेद 8-1-8
Those who have gone, think not of them

23 मा पुरा जरसो मृथा। अथर्ववेद 5-30-17
Let death not overtak the before old-age

24 त्यक्तेन भुञ्जीथा·। यजुर्वेद 40-1
Enjoy (the possessions) in a spirit of renunciation

25 शतहस्त समाहर सहस्रहस्त सकिर। अथर्ववेद 3-24-5
O hundred-handed! treasure the earnings,
O thousand-handed! bestow (them) liberally

26 आरोह तमसो ज्योति। अथर्ववेद 8-1-8
From darkness advance towards light

27 एक सद् विप्रा बहुधा वदन्ति। ऋग्वेद 1-164-46
To one existent the sages give different names

28 पावका न सरस्वती। ऋग्वेद 1-3-10
Learning sanctifies us

29 यस् तन्न वेद किम् ऋचा करिष्यति। ऋग्वेद 1-164-39
Who knows not that, of what avail will the Italies be to him?

30 विद्ययाऽमृतम् अश्नुते। यजुर्वेद 40-14
Through knowledge one attains immortality

31 इला सरस्वती मही तिस्रो देवीर् मयोभुव। ऋग्वेद· 1-13-9
Language, culture and territory (land) these three powers are the givers of bliss

32 माता भूमि पुत्रो अह पृथिव्या। अथर्ववेद 12-1-12
This land is my mother, I am the son of the motherland

33 राष्ट्र धारयता ध्रुवम्। ऋग्वेद 10-173-5
Hold the country with firmness

34 वय राष्ट्रे जागृयाम। यजुर्वेद 9-23
Let us keep alert in our country

35 अस्माक वीरा उत्तरे भवन्तु। अथर्ववेद 19-13-11
Let our heroes be supermost

36 सुवीर्यस्य पतय स्याम। ऋग्वेद 6-47-12
May we be the masters of great valour

37 अग्ने नय सुपथा। ऋग्वेद 1-189-1
O Lord! lead us on to the right path

38 भद्रं कर्णेभि शृणुयाम देवा। ऋग्वेद 1-89-9
O wisemen! may we listen to what is good with our ears

39 सर्वा आशा मम मित्र भवन्तु। अथर्ववेद 19-15-6
May all the quarters be benevolent to me

40 स्वस्ति पन्थाम् अनु चरेम। ऋग्वेद 5-51-15
May we follow the virtuous path

41 जिह्वाया अग्रे मधु मे। अथर्ववेद 1-34-2
May my talk be sweet

42 मधुमती वाचम् उदेयम्। अथर्ववेद 16-2-2
I should always speak sweetly

43 मधुमन्मे परायण मधुमत् पुनरायनम्। ऋग्वेद 10-24-6
Sweet be my going forth and sweet my return

44 मा भ्राता भ्रातर द्विक्षन् मा स्वसारम् उत स्वसा। अथर्ववेद 3-30-3
Let not brother hate his brother, nor sister her sister

45. केवलाघो भवति केवलादी। ऋग्वेद 10-117-6
All guilt is he who eats alone (without sharing)

भारतस्य विश्वप्रसिद्ध· महापुरुष. (4)

ओशोः

"प्रथम जीवनम् (तस्य स्वातन्त्र्येण निर्माण च)
मत्-कृते द्वितीया महत्त्वपूर्णा वार्ता-अस्ति—प्रेम
तृतीय सर्वाधिको मूलभूताधिकार (इच्छामृत्यु)
चतुर्थी सत्यस्य कृते गवेषणा
पञ्चम ध्यानम्—सर्वा शिक्षाप्रणाल्य· ध्यानाय-उपयुक्त-वातावरणस्य निर्माण कुर्यु। ध्यान केनापि धर्मेण सम्बन्धित नास्ति। न चेद कोऽपि विश्वासो वर्तते। इद तु विशुद्धरूपेण-अन्तर्विज्ञान वर्तते
षष्ठी—समस्तेषु आयामेषु स्वतन्त्रता
सप्तमी—एका पृथ्वी-एका मानवता
अष्टमी—प्रत्येक व्यक्तेर् अद्वितीयता
नवमी (वार्ता)—एक विश्वसर्वकार·
दशमी (वार्ता)—गुणतन्त्रम्। लोकतन्त्रम् असफल जातम्।
मानवीयाधिकाराणा मदीयायाम् उद्घोषणायाम्
इमा दश मूलभूतवार्ताः सन्ति।" *

इत्येतासा वार्तानाम् उद्घोषणाकर्त्ता, विश्वप्रसिद्ध आध्यात्मिकगुरु, मानवस्य पुनर्निर्माणकर्ता, प्रज्ञापुरुष ओशोमहोदय वर्तते। अस्य महापुरुषस्य प्रारम्भिक नाम 'रजनीश' इत्यासीत्।

ओशोमहोदय भारतस्य मध्यप्रदेशस्थे कुचवाडाग्रामे 11-12-1931 तमे वर्षे जन्म लब्धवान्। अय वस्त्राणा विक्रेतु वणिजो ज्येष्ठ पुत्र आसीत्। अस्य पिता च जैनधर्मस्य-अनुयायी-आसीत्। अस्य शैशवकालस्य प्रारम्भिक-सप्तवर्षाणि मातामहस्यगृहे व्यतीतानि, यत्र च पूर्ण स्वातन्त्र्यम् आसीत्।

1938 तमे वर्षे-अय पित्रो ग्रामम् (गाडरवारा) आगतवान्। अस्य

* मूलभूत मानवीय अधिकार इति पुस्तकानुसारम्

मातामही-अपि साकम् आगतवती। सा च स्वान्तिमसमयपर्यन्तम् ओशोमहोदयस्य - उदारमना मित्रम् अतिष्ठत्। 1970 तमे वर्षे मातामही स्वदोहितु. शिष्या जाता (सन्यासे· दीक्षितवती)।

1946 तमे वर्षे चतुर्दशवर्षाणाम् आयुषि जीवनस्य प्रथमसम्बोधे (सतोरी) अनुभवोऽभवत् (एनम्)। अय (ओशोमहोदय) प्रायेण ध्याने प्रयोगरतोऽतिष्ठत्, अत स्वास्थ्य दुष्प्रभावित जातम्।

एकविशतिवर्षाणाम् आयुषि 21-3-1953 तमे वर्षे ओशोमहोदयो बुद्धत्व प्राप्तवान् यच्च मानवीयचेतनाया उच्चतम शिखरम् अस्ति। जबलपुरविश्वविद्यालयेऽध्ययन विद्यमानम् आसीत्।

अय दर्शनशास्त्रे प्रथमश्रेण्या तथा च विशेषयोग्यतया साक स्नातकोत्तर-उपाधि प्राप्तवान्, स्वर्णपदक च लब्धवान्।

अय जन अखिलभारतीयवादविवादशिरोमणि अपि आसीत्। ओशोमहोदय रायपुरस्य सस्कृतमहाविद्यालयेऽध्यापन कुर्वन् आसीत्। अस्य नियुक्ति 1958 तमे वर्षे जबलपुरविश्वविद्यालये दर्शनशास्त्रस्य प्राध्यापकपदेऽभवत्। 1966 तमे वर्षे अस्मात् पदात् त्यागपत्र दत्तवान्, यतोहि मानवाय ध्यानकलाया प्रशिक्षण दातु समर्पित स्यात्।

अनेन महाभागेन षष्ठे दशके आचार्यरजनीशरूपे सम्पूर्णे भारते यात्रा· कृता। यत्र यत्रापि गतवान् तत्र तत्र न्यस्तस्वार्थानाम् उपरि वाग्विस्फोट कृतवान्, पाखण्ड च तर्कबलेन विखण्डितवान्। लक्षलक्षजनान् सम्बोधितवान् तेषा हृदयस्पर्श च कृतवान्।

1968 तमे वर्षे सक्रियध्यान नामक क्रान्तिकारि ध्यानम् आरब्धवान्। 1970 तमे वर्षे आचार्यश्रीरजनीश भगवान् श्रीरजनीश जात। अनेन महान् विवाद सञ्जात, किन्तु ओशोमहोदयेन यथोक्तम् उत्तरितं यत् खलु प्रत्येक मानवो भगवान् भवितुम् अर्हति। इय भगवत्ता मानवस्य सम्भावना विद्यते - यथा बुद्ध भगवान्, महावीर भगवान्, कृष्ण भगवान् तथैव-अहमपि भगवान् अस्मि न तु-ईश्वर। अस्मिन् समयेऽय ध्यानशिविराणाम् आयोजन सन्यासदीक्षा च-आरब्धवान्। अस्य महानुभावस्य नूतन सन्यासधर्मचक्रम् आसीत्। काऽपि.परम्परा त सन्यास नानुमोदयति। तेषा

सन्यासिना कृते एक एव नियम आसीत् - ध्यानमयं जीवनम् (पूर्व मालाधारण गैरिकवस्त्रधारणम् अप्यावश्यकम् आसीत्)। अनेन नवसन्यासेन सम्पूर्णे देशे अस्य निन्दा आरब्धा। प्रचारमाध्यमा कुत्सितविरोधेन पूरिता जाता। परिणामतो देशात् विदेशेभ्यश्च जना अधिकाधिकसख्यायाम् आगन्तु समारब्धा।

1974 तमवर्षपर्यन्तम् एतेषा मुख्यालय मुम्बईनगर्याम् आसीत्। 1974 तमे वर्षे पूनानगरे (पुणेनगरे) आश्रमो निर्मापित - श्रीरजनीश-आश्रम। अस्मिन् समये ओशोमहोदयस्य प्रभामण्डल विश्वव्यापक जातम्। अस्मिन् स्थाने सप्तवर्षाणि यावत् - गीता-योग-सूफी-झेन-ताओ-तन्त्रादि-दार्शनिक-विषयेषु प्रवचनानि प्रदत्तानि। तानि प्रवचनानि षट्शत यावत् खण्डेषु पुस्तकाना रूपे प्रकाशितानि। विश्वस्य चत्वारिशत् (40) प्रमुखासु भाषासु तेषा साहित्य प्रकाशितम् अस्ति। ओशोसाहित्य लक्षलक्षपाठकाना जीवन ज्योतिर्मय करोति। अस्मिन् आश्रमे चिकित्सासमूहा (थैरेपीग्रुप्स) आरब्धा। शीघ्रमेव अयम् आश्रम ससारे प्रतिष्ठितो विकसितश्च-आश्रमोऽभवत्।

ओशोशिष्या आश्रमं सुदूर भारते नेतुम् इच्छन्ति स्म। किन्तु भारतस्य तत्कालीनप्रधानमन्त्री (मो दे) सहयोग नैव दत्तवान्। 1980 तमे वर्षे एकेन कट्टरहिन्दुयुवकेन-ओशोमहोदयस्य हत्याया· प्रयास कृत।

एको नूतनोऽध्यायः पूनातः रजनीशपुरं प्रति—

1981 तमे वर्षे प्रथममईदिवसात् ओशोमहोदय मौन धारितवान्। तेषा स्वास्थ्य गभीरतया रुग्ण जातम्। तस्य चिकित्सक अन्ये सहयोगिनश्च तम् अमेरिकाया नीतवन्त। तस्य शिष्यै तत्र मध्ये-ऑरेगनस्य रेगिस्ताने चतु षष्टिसहस्र (64000) एकडपरिमिता भूमि क्रीता, तत्र च ओशोमहोदय निमन्त्रितवन्त। ओशोमहोदय तत्र गतवान्। तस्य स्वास्थ्यलाभोऽपि जात.। शीघ्रमेव तत्क्षेत्रे-एक दर्शनीयम्, आत्मनिर्भरम्, कृषिप्रधानम्, रमणीयम्, पर्यावरणीय च 'कम्यून'-स्थल विकसितम्। अन्येषु देशेषु-अपि कम्यूननिर्माण जातम्।

1984 तमे वर्षे-अक्टूबरमासे ओशोमहोदय पुन प्रवचनानि-आरब्धवान्। 14-9-1985 तमे वर्षे ओशोमहोदयस्य सचिव कम्यूनस्य-अन्ये संचालकाश्च

कुकृत्यानि कृत्वा पदत्याग च कृत्वा गतवन्त । ओशोमहोदयेन-अमेरिकी-अधिकारिण अन्वेषणार्थम् आहूता । तैश्च-अस्यावसरस्य-उपयोग आश्रमविरुद्ध कृत । अमेरिका-ओशोत भयभीत आसीत्। केनापि प्रकारेण तेऽधिकारिणो नेतारश्च-अस्य रजनीशपुर नामकम् आश्रम नाशयितु वाञ्छन्ति स्म। 29-10-1985 तमे वर्षे विना पूर्वसूचनया-ओशोमहोदयम् अधिगृहीतवान्।

द्वादशयातनामयदिवसानाम् अनन्तर स्वकीयेन जेटविमानेन पुन भारतम् आगतवान्। सप्ताहानन्तर तत्कम्यून च विलीन जातम्। तत्र विपुला सम्पत्ति आसीत्। पश्चात् ज्ञात यत् खलु द्वादशयातनामयदिवसेषु ओशोमहोद्याय विष (थैलियमनामक स्लोपायजन इति) प्रदत्तम्।

मानवीयाधिकाराणाम् अध्ययनयात्रा—

नेपाल-ग्रीस-स्विट्जरलैण्ड-स्वीडन-इग्लैण्ड-उरुग्वे-जमैका-मैडरिड-लिस्बन-आदयः एकविशतिदेशा ओशोमहोदय निष्कासितवन्त अथवा सीमाप्रवेश निषेधितवन्त । 29-07-1986 तमे वर्षे ओशोमहोदयो मुम्बईनगरम् आगतवान्, भारतीयमित्रस्य गृहे च न्यवसत्। पुनश्च 4-1-1987 तमे वर्षे पूनाया आश्रमम् आगतवान्, तत्रस्था अधिकारिणश्च-असहयोगिनो जाता ।

26-12-1988 तमे वर्षे स्वनाम्नो 'भगवान्' इति शब्द त्यक्तवान्। 15-09-1989 तमे वर्षे 'रजनीश'-नाम अपि त्यक्तवान्। केवलम् 'ओशो' इति नाम धृतवान्। ओशोशब्दस्यअर्थ पूर्णपुरुषो भवति।*

ओशोमहोदयस्य - एक विवादास्पद पुस्तकम् अस्ति - 'सम्भोग से समाधि की ओर' (सम्भोगात् समाधि प्रति, फ्राम सैक्स टू सुपर-काशियसनैस)। अस्य पुस्तकस्य कारणेन भारते-ओशोमहोदयस्य प्रभूता-आलोचना जाता, किन्तु - अस्मिन् पुस्तके किमपि-आपत्तिजनक तथ्य नास्ति, भोगवादस्य कुत्रापि प्रसारो नास्ति। ओशोमहोदयो मन्यते यत् वर्जनाभि समाजो दूषितो भवति। वर्जनाविहीन समाज. स्यात्। एतेषां शिक्षासु ध्याने (ध्यानोपरि) अधिक बल वर्तते। ध्यानेन नूतनमानवस्य जन्म सुकर भवति। ओशोमहोदयस्य प्रमुखा· ध्यानपद्धतय इमा सन्ति—

1 सक्रियध्यानम्

2 कुण्डलिनी-ध्यानम्

---

* 'मूलभूत मानवीय अधिकार' इति पुस्तकस्य परिशिष्टानुसारम्

3 नोमाइण्डध्यानम्

4 मिस्टिकरोजध्यान च।

नवत्युत्तरम् एकोनविशतितमवर्षस्य जनवरी मासे, एकोनविशतितमे दिवसे (19-1-1990) साय सार्धपञ्चवादने पूनाया आश्रमे-ओशोमहोदयो योगीवत् जानन्, पश्यन्, ध्यानपूर्वक च स्वशरीर त्यक्तवान्। तस्याध्यात्मिकता वेदान्तीया दृष्टिश्च - अन्तिमसमयपर्यन्त विद्यमाना-आसीत्।

शब्दार्थाः—

मातामह =Maternal grand father, मातामही=Maternal grand mother, दोहितृ=Maternal grand son, दुष्प्रभावितम्=Badly effected, वादविवादशिरोमणि =Topper ın the debates, त्यागपत्रम्=Regıne, वाग्विस्फोट =Verbal attack, पाखण्ड =Socıal evıls, खण्डितवान्=Contradıcted, तर्कबलम्=Force of arguments (लोजिकल फोर्स), ध्यान-शिविरम्=Madıtatıon camp, आयोजनम्=Organısatıon, ध्यानमयम्=In deep madıtatıon, ज्योतिर्मयम्=Enlıghtened, गभीरतया=Serıously, सहयोगी=Companıon, रेगिस्तानम्=Desert, कुकृत्यानि=Evıl deeds, अधिगृहीतवान्=Arrested, आपत्तिजनकम्=Objectıonable, सुकरम्=Easy

Appendix No. 1

(See the lesson no. 16, 17)

Masculine gender (1) बालक word

		एकवचनम्	द्विवचनम् (Dual)	बहुवचनम्
1		बालक	बालकौ	बालका
2	To	बालकम्	बालकौ	बालकान्
3	By	बालकेन	बालकाभ्याम्	बालकै
4	For	बालकाय	बालकाभ्याम्	बालकेभ्य
5	From	बालकात्	बालकाभ्याम्	बालकेभ्य
6	Of	बालकस्य	बालकयो	बालकानाम्
7	In, at	बालके	बालकयो	बालकेषु
8	Oh !	बालक!	बालकौ!	बालका !

Neuter gender (2) पुस्तक (book) word

प्रथमा विभक्ति	पुस्तकम्	पुस्तके	पुस्तकानि
द्वितीया विभक्ति	पुस्तकम्	पुस्तके	पुस्तकानि
तृतीया विभक्ति	पुस्तकेन	पुस्तकाभ्याम्	पुस्तकै
चतुर्थी विभक्ति	पुस्तकाय	पुस्तकाभ्याम्	पुस्तकेभ्य
पञ्चमी विभक्ति	पुस्तकात्	पुस्तकाभ्याम्	पुस्तकेभ्य
षष्ठी विभक्ति	पुस्तकस्य	पुस्तकयो	पुस्तकानाम्

सप्तमी विभक्ति	पुस्तके	पुस्तकयो	पुस्तकेषु
सम्बोधनम्	पुस्तक।	पुस्तके।	पुस्तकानि।

Feminine gender (3) बालिका word

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1	बालिका	बालिके	बालिका
2	बालिकाम्	बालिके	बालिका
3	बालिकया	बालिकाभ्याम्	बालिकाभि
4	बालिकायै	बालिकाभ्याम्	बालिकाभ्य
5	बालिकाया	बालिकाभ्याम्	बालिकाभ्य
6	बालिकाया	बालिकयो	बालिकानाम्
7	बालिकायाम्	बालिकयो	बालिकासु
8	बालिके।	बालिके।	बालिका।

Masculine gender (4) कवि (Poet) word

1	कवि	कवी	कवय
2	कविम्	कवी	कवीन्
3	कविना	कविभ्याम्	कविभि
4	कवये	कविभ्याम्	कविभ्य
5	कवे	कविभ्याम्	कविभ्य
6	कवे	कव्यो	कवीनाम्
7	कवौ	कव्यो	कविषु
8	कवे।	कवी।	कवय।

Feminine gender (5) मति (Intellect) word

प्र	मति	मती	मतय
द्वि	मतिम्	मती	मती
तृ	मत्या	मतिभ्याम्	मतिभि

च	मत्यै, मतये	मतिभ्याम्	मतिभ्य
प	मत्या , मते	मतिभ्याम्	मतिभ्य
ष	मत्या , मते	मत्यो	मतीनाम्
स	मत्याम्, मतौ	मत्यो	मतिषु
स	मते!	मती।	मतय ।

* See the lesson no 23

Feminine gender (6) नदी (River) word

नदी.	नद्यौ	नद्य
नदीम्	नद्यौ	नदी
नद्या	नदीभ्याम्	नदीभि
नद्यै	नदीभ्याम्	नदीभ्य
नद्या	नदीभ्याम्	नदीभ्य
नद्या	नद्यो	नदीनाम्
नद्याम्	नद्यो	नदीषु
नदि।	नद्यौ।	नद्य ।

Masculine gender (7) गुरु (Teacher) word

प्र	गुरु	गुरू	गुरव
द्वि	गुरुम्	गुरू	गुरून्
तृ	गुरुणा	गुरुभ्याम्	गुरुभि
च	गुरवे	गुरुभ्याम्	गुरुभ्य
प	गुरो	गुरुभ्याम्	गुरुभ्य
ष	गुरो	गुर्वो	गुरूणाम्
स	गुरौ	गुर्वो	गुरुषु
स	गुरो।	गुरू।	गुरव ।

Masculine gender (8) पितृ (Father) word

प्र	पिता	पितरौ	पितर
द्वि	पितरम्	पितरौ	पितॄन्
तृ	पित्रा	पितृभ्याम्	पितृभि
च	पित्रे	पितृभ्याम्	पितृभ्य
प	पितु	पितृभ्याम्	पितृभ्य
ष	पितु	पित्रो	पितृणाम्
स	पितरि	पित्रो	पितृषु
स	पित ।	पितरौ।	पितर ।

Masculine gender (9) भवत् (You) word

प्र	भवान्	भवन्तौ	भवन्त
द्वि	भवन्तम्	भवन्तौ	भवत
तृ	भवता	भवद्भ्याम्	भवद्भि
च	भवते	भवद्भ्याम्	भवद्भ्य
प	भवत	भवद्भ्याम्	भवद्भ्य
ष	भवत	भवतो	भवताम्
स	भवति	भवतो	भवत्सु
स	भवन्!	भवन्तौ!	भवन्त ।

* See the lesson no 14

In Feminine gender भवती (You) words formation are like 'नदी'

Feminine gender (10) मातृ (Mother)

प्र	माता	मातरौ	मातर
द्वि	मातरम्	मातरौ	मातॄ
तृ	मात्रा	मातृभ्याम्	मातृभि
च	मात्रे	मातृभ्याम्	मातृभ्य

प	मातु	मातृभ्याम्	मातृभ्य
ष.	मातु	मात्रो	मातृणाम्
स	मातरि	मात्रो	मातृषु
स	मात।	मातरौ।	मातर·।

Feminine gender (11) वाच्

प्र	वाक् वाग्	वाचौ	वाच
द्वि	वाचम्	वाचौ	वाच
तृ.	वाचा	वाग्भ्याम्	वाग्भि
च	वाचे	वाग्भ्याम्	वाग्भ्य
प	वाच	वाग्भ्याम्	वाग्भ्य
ष	वाच	वाचो	वाचाम्
स	वाचि	वाचो	वाक्षु
स	वाक्, वाग्।	वाचौ।	वाच।

Masculine gender (12) आत्मन् (Soul)

प्र	आत्मा	आत्मानौ	आत्मान
द्वि	आत्मानम्	आत्मानौ	आत्मन
तृ	आत्मना	आत्मभ्याम्	आत्मभि
च.	आत्मने	आत्मभ्याम्	आत्मभ्य
प	आत्मन	आत्मभ्याम्	आत्मभ्य
ष	आत्मन	आत्मनो	आत्मनाम्
स	आत्मनि	आत्मनो	आत्मसु
स	आत्मन्।	आत्मानौ।	आत्मान.।

Neuter gender (13) गृह (Home) word

प्र	गृहम्	गृहे	गृहाणि
द्वि.	गृहम्	गृहे	गृहाणि

तृ	गृहेण	गृहाभ्याम्	गृहै
च	गृहाय	गृहाभ्याम्	गृहेभ्य
प	गृहात्	गृहाभ्याम्	गृहेभ्य
ष	गृहस्य	गृहयो	गृहाणाम्
स	गृहे	गृहयो	गृहेषु
स	गृह।	गृहे।	गृहाणि।

Neuter gender (14) नामन् (Name) word

प्र.	नाम	नाम्नी, नामनी	नामानि
द्वि	नाम	नाम्नी, नामनी	नामानि
तृ	नाम्ना	नामभ्याम्	नामभि
च	नाम्ने	नामभ्याम्	नामभ्य
प	नाम्न	नामभ्याम्	नामभ्य
ष	नाम्न	नाम्नो·	नाम्नाम्
स	नाम्नि, नामनि	नाम्नो	नामसु
स	नाम नामन्।	नाम्नी, नामनी।	नामानि।

Neuter gender (15) मनस् (Mind)

प्र	मन	मनसी	मनासि
द्वि	मन	मनसी	मनांसि
तृ	मनसा	मनोभ्याम्	मनोभि
च.	मनसे	मनोभ्याम्	मनोभ्य·
प.	मनस.	मनोभ्याम्	मनोभ्य·
ष.	मनस·	मनसोः	मनसाम्
स.	मनसि	मनसो.	मन सु, मनस्सु
सं.	मनः।	मनसी।	मनांसि।

❀❀❀

Appendix No. 2

(See the lesson no. 16, 17)

Pronoun word (1) इदम् (This) in Masculine gender

1	अयम्	इमौ	इमे
2	इमम्	इमौ	इमान्
3	अनेन	आभ्याम्	एभि·
4	अस्मै	आभ्याम्	एभ्य
5	अस्मात्	आभ्याम्	एभ्य
6	अस्य	अनयो	एषाम्
7	अस्मिन्	अनयो	एषु

Neuter gender इदम् word

1	इदम्	इमे	इमानि
2	इदम्	इमे	इमानि

Other forms are like as Masculine gender

Feminine gender इदम् word

1	इयम्	इमे	इमा
2	इमाम्	इमे	इमा
3	अनया	आभ्याम्	आभि
4	अस्यै	आभ्याम्	आभ्य
5	अस्या	आभ्याम्	आभ्य
6	अस्या	अनयो	आसाम्
7	अस्याम्	अनयो	आसु

Pronoun word (2) तत् (He, She, That) Masculine gender

1	स	तौ	ते
2	तम्	तौ	तान्
3	तेन	ताभ्याम्	तै
4.	तस्मै	ताभ्याम्	तेभ्य·
5	तस्मात्	ताभ्याम्	तेभ्य
6	तस्य	तयो	तेषाम्
7	तस्मिन्	तयो	तेषु

Neuter gender 'तत्' word

1	तत्	ते	तानि
2	तत्	ते	तानि
3	तेन	ताभ्याम्	तै
4	तस्मै	ताभ्याम्	तेभ्य
5	तस्मात्	ताभ्याम्	तेभ्य
6	तस्य	तयो	तेषाम्
7	तस्मिन्	तयो	तेषु

Feminine gender 'तत्' word

1.	सा	ते	ता·
2	ताम्	ते	ता
3	तया	ताभ्याम्	ताभि
4	तस्यै	ताभ्याम्	ताभ्य·
5	तस्या·	ताभ्याम्	ताभ्यः
6	तस्या	तयो	तासाम्
7	तस्याम्	तयो	तासु

Appendix No. 3

(See the lesson no. 13, 16, 18, 19, 20)

परस्मैपदस्य प्रत्ययाः

1. लट्लकारः

ति	त	अन्ति
सि	थ	थ
मि	व	म

2. लृट्लकारः

(क)	स्यति	स्यत	स्यन्ति
	स्यसि	स्यथ	स्यथ
	स्यामि	स्याव	स्याम
(ख)	इष्यति	इष्यत	इष्यन्ति
	इष्यसि	इष्यथ	इष्यथ
	इष्यामि	इष्याव	इष्याम

3. लङ्लकारः

(धातो पूर्वम् 'अ' अथवा 'आ')

त्	ताम्	अन्
	तम्	त
अम्	व	म

4. लोट्लकारः

तु	ताम्	अन्तु
- हि	तम्	त
आनि	आव	आम

आत्मनेपदस्य प्रत्ययाः

1. लट्लकारः

ते	इते (आते)	अन्ते (अते)
से	इथे (आथे)	ध्वे
इ (ए)	वहे	महे

2. लृट्लकारः

(क)	स्यते	स्येते	स्यन्ते
	स्यसे	स्येथे	स्यध्वे
	स्ये	स्यावहे	स्यामहे
(ख)	इष्यते	इष्येते	इष्यन्ते
	इष्यसे	इष्येते	इष्यध्वे
	इष्ये	इष्यावहे	इष्यामहे

3. लङ्लकारः

(धातो पूर्वम् 'अ' अथवा 'आ')

त	इताम् (आताम्)	अन्त (अत)
था	इथाम् (आथाम्)	ध्वम्
इ	वहि	महि

4. लोट् लकारः

ताम्	इताम् (आताम्)	अन्ताम् (अताम्)
स्व	इथाम् (आथाम्)	ध्वम्
इ	वहि	महि

5. विधिलिङ्लकारः				**5. विधिलिङ्लकारः**		
(क)	ईत्	ईताम्	ईयु	ईत	ईयाताम्	ईरन्
	ई	ईतम्	ईत	ईथा	ईयाथाम्	ईध्वम्
	ईयम्	ईव	ईम	ईय	ईवहि	ईमहि
(ख)	यात्	याताम्	यु			
	या	यातम्	यात			
	याम्	याव	याम			

Verbical forms of root (1) पठ् (to read) परस्मैपदी

Present tense (लट्लकारः)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमपुरुष (Th P)	पठति	पठत	पठन्ति
मध्यमपुरुष (S P)	पठसि	पठथ	पठथ
उत्तमपुरुष (F P)	पठामि	पठाव	पठाम

लृट्लकारः (Future tense)

Third person	पठिष्यति	पठिष्यत	पठिष्यन्ति
Second person	पठिष्यसि	पठिष्यथ	पठिष्यथ
First person	पठिष्यामि	पठिष्यावः	पठिष्याम·

लङ् लकारः (Past tense)

प्रथमपुरुष	—	अपठत्	अपठताम्	अपठन्
मध्यमपुरुष	—	अपठ	अपठतम्	अपठत
उत्तमपुरुष·	—	अपठम्	अपठाव	अपठाम

लोट्लकारः (Imperative tense)

प्रथमपुरुष	—	पठतु	पठताम्	पठन्तु
मध्यमपुरुषः	—	पठ	पठतम्	पठत
उत्तमपुरुष	—	पठानि	पठाव	पठाम

Appendix No. 3

(See the lesson no. 13, 16, 18, 19, 20)

परस्मैपदस्य प्रत्ययाः

1. लट्लकारः

ति	त	अन्ति
सि	थ	थ
मि	व	म

2. लृट्लकारः

(क)	स्यति	स्यत	स्यन्ति
	स्यसि	स्यथ	स्यथ
	स्यामि	स्याव	स्याम
(ख)	इष्यति	इष्यत	इष्यन्ति
	इष्यसि	इष्यथ	इष्यथ
	इष्यामि	इष्याव	इष्याम

3. लङ्लकारः

(धातो पूर्वम् 'अ' अथवा 'आ')

त्	ताम्	अन्
	तम्	त
अम्	व	म

4. लोट्लकारः

तु	ताम्	अन्तु
- हि	तम्	त
आनि	आव	आम

आत्मनेपदस्य प्रत्ययाः

1. लट्लकारः

ते	इते (आते)	अन्ते (अते)
से	इथे (आथे)	ध्वे
इ (ए)	वहे	महे

2. लृट्लकारः

(क)	स्यते	स्येते	स्यन्ते
	स्यसे	स्येथे	स्यध्वे
	स्ये	स्यावहे	स्यामहे
(ख)	इष्यते	इष्येते	इष्यन्ते
	इष्यसे	इष्येते	इष्यध्वे
	इष्ये	इष्यावहे	इष्यामहे

3. लङ्लकारः

(धातो पूर्वम् 'अ' अथवा 'आ')

त	इताम् (आताम्)	अन्त (अत)
था	इथाम् (आथाम्)	ध्वम्
इ	वहि	महि

4.लोट् लकारः

ताम्	इताम् (आताम्)	अन्ताम् (अताम्)
स्व	इथाम् (आथाम्)	ध्वम्
इ	वहि	महि

परस्मैपदी Root (3) गम् (गच्छ्) = to go

लट्लकारः

प्रथमपुरुष	—	गच्छति	गच्छत	गच्छन्ति
मध्यमपुरुष	—	गच्छसि	गच्छथः	गच्छथ
उत्तमपुरुष	—	गच्छामि	गच्छाव	गच्छाम

लृट्लकारः

प्रथमपुरुष	—	गमिष्यति	गमिष्यत	गमिष्यन्ति
मध्यमपुरुष	—	गमिष्यसि	गमिष्यथ	गमिष्यथ
उत्तमपुरुष	—	गमिष्यामि	गमिष्याव	गमिष्याम

लङ्लकारः

प्रथमपुरुष	—	अगच्छत्	अगच्छताम्	अगच्छन्
मध्यमपुरुष	—	अगच्छः	अगच्छतम्	अगच्छत
उत्तमपुरुष	—	अगच्छम्	अगच्छाव	अगच्छाम

विधिलिङ् लकारः

प्रथमपुरुष	—	गच्छेत्	गच्छेताम्	गच्छेयु·
मध्यमपुरुष	—	गच्छे.	गच्छेतम्	गच्छेत
उत्तमपुरुष	—	गच्छेयम्	गच्छेव	गच्छेम

आत्मनेपदी Root (4) मुद् (to be happy)

लट्लकारः

प्रथमपुरुष	—	मोदते	मोदेते	मोदन्ते
मध्यमपुरुष	—	मोदसे	मादेथे	मोदध्वे
उत्तमपुरुष	—	मोदे	मोदावहे	मोदामहे

लृट्लकारः

प्रथमपुरुष	—	मोदिष्यते	मोदिष्येते	मोदिष्यन्ते
मध्यमपुरुष	—	मोदिष्यसे	मोदिष्येथे	मोदिष्यध्वे
उत्तमपुरुष	—	मोदिष्ये	मोदिष्यावहे	मोदिष्यामहे

लङ्लकारः

प्रथमपुरुष	—	अमोदत	अमोदेताम्	अमोदन्त
मध्यमपुरुष	—	अमोदथाः	अमोदेथाम्	अमोदध्वम्
उत्तमपुरुष.	—	अमोदे	अमोदावहि	अमोदामहि

लोट्लकारः

प्रथमपुरुष	—	मोदताम्	मोदेताम्	मोदन्ताम्
मध्यमपुरुष	—	मोदस्व	मोदेथाम्	मोदध्वम्
उत्तमपुरुष.	—	मोदै	मोदावहै	मोदामहै

विधिलिङ् लकारः

प्रथमपुरुष	—	मोदेत	मोदेयाताम्	मोदेरन्
मध्यमपुरुषः	—	मोदेथा	मोदेयाथाम्	मोदेध्वम्
उत्तमपुरुष	—	मोदेय	मोदेवहि	मोदेमहि

	धातव.	लट्	लृट्	लङ्	लोट्	विधिलिङ्
5.	लभ् (to get)	लभते	लप्स्यते	अलभत	लभताम्	लभेत
6	वृध् (to increase)	वर्धते	वर्धिष्यते	अवर्धत	वर्धताम्	वर्धेत
7	सेव (to serve)	सेवते	सेविष्यते	असेवत	सेवताम्	सेवेत
8	सह् (to bear)	सहते	सहिष्यते	असहत	सहताम्	सहेत
9	वृत् (to be)	वर्तते	वर्तिष्यते	अवर्तत	वर्तताम्	वर्तेत
10	ईक्ष् (to see)	ईक्षते	ईक्षिष्यते	ऐक्षत	ईक्षताम्	ईक्षेत
11	नी (to bring)	नयति	नेष्यति	अनयत्	नयतु	नयेत्
		नयते	नेष्यते	अनयत	नयताम्	नयेत
12	याच् (to beg)	याचति	याचिष्यति	अचायत्	याचतु	याचेत्
		याचते	याचिष्यते	,अयाचत	याचताम्	याचेत

❀❀❀

Appendix No. 4

(See the lesson no. 20)

Roots and words which are add with ल्युट् (अन) प्रत्ययः

अद्	—	अदनम्	—	eating
अन्विष्	—	अन्वेषणम्	—	searching
अर्च्	—	अर्चनम्	—	adoration
अर्ज्	—	अर्जनम्	—	earning
आ+क्रम्	—	आक्रमणम्	—	attacking
आ+रुह	—	आरोहणम्	—	climbing
आ+लप्	—	आलपनम्	—	talking
आ+ह्वे	—	आह्वानम्	—	invitation
ईक्ष्	—	ईक्षणम्	—	seeing
उद्+डी	—	उड्डयनम्	—	flying
कम्प्	—	कम्पनम्	—	trembling
कृष्	—	कर्षणम्	—	pulling
क्रन्द्	—	क्रन्दनम्	—	crying
क्री	—	क्रयणम्	—	purchasing
क्षिप्	—	क्षेपणम्	—	throwing
खन्	—	खननम्	—	digging
गण्	—	गणनम्	—	counting
गर्ज्	—	गर्जनम्	—	thundering, roaring
ग्रह	—	ग्रहणम्	—	catching (grasping)
घ्रा	—	घ्राणम्	—	smelling
चल्	—	चलनम्	—	walking, moving

चि	—	चयनम्	—	selecting
चुर्	—	चोरणम्	—	stealing
छिद्	—	छेदनम्	—	cuting
जन्	—	जननम्	—	generating
जि	—	जयनम्	—	victory
ज्ञा	—	ज्ञानम्	—	knowledge
ज्वल्	—	ज्वलनम्	—	burning
तृप्	—	तर्पणम्	—	satisfying
तॄ	—	तरणम्	—	swimming
त्यज्	—	त्यजनम्	—	sacrifice, giving up
दंश्	—	दशनम्	—	biting
दण्ड्	—	दण्डनम्	—	punishing
दम्	—	दमनम्	—	suppression
दह्	—	दहनम्	—	burning
दुह्	—	दोहनम्	—	milking
दृश्	—	दर्शनम्	—	seeing
धाव्	—	धावनम्	—	running
ध्यै	—	ध्यानम्	—	meditation
निन्द्	—	निन्दनम्	—	censure
नि+विद्	—	निवेदनम्	—	request.
नि+सिध्	—	निषेधनम्	—	protest
नी	—	नयनम्	—	carrying
नृत्	—	नर्तनम्	—	dancing
पच्	—	पचनम्	—	cooking
पलाय्	—	पलायनम्	—	escaping
पाल्	—	पालनम्	—	looking after
प्र+काश्	—	प्रकाशनम्	—	publish, publication
प्र+विश्	—	प्रवेशनम्	—	entrance

प्र+हस्	—	प्रहसनम्	—	laughing
प्रेर्	—	प्रेरणम्	—	encouraging
प्रेष्	—	प्रेषणम्	—	sending
बन्ध्	—	बन्धनम्	—	tying, binding
ब्रू	—	वचनम्	—	saying
भक्ष्	—	भक्षणम्	—	eating
भज्	—	भजनम्	—	praying
भाष्	—	भाषणम्	—	speaking, oration
भुज्	—	भोजनम्	—	food
भृ	—	भरणम्	—	fulfilling
भ्रम्	—	भ्रमणम्	—	walking
मथ्	—	मथनम्	—	churning
मिल्	—	मेलनम्	—	meeting
यज्	—	यजनम्	—	sacrifice
याच्	—	याचनम्	—	begging
रक्ष्	—	रक्षणम्	—	protection
रच्	—	रचनम्	—	creation
रुद्	—	रोदनम्	—	crying
लिह्	—	लेहनम्	—	licking
वच्	—	वचनम्	—	speaking
वद्	—	वदनम्	—	saying
वन्द्	—	वन्दनम्	—	salutation
वर्ण्	—	वर्णनम्	—	description
वृध्	—	वर्धनम्	—	increasing
शिक्ष्	—	शिक्षणम्	—	teaching

❀❀❀

Appendix No. 5

(See the lesson no. 21)

धातव	तव्यत् (तव्य)	अनीयर् (अनीय)
अद्	अत्तव्यम्	अदनीयम्
अन्विष्	अन्वेष्टव्यम्	अन्वेषणीयम्
अर्च्	अर्चितव्यम्	अर्चनीयम्
आ+चर्	आचरितव्यम्	आचरणीयम्
ईक्ष्	ईक्षितव्यम्	ईक्षणीयम्
कथ्	कथितव्यम्	कथनीयम्
कूर्द्	कूर्दितव्यम्	कूर्दनीयम्
क्री	क्रेतव्यम्	क्रयणीयम्
क्षिप्	क्षेप्तव्यम्	क्षेपणीयम्
खन्	खातव्यम्	खननीयम्
गण्	गणितव्यम्	गणनीयम्
चि	चेतव्यम्	चयनीयम्
चिन्त्	चिन्तितव्यम्	चिन्तनीयम्
चुर्	चोरितव्यम्	चोरणीयम्
छिद्	छेत्तव्यम्	छेदनीयम्
जन्	जनितव्यम्	जननीयम्
जि	जेतव्यम्	जयनीयम्

ज्ञा	ज्ञातव्यम्	ज्ञानीयम्
तॄ	तरितव्यम्	तरणीयम्
त्यज्	त्यक्तव्यम्	त्यजनीयम्
दण्ड्	दण्डितव्यम्	दण्डनीयम्
दह्	दग्धव्यम्	दहनीयम्
दुह्	दोग्धव्यम्	दोहनीयम्
धाव्	धावितव्यम्	धावनीयम्
नम्	नन्तव्यम्	नमनीयम्
निन्द्	निन्दितव्यम्	निन्दनीयम्
नि+विद्	निवेदितव्यम्	निवेदनीयम्
नि+सिध्	निषेधितव्यम्	निषेधनीयम्
नी	नेतव्यम्	नयनीयम्
नृत्	नर्तितव्यम्	नर्तनीयम्
पच्	पक्तव्यम्	पचनीयम्
पठ्	पठितव्यम्	पठनीयम्
पत्	पतितव्यम्	पतनीयम्
पलाय्	पलायितव्यम्	पलायनीयम्
प्र+काश्	प्रकाशितव्यम्	प्रकाशनीयम्
प्र+विश्	प्रवेष्टव्यम्	प्रवेशनीयम्
प्र+हस्	प्रहसितव्यम्	प्रहसनीयम्
प्रेर्	प्रेरितव्यम्	प्रेरणीयम्
प्रेष्	प्रेषितव्यम्	प्रेषणीयम्
भक्ष्	भक्षितव्यम्	भक्षणीयम्
भज्	भक्तव्यम्	भजनीयम्
भाष्	भाषितव्यम्	भाषणीयम्
भुज्	भोक्तव्यम्	भोजनीयम्

भ्रम्	भ्रमितव्यम्	भ्रमणीयम्
मन्	मन्तव्यम्	मननीयम्
मिल्	मेलितव्यम्	मेलनीयम्
यज्	यष्टव्यम्	यजनीयम्
याच्	याचितव्यम्	याचनीयम्
रक्ष्	रक्षितव्यम्	रक्षणीयम्
रच्	रचितव्यम्	रचनीयम्
रम्	रन्तव्यम्	रमणीयम्
रुद्	रोदितव्यम्	रोदनीयम्
लिख्	लेखितव्यम्	लेखनीयम्
वच्	वक्तव्यम्	वचनीयम्
वन्द्	वन्दितव्यम्	वन्दनीयम्
वर्ण्	वर्णितव्यम्	वर्णनीयम्
वृध्	वर्धितव्यम्	वर्धनीयम्
शिक्ष्	शिक्षितव्यम्	शिक्षणीयम्
साध्	साधितव्यम्	साधनीयम्
सेव्	सेवितव्यम्	सेवनीयम्
सृज्	स्रष्टव्यम्	सर्जनीयम्
स्तु	स्तोतव्यम्	स्तवनीयम्
स्था	स्थातव्यम्	स्थानीयम्
स्पृश्	स्प्रष्टव्यम्	स्पर्शनीयम्
हन्	हन्तव्यम्	हननीयम्

❀❀❀

Appendix No. 6

(See the lesson no. 22)

The words of—तुमन् (तुम्) suffixel

धातव		तुमन्प्रत्ययान्तशब्दा	धातव		तुमन्प्रत्ययान्तशब्दा
अद्	—	अत्तुम्	त्यज्	—	त्यक्तुम्
अन्विष्	—	अन्वेषटुम्	दण्डय्	—	दण्डयितुम्
अर्च्	—	अर्चितुम्	दह्	—	दग्धुम्
आ+चर्	—	आचरितुम	दुह्	—	दोग्धुम्
ईक्ष्	—	ईक्षितुम्	दृश्	—	द्रष्टुम्
कूर्द्	—	कूर्दितुम्	निन्द्	—	निन्दितुम्
क्षिप्	—	क्षेप्तुम्	नि+विद्	—	निवेदितुम्
खन्	—	खनितुम्	नि+सिध्	—	निषेधितुम्
गै	—	गातुम्	नृत्	—	नर्तितुम्
ग्रह्	—	ग्रहितुम्	पच्	—	पक्तुम्
चि	—	चेतुम्	पठ्	—	पठितुम्
चुर्	—	चोरयितुम्	पत्	—	पतितुम्
छिद्	—	छेत्तुम्	पलाय्	—	पलायितुम्
जन्	—	जनितुम्	पाल्	—	पालयितुम्
ज्ञा	—	ज्ञातुम्	प्र+काश्	—	प्रकाशितुम्
तॄ	—	तरितुम्	प्र+विश्	—	प्रवेष्टुम्

प्र+हस्	—	प्रहसितुम्
प्रेरय्	—	प्रेरयितुम्
प्रेष्	—	प्रेषितुम्
भक्ष्	—	भक्षयितुम्
भाष्	—	भाषितुम्
भुज्	—	भोक्तुम्
मन्	—	मन्तुम्
मिल्	—	मेलितुम्
यज्	—	यष्टुम्
याच्	—	याचितुम्
रम्	—	रन्तुम्
रुद्	—	रोदितुम्
लिख्	—	लेखितुम्
वच्	—	वक्तुम्
वन्द्	—	वन्दितुम्
वर्ण्	—	वर्णयितुम्
वृध्	—	वर्धितुम्
शिक्ष्	—	शिक्षितुम्
शी	—	शयितुम्
साध्	—	साधितुम्
सेव्	—	सेवितुम्
सृज्	—	स्रष्टुम्
स्तु	—	स्तोतुम्
स्था	—	स्थातुम्
हन्	—	हन्तुम्

Appendix No. 7

(See the lesson no. 23)

धातव	क्त्वा (त्वा)	ल्यप् (य)	धातवः	क्त्वा (त्वा)	ल्यप् (य)
अद्	जग्ध्वा	प्रजग्ध्य	क्षिप्	क्षिप्त्वा	सक्षिप्य
अधि+इ	—	अधीत्य	खन्	खनित्वा, खात्वा	उत्खाय
अर्च्	अर्चित्वा	समर्च्य	गण्	गणयित्वा	विगणय्य
आ+दृ	—	आदृत्य	ग्रह्	गृहीत्वा	सगृह्य
आस्	आसित्वा	उपास्य	घ्रा	घ्रात्वा	आघ्राय
इ	इत्वा	प्रेत्य	चर्	चरित्वा	आचर्य
इष्	इष्ट्वा	समिष्य	चि	चित्वा	सचित्य
ईक्ष्	ईक्षित्वा	समीक्ष्य	चुर्	चोरयित्वा	सचोर्य
उत्+डी	—	उड्डीय	छिद्	छित्त्वा	उच्छिद्य
कूर्द्	कूर्दित्वा	प्रकूर्द्य	जन्	जनित्वा	सजाय
कृष्	कृष्ट्वा	आकृष्य	जीव्	जीवित्वा	सजीव्य
कॄ	कीर्त्वा	विकीर्य	ज्वल्	ज्वलित्वा	प्रज्वाल्य
क्रन्द्	क्रन्दित्वा	आक्रन्द्य	तन्	तनित्वा	सतप्य
क्रम्	क्रमित्वा, क्रान्त्वा	सक्रम्य	तुष्	तुष्ट्वा	सन्तुष्य
क्रीड्	क्रीडित्वा	प्रक्रीड्य	तॄ	तीर्त्वा	उत्तीर्य
क्रुध्	क्रुद्ध्वा	सक्रुध्य	दह्	दग्ध्वा	सदह्य
क्षम्	क्षमित्वा	सक्षम्य	दिश्	दिष्ट्वा	उपदिश्य

धातव	क्त्वा (त्वा)	ल्यप् (य)	धातव·	क्त्वा (त्वा)	ल्यप् (य)
दुह्	दुग्ध्वा	सदुह्य	मा	मित्वा	प्रमाय
द्युत्	द्योतित्वा	विद्युत्य	मिल्	मिलित्वा	समिल्य
धा	हित्वा	विधाय	मुच्	मुक्त्वा	विमुच्य
धाव्	धावित्वा	प्रधाव्य	मुह्	मुग्ध्वा	समुह्य
धृ	धृत्वा	आधृत्य	यज्	इष्ट्वा	समिज्य
ध्यै	ध्यात्वा	सध्याय	याच्	याचित्वा	अनुयाच्य
नश्	नष्ट्वा	विनश्य	युज्	युक्त्वा	प्रयुज्य
नि+वृ	—	निवृत्य	युध्	युद्ध्वा	प्रयुध्य
नृत्	नर्तित्वा	प्रनृत्य	रक्ष्	रक्षित्वा	सरक्ष्य
पच्	पक्त्वा	सपच्य	रच्	रचयित्वा	विरचय्य
पत्	पतित्वा	निपत्य	रभ्	रब्ध्वा	आरभ्य
पा	पीत्वा	निपीय	रुद्	रुदित्वा	विरुद्य
पाल्	पालयित्वा	सपाल्य	लप्	लपित्वा	विलप्य
पुष्	पुष्ट्वा	सपुष्य	लभ्	लभित्वा	उपलभ्य
पूज्	पूजयित्वा	सपूज्य	लिह्	लीढ्वा	आलिह्य
पृ	पूर्त्वा	आपूर्य	वद्	उदित्वा	अनूद्य
बन्ध्	बद्ध्वा	आबध्य	वन्द्	वन्दित्वा	अभिवन्द्य
बुध्	बुद्ध्वा	प्रबुध्य	वस्	उषित्वा	उपोष्य
ब्रू	उक्त्वा	प्रोच्य	वह्	ऊढ्वा	प्रोह्य
भक्ष्	भक्षयित्वा	सभक्ष्य	विद् (2)	विदित्वा	सविद्य
भी	भीत्वा	सभीय	विद् (10)	वेदयित्वा	निवेद्य
भुज्	भुक्त्वा	उपभुज्य	विश्	विष्ट्वा	प्रविश्य
भ्रम्	भ्रमित्वा, भ्रान्त्वा	सभ्रम्य	वृध्	वर्धित्वा	सवृध्य
मथ्	मथित्वा	विमथ्य	वृष्	वर्षित्वा	प्रवृष्य
मन्	मत्वा	अनुमत्य	शप्	शप्त्वा	अभिशप्य

धातव	क्त्वा (त्वा)	ल्यप् (य)	धातव	क्त्वा (त्वा)	ल्यप् (य)
शम्	शान्त्वा	निशम्य	स्था	स्थित्वा	प्रस्थाय
शी	शयित्वा	सशय्य	स्ना	स्नात्वा	प्रस्नाय
श्रि	श्रित्वा	आश्रित्य	स्निह्	स्निग्ध्वा	उपस्निह्य
श्रु	श्रुत्वा	सश्रुत्य	स्पृश्	स्पृष्ट्वा	सस्पृश्य
श्लिष्	श्लिष्ट्वा	आश्लिष्य	स्वप्	सुप्त्वा	सषुप्य
श्वस्	श्वसित्वा	विश्वस्य	हन्	हत्वा	निहत्य
सह्	सहित्वा	ससह्य	हस्	हसित्वा	विहस्य
साध्	साद्ध्वा	प्रसाध्य	हा	हित्वा	विहाय
सिच्	सिक्त्वा	अभिषिच्य	हु	हुत्वा	आहुत्य
सिध्	सिद्ध्वा	निषिध्य	हृ	हृत्वा	प्रहृत्य
सृज्	सृष्ट्वा	विसृज्य	ह्वे	हूत्वा	आहूय
सेव्	सेवित्वा	निषेव्य			

Appendix No. 8

(See the lesson no. 25)

List of some useful impersonal words

Roots (धातवः) क्तिन् प्रत्ययान्ताः शब्दा तेषाम् अर्थाः च

अस् (2)	—	भूति	Existence
आप्	—	आप्ति	Getting
आ+सञ्ज्	—	आसक्ति	Attachment
आ+हु	—	आहुति	Sacrifice
इष्	—	इष्टि	Holy Pooja
सम्+ऋध्	—	समृद्धि	Richness
कॄ	—	कीर्ति	Fame
क्रम्	—	क्रान्ति	Revolution
गै (गा)	—	गीति	Song
ज्ञा	—	ज्ञाति	Knowledge
तुष्	—	तुष्टि	Satisfaction
तृप्	—	तृप्ति	Fulfilment
दीप्	—	दीप्ति	Light
धृ	—	धृति	Patience
नी	—	नीति	Policy
पुष्	—	पुष्टि	Strongness
प्री	—	प्रीति.	Love
बुध्	—	बुद्धि	Intellect
ब्रू	—	उक्ति	Talk

भज्	—	भक्ति	Devotion
भी	—	भीति	Fear
भुज्	—	भुक्ति	Use
भ्रम्	—	भ्रान्ति	Doubt
मन्	—	मति	Intellect
मुच्	—	मुक्ति	Freedom
यज्	—	इष्टि	Sacrifice
युज्	—	युक्ति	Trick
वि+आप्	—	व्याप्ति·	Pervasion
वि+नश्	—	विनष्टि	Destruction
वि+श्रम्	—	विश्रान्ति	Rest
वृत्	—	वृत्ति	Tendency, Conduct
वृध्	—	वृद्धि	Growth
वृष्	—	वृष्टि	Rain
शक्	—	शक्ति.	Strength
शम्	—	शान्ति	Peace
शुध्	—	शुद्धि	Clarity
श्रु	—	श्रुति·	The Veda
स+पद्	—	सपत्ति·	Wealth
सिध्	—	सिद्धि	Success
सृज्	—	सृष्टि	Creation
स्तु	—	स्तुति	Prayer
स्था	—	स्थिति	Position
स्मृ	—	स्मृतिः	Rememberence
स्वप्	—	सुप्ति·	Sleeping

❀❀❀

Appendix No. 9

(See the lesson no. 26)

Table showing singular number of the first declension of word with क्तवतु (तवत्) suffix in the three genders

धातवः		नपुसकलिगम्	पुल्लिगम्	स्त्रीलिगम्
अद्	—	जग्धवत्	जग्धवान्	जग्धवती
अस्, भू	—	भूतवत्	भूतवान्	भूतवती
आप्	—	आप्तवत्	आप्तवान्	आप्तवती
आस्	—	आसितवत्	आसितवान्	आसितवती
अधि+इ	—	अधीतवत्	अधीतवान्	अधीतवती
कुप्	—	कुपितवत्	कुपितवान्	कुपितवती
क्षिप्	—	क्षिप्तवत्	क्षिप्तवान्	क्षिप्तवती
चिन्त्	—	चिन्तितवत्	चिन्तितवान्	चिन्तितवती
चुर्	—	चोरितवत्	चोरितवान्	चोरितवती
छिद्	—	छिन्नवत्	छिन्नवान्	छिन्नवती
जन्	—	जातवत्	जातवान्	जातवती
जि	—	जितवत्	जितवान्	जितवती
दिव्	—	द्यूतवत्	द्यूतवान्	द्यूतवती
दुह्	—	दुग्धवत्	दुग्धवान्	दुग्धवती
नम्	—	नतवत्	नतवान्	नतवती

नश्	—	नष्टवत्	नष्टवान्	नष्टवती
नृत्	—	नृत्तवत्	नृत्तवान्	नृत्तवती
पच्	—	पक्ववत्	पक्ववान्	पक्ववती
बन्ध्	—	बद्धवत्	बद्धवान्	बद्धवती
भक्ष्	—	भक्षितवत्	भक्षितवान्	भक्षितवती
भिद्	—	भिन्नवत्	भिन्नवान्	भिन्नवती
भी	—	भीतवत्	भीतवान्	भीतवती
भुज्	—	भुक्तवत्	भुक्तवान्	भुक्तवती
भ्रम्	—	भ्रान्तवत्	भ्रान्तवान्	भ्रान्तवती
मन्थ्	—	मथितवत्	मथितवान्	मथितवती
मुच्	—	मुक्तवत्	मुक्तवान्	मुक्तवती
मुद्	—	मुदितवत्	मुदितवान्	मुदितवती
मृ	—	मृतवत्	मृतवान्	मृतवती
या	—	यातवत्	यातवान्	यातवती
याच्	—	याचितवत्	याचितवान्	याचितवती
युज्	—	युक्तवत्	युक्तवान्	युक्तवती
युध्	—	युद्धवत्	युद्धवान्	युद्धवती
रक्ष्	—	रक्षितवत्	रक्षितवान्	रक्षितवती
रुद्	—	रुदितवत्	रुदितवान्	रुदितवती
लभ्	—	लब्धवत्	लब्धवान्	लब्धवती
वद्	—	उदितवत्	उदितवान्	उदितवती
विद्	—	विदितवत्	विदितवान्	विदितवती
शी	—	शयितवत्	शयितवान्	शयितवती
शो	—	शातवत्	शातवान्	शातवती

श्रु	—	श्रुतवत्	श्रुतवान्	श्रुतवती
सद्	—	सन्नवत्	सन्नवान्	सन्नवती
सह्	—	सोढवत्	सोढवान्	सोढवती
सिव्	—	स्यूतवत्	स्यूतवान्	स्यूतवती
सेव्	—	सेवितवत्	सेवितवान्	सेवितवती
स्तु	—	स्तुतवत्	स्तुतवान्	स्तुतवती
स्था	—	स्थितवत्	स्थितवान्	स्थितवती
स्पृश्	—	स्पृष्टवत्	स्पृष्टवान्	स्पृष्टवती
स्मृ	—	स्मृतवत्	स्मृतवान्	स्मृतवती
स्वप्	—	सुप्तवत्	सुप्तवान्	सुप्तवती
हन्	—	हतवत्	हतवान्	हतवती
हस्	—	हसितवत्	हसितवान्	हसितवती
हिस्	—	हिसितवत्	हिसितवान्	हिसितवती
हु	—	हुतवत्	हुतवान्	हुतवती
ह्व	—	ह्वतवत्	ह्वतवान्	ह्वतवती

Appendix No. 10

Useful Masculine words

Moon=सुधाशु, चन्द्र, चन्द्रमा
Ship=पोत
Ray=मयूख
Horse=अश्व, रथ्य
Learned=विदग्ध, विद्वान्
Experimenting=प्रयोग
Goose=हस, मराल
Fire=हुतवह, अग्नि
Rest, Comfort=विश्रम
News=समाचार
Camel=क्रमेलक, उष्ट्र
Pen=कलम
Sinner=दुराचार
Good conduct=सद्वृत्त
Dull, foolish=मूर्ख
Wrestler=मल्ल
Hungry=बुभुक्षित
Thirsty=तृषित, पिपासु
Black board=श्यामपट्ट
Gentleman=साधु, सज्जन
Death=मृत्यु
Breathing=असु
God=सुर, देव

Head clerk=प्रधानकरणिक
Day=दिवस.
Duster=मार्जक
Week=सप्ताह
Hot, Heat=आतप
Son=आत्मज, पुत्र
Elder brother=अग्रज
Younger brother=अनुज
Uncle=पितृव्य·
Maternal uncle=मातुल
Nephew=भ्रात्रीय, स्वस्रीय·
Grand son=पौत्र
Brother=भ्राता, देवर.
Sofa=पर्यङ्क
Cot, Bedstead=पल्यङ्क
Ball=कन्दुक
Football=पादकन्दुक
Refree=निर्णायक
Classmate=सतीर्थ्य
Temple=देवालय
Descending=आरोह
Down stairs=अवरोह
Tanpura=तानपूर

Giant=असुर, राक्षस
Heaven,Paradise=नाक
Principal=आचार्य, प्राचार्य
Lecturer=प्राध्यापक
School=विद्यालय
College=महाविद्यालय
University=विश्वविद्यालय
Clerk=करणिक
Decentry=अतिसार
Boil=पिटक (फोड़ा)
Room, Chamber=कक्ष
Hall=महाकक्षः
Shop=आपण
Inn=पथिकालय
Mirror=दर्पण
Salwar, Serge=स्यूतवर
Thigh=उरु
Knee=जानु
Arm=बाहु
Ankle=गुल्फ (टखना)
Wrist=मणिबन्ध
Throught=कण्ठ
Shoulder=स्कन्ध
Rich=धनिक
Poor=निर्धन
Mud=कर्दम
Navigator=कर्णधार, नाविक
Fish=मीन
Tortoise=कच्छप, कूर्म
Crab=कुलीर

Drum=पटह
Tabla=मुरज
Tomtom=ढौलक
Trumpet=दुन्दुभि
Cough=कास
Fever=ज्वर
Malaria=विषमज्वर
Blood pressure=रक्तचाप
Sheep=मेष
Buffalo=महिष
Mango tree=रसाल
Pipal tree=अश्वत्थ
Neem=निम्ब
Fat=उपचित
Thin=अपचित
Donner=वदान्य
Famous=विश्रुत, प्रसिद्ध
Onion=प्लाण्डु
Potato=आलु
Tomato=रक्ताङ्ग (टमाटर)
Pea=कलाय (मटर)
Lady finger=भिण्डक
Tindy=टिण्डिश
Pumpkin=कूष्माण्ड
Juice=रस
Barber=नापित
Washerman=रजक
Tailor=सौचिक
Farmér=कृषक
Teacher=शिक्षक, अध्यापक

Crocodile=नक्र, मकर
Frog=भेक, दर्दुर
Cuckoo=कोकिल, पिक
Piegon=पारावत, कपोत
Crane=सारस
Duck=वर्तक
Parrot=शुक, कीर
Crow=काक
Wolf=वृक
Goat=अज
Fee=शुल्क
Watchman=प्रतिहार, द्वारपाल
Advocate=प्राड्विवाक
Ambassador=राजदूत
Shopkeeper=आपणिक
Salesman=विक्रेता
Customer=ग्राहक
Ret=अर्घ
Import=आयात
Export=निर्यात
Sale tax=विक्रयकर
Income tax=आयकर
Rice=तण्डुल, व्रीहि
Wheat=गोधूम
Gram=चणक
Kidney-bean=मुद्ग
Phaseolies-mungo=माष (उड़द)
Lentil=मसूर
Mustard=सर्षप
Seasamum=तिल
Headmaster=प्रधानाध्यापक
Sun=भानु, रवि, सूर्य
Time=समय
Order=आदेश
Cobbler=चर्मकार
Magician=मायाकार (जादूगर)
Gardner=मालाकार
Sweeper=सम्मार्जक
Potter=कुलाल
Servent=कर्मकर
Secretary=सचिव
Tax=कर
Messenger=चार, दूत
Soldier=सैनिक
Broker=शुल्काजीव (दलाल)
Opportunity=कार्यकाल, अवसर

Useful Feminine Words

School=पाठशाला
Boat=नौका
Time=वेला
Order=आज्ञा
Tongue=रसना
Peak=शिखा
Notebook=सचिका
Pen=लेखनी
Brightness=कौमुदी
Pencil=तूलिका
Dot pen=मसीतूलिका
Register=पञ्जिका
Slet=अश्मपट्टिका
Direction=दिशा
East=प्राची
West=प्रतीची
North=उदीची
South=दक्षिणा
Night=विभावरी
Moon light=ज्योत्स्ना
Bhabhi=भ्रातृजाया
Almirab, Cupboard=काष्ठमञ्जूषा
Factory=शिल्पशाला
Scissors=कर्तनी
Slipper=पादुका
Coin=मुद्रा
Chapati=रोटिका, पूलिका

Sittar=वीणा
Violin=सारङ्गी
Bugle=मुरली
Boil=पिटिका
Allum=स्फटिका
Comb=प्रसाधनी
Loinband=मेखला
Watch=घटिका
Raisin=मधुरिका (मुनक्का)
Grape=द्राक्षा
Rock=शिला
Earth=वसुधा
Soil=मृत्तिका
Fertile=उर्वरा
Turmeric=हरिद्रा
Cardamom=एला
Dry ginger=शुण्ठी
Cabbage=गोजिह्वा
Spinac=पालकी
Hunger=क्षुधा
Thirst=पिपासा
Bird=चटका
Needle=सूचिका
Brick=इष्टका
Coffee=कफघ्नी
Cream=सन्तानिका (मलाई)
Rose berry (Gulab Jamun)=दुग्ध-पूपिका

Kachouree=पिष्टिका

Currant=शुष्कद्राक्षा

Sugar=सिता

Pistol=लघुभुशुण्डि

Tub=द्रोणि

Dish=स्थालिका

Kannon=शतघ्नी (तोप)

Tea party=सपीति

Ice cream=कूलपी

Jar=काचघटी

Useful Neuter Genders Words

Vector=पीयूषम्

Deceiving=कैतवम् (धोखा)

Forehead=ललाटम्

Hindrance=व्यसनम्

Chariot=स्यन्दनम् (रथ)

Satchel=वेष्टनम् (बस्ता)

Rain-bow=इन्द्रायुधम्

Thundring=स्तनितम्, गर्जनम्

Net=जालम्

Bench=काष्ठासनम्

Book rack, Shelf=पुस्तकाधानम्

Harmonium=मनोहारिवाद्यम्

Piano=तन्त्रीकवाद्यम्

Gold=स्वर्णम्

Silver=रजतम्

Floar=कुट्टिमम्

Door=कपाटम्

Gate=द्वारम्

Chowki=चत्वरम्

Yard=अजिरम् (आगन)

Powder=चूर्णकम्

Ornament=आभरणम्

Body=शरीरम्, गात्रम्

Head=शिर

Eye=नेत्रम्, लोचनम्

Ear=श्रोत्रम्

Nose=घ्राणम्

Corner=कूलम्

Water-melon=कालिन्दम्

Dry fruit=शुष्कफलम् (मेवा)

Apple=सेवम्

Mango=आम्रम्

Banana=कदलीफलम्

Orange=नारङ्गम्

Guava=आम्रलम्, दृढबीजम्

Lemon=जम्बीरम्

Coconut=नारिकेलम्

Plum=बदरीफलम्

Pistachio=अङ्कोलम् (पिस्ता)

Cashewnut=काजवम्

Almond=वातादम्

Forest=वनम्, काननम्

Root=मूलम्

Nose-ring=नासाभरणम्

Paticoat=अन्तरीयम्

Under-wear=अर्धोरुकम्

Paint=आप्रपदीनम्

Nightee=नक्तकम्

Pulse=द्विदलम्

Pillow=उपधानम्

Sweater=ऊर्णावरकम्

Back=पृष्ठम्

Chilli=मरीचम्

Garlic=लशुनम्

Tamarind=तिन्तिडीकम् (इमली)

Radish=मूलकम्

Kheer=पायसम्

Delicious food=पक्वान्नम्

Whey=दाधिकम्

Thread=सूत्रम्

Razor=क्षुरम् (उस्तरा)

Blade=क्षुरकम्

Conference hall=आस्थानम्

Atombomb=परमाण्वस्त्रम्

Account=सख्यानम्

Cost=मूल्यम्

Gun powder=अग्निचूर्णम्

Bucket=उदञ्चनम्

Stove=उद्ध्मानम्

Fuel=इन्धनम्

Ripe=पक्वम्

Betelnut=पूगम् (सुपारी)

Bettel=ताम्बूलम्

Clove=लवङ्गम्

Salt=लवणम्, सैन्धवम्

Tea=चायम्

Break fast=जलपानम्

Butter=नवनीतम्

Ginger=आर्द्रकम्

Spice=व्यञ्जनम्

Carrot=गृञ्जनम्

Bringal=वृन्ताकम्

Food=भोजनम्

Oil=तैलम्

Pickle=सन्धितम्

Date=खर्जुरम्

Flour=चूर्णम् (आटा)

Umbralla=आतपत्रम्

Bomb=आग्नेयास्त्रम्

Helmet=शिरस्त्रम्

Cap=शिरस्कम्, शिरस्त्राणम्

Weight=तुलामानम् (बाट)

Grain=अन्नम्, धान्यम्

Meat=मासम्

❀❀❀

गायत्री-मन्त्रः

ओम्, भूर्भुवः स्व·। तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि। धियो यो नः प्रचोदयात्।।

- यजुर्वेद 36-3

पदार्थः-

ओम्=सच्चिदानन्द स्वरूप,

भू =प्राणो का भी प्राण

भुव =सब दु खो से छुडाने वाला

स्व =सुख स्वरूप।

तत्=उस (वह)

सवितु =प्रकाशको के प्रकाशक (का)

वरेण्यम्=वरण करने योग्य

भर्गो =पापनाशक

देवस्य=दिव्य गुणयुक्त प्रभु का

धीमहि=(हम) ध्यान करते है।

धिय =बुद्धियो को

य·=जो

न =हमारी

प्रचोदयात्=शुभ कर्मो मे प्रेरित करे।।

'ईजी सस्कृत सेल्फ टीचर' (सरल-सस्कृत-स्वय-शिक्षक) की रचना की सूचना से हर्ष हुआ। विषयो का चुनाव ठीक है। आशा है, पुस्तक अपने उद्देश्य मे सफल होगी।

आचार्य श्री विजयपाल
'विद्यावारिधि'
रामलाल कपूर ट्रस्ट
रेवली, पो शाहपुर तुर्क
सोनीपत (हरयाणा) 131001